

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ*SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI PROGRAMI

ABDURRAHMÂN ABDÎ PAŞA’NIN “MÜFÎD” ADLI ESERİ

(1-35a Varakları Arası İnceleme-Metin)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Büşra KARACAN

HAZİRAN-2015

TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ*SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI PROGRAMI

ABDURRAHMÂN ABDÎ PAŞA’NIN “MÜFİD” ADLI ESERİ

(1-35a Varakları Arası İnceleme-Metin)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Büşra KARACAN

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Mücahit KAÇAR

HAZİRAN-2015

TRABZON

ONAY

Büşra KARACAN tarafından hazırlanan *Abdurrahmân Abdî Paşa'nın "Müfid" Adlı Eseri (1-35a Varakları Arası İnceleme-Metin)* adlı bu çalışma 05/06/2015 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda (oybirliği / oyçokluğu) ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim dalında **yüksek lisans tezi** olarak kabul edilmiştir.

.....

(Başkan)

Doç. Dr. Mücahit KAÇAR (Danışman)

.....

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım. .../.../.....

.....

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada orijinal olmayan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ediyorum.

Büşra KARACAN

05.06.2015

ÖNSÖZ

IV. Mehmed döneminde Osmanlı Devleti'nin önemli devlet adamlarından ve tarih yazarlarından biri olan Abdurrahmân Abdî Paşa'nın kaleme aldığı "*Müfîd*", İran şâiri Feridüddin Attar'ın içinde tasavvufî öğütleri bulunan Pend-nâmesi'nin 17. yüzyılda yazılmış bir şerhidir. Müfîd'in ellisi yurt içinde, yirmi ikisi yurt dışında olmak üzere toplam yetmiş iki nüshası olduğu tespit edilmiştir. Çalışmamızda bu nüshalardan Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesinde kayıtlı olan ve 108 varaktan oluşan kataloglarda "*Müfîd*" adı ile kayıtlı olan eserin 1b-35a arasındaki varakları yeni harflere çevrilerek incelenmiştir.

Çalışmanın Giriş bölümünde "*şerh*" kavramına, Feridüddin Attâr'ın hayatına, günümüze kadar gelen ve onun olduğuna şüphe olmayan eserlerine, bu eserlerden çalışmamızın oluşmasına vesile olan Pend-nâme ile edebiyatımızda yapılan Pend-nâme şerhlerine yer verilmiştir.

Birinci bölümde ilk olarak Abdurrahmân Abdî Paşa'nın hayatına ve eserlerine değinilmiştir. İkinci bölümde çalışmamızda yararlandığımız Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi 19 Hk 2130 katalog numarası ile kayıtlı "*Müfîd*" başlıklar hâlinde değerlendirilerek bu nüshanın 1b-35a varakları arasında yer alan beyitleri muhteva açısından incelenmiştir. Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde ise eserin transkripsiyonlu metni bulunmaktadır. Çalışmamızda kullanılan nüshadan alınan bazı sayfalar, tezimizin ekler bölümünde verilmiştir.

Bu çalışmanın başlangıcından sonuna kadar desteklerini esirgemeyen değerli hocam Doç. Dr. Mücahit Kaçar'a, metnin temininde yardımlarını gördüğüm Arş. Gör. Halil Sercan Koşık'e ve her zaman yanımda olan kıymetli aileme teşekkürü bir borç bilirim.

Mayıs-2015

Büşra KARACAN

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	IV
İÇİNDEKİLER.....	.V
ÖZET	VII
ABSTRACT	VIII
KISALTMALAR LİSTESİ.....	IX

GİRİŞ.....	1-6
------------	-----

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ABDURRAHMÂN ABDÎ PAŞA’NIN HAYATI VE ESERLERİ.....	7-10
1.1. Hayatı.....	7
1.2. Eserleri.....	8
1.2.1 Divan	9
1.2.2. Şerh-i Kasîde-i Lâmiyye	9
1.2.3. Örfî Divânı’ndan Bazı Şiir Şerhleri	10
1.2.4. Vekâyi-nâme	10
1.2.5. Kanunnâme.....	10

İKİNCİ BÖLÜM

2. MÜFÎD.....	11-104
2.1. Eserin İsmi ve Yazılış Sebebi	11
2.2. Eserin Yurtiçi ve Yurtdışı Kütüphanelerindeki Nüshaları.....	13
2.3. Eserin Şerh Yöntemi	17
2.4. Eserin Dili ve Üslûbu	31
2.5. Eserin Muhtevası	34

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TRANSKRİPSİYONLU METİN	105-180
3.1. Tenkitli Metnin Kuruluşunda İzlenen Yöntem	105
3.2. Transkripsiyon Alfabetesi	106
3.3. Metin	107
SONUÇ VE ÖNERİLER	181
YARARLANILAN KAYNAKLAR	183
EKLER	188
ÖZGEÇMİŞ	190

ÖZET

12. yüzyılda yaşadığı bilinen büyük bir şâir, mutasavvıf ve mütefekkir olan Feridüddin Attâr'ın Farsça yazdığı Pend-nâme adlı eseri, başta İslâm âlimleri olmak üzere herkes tarafından ilgi görüp ders olarak okutulmuş, bu eserin pek çok şerhi ve tercümesi de yapılmıştır.

İslamî ve tasavvufî görüşlere dayanan, ahlâk ve edep kurallarından bahseden bir nasihat kitabı olarak nitelendirilen Pend-nâme, 17. yüzyılın Osmanlı devlet adamı ve tarihçisi Abdurrahmân Abdî Paşa tarafından da şerhi yapılmıştır. Abdî Paşa'nın "*meramı güzel anlatan, faydalı*" anlamlarına gelen "Müfid" ismini verdiği bu eserin ellisi yurt içinde, yirmi ikisi yurt dışında olmak üzere toplam yetmiş iki nüshası tespit edilmiştir.

Çalışmamızda bu nüshalardan Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi'nde yer alan, 1679 istinsah tarihli, 108 varaktan oluşan Müfid'in [1b-35a] arasındaki varakları incelenmiş, eser hakkında bilgiler verilerek eserin şerh yöntemi, dil ve üslup özellikleri ve özellikle de muhtevası değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Feridüddin Attâr, Pend-nâme, Abdurrahmân Abdî Paşa, Müfid

ABSTRACT

The work of the great poet, Sufi and philosopher Feridüddin Attar known as being lived in the 12th century, called *Pend-nâme* written in Persian, has addressed to every classes of the society for centuries.

This work which has been interested by most, mainly by Islamic scholars, thought as a principle, has been translated many times. *Pend-nâme*, based on Islamic and mystical beliefs and characterized as an advice book mentioning about moral and decency rules, has been made annotations by the 17th century Ottoman historian and politician Abdurrahmân Abdi Paşa. “Müfid” which means useful and explaining the concept in an attractive way, the work of Abdî Paşa has been detected to be copied for seventy-two times, fifty times in the countryside and twenty two times outside the country.

In our study, the soils between [1b-35a] of one of the copy of this work “Müfid” taking place in Çorum Hasan Paşa City Public Library and composing of 108 foils, dated to 1679, has been examined. The language wording, the way of the annotation and especially the content of the work has been evaluated by giving information about the work.

Key Words: Feridüddin Attâr, *Pend-nâme*, Abdurrahmân Abdî Paşa, Müfid

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.b.	:adı geçen bildiri
a.g.e.	: adı geçen eser
a.g.m.	: adı geçen makale
a.g.t.	: adı gecen tez
b.	: bin (oğlu)
bkz.	: bakınız
çev.	: çeviren
Ed.	: Editör
EKEV	: Erzurum Kültür Eğitim Vakfı
haz.	: Hazırlayan
Hz.	: Hazret
ö.	: ölümü
s.	: sayfa
vr.	: varak
yay.	: yayınları / yayıncılık/ yayınevi
(??)	: Okunamayan ya da okunup emin olunamayan kelimeler için kullanılmıştır.
[]	:Okunan nüshada eksik olduğu düşünülen, eklenmediği takdirde anlam bozukluğuna yol açan harflerin ve eklerin tamamlanmasında kullanılmıştır.

GİRİŞ

Şerh ve Türk Edebiyatında Şerh Çalışmaları

Sözlükte açma, ayırma, açıklama, bir kitabın ibâresini yine o lisanda veya bir lisân-ı âharda tafsil ve îzah ederek müşkilâtını açma¹ anlamlarına gelen şerh, edebiyatta bir edebi eseri, bir risaleyi veya bir kitabı kelime kelime açıp izah ederek içerdiği bütün dil, anlam, sanat ve estetik özellikleri ile o eserin anlaşılmasını sağlayan bir ifadedir² Mustafa Canpolat'ın tanımıyla ise şerh “genel anlamıyla açıklama ihtiyacı duyulan bütün metinler için kullanılan, özel kullanımıyla edebiyat alanında klâsik dönemde metoduna İslâmî ilimlerin kaynaklık ettiği, ancak kendi metodunu da sistemli bir şekilde ortaya koyarak bir metni dil ve anlatım yönünden açıklayan ve tercüme, analiz, tenkit kavramlarını da içinde barındıran metin incelemeleri ve tercümeleri için kullanılan bir terim”dir.³

İslam kültür ve edebiyatında eski bir geçmişi olan şerh; haşiye, hamîş, telhis ve talikat gibi kavramları da hatırlatmaktadır. Kur'an-ı Kerîm'i her yönden açıklama ve anlatma ihtiyacını karşılamak için ortaya çıkan tefsir ilmi şerh kavramının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

İslamiyet'in ilk dönemlerinde “Kırk Hadis”, “Yüz Hadis” gibi başlıklarla sınıflandırılan tercüme faaliyetleri, fıkıh kitapları, esmâ-i hüsnâ ve duâ mecmuaları, akâidle ilgili eserler, hilye-i nebîler v.b. çok sayıda dînî telifâtın yorumlanmasıyla devam etmiştir. Bu dini metinlerin yanı sıra X. yüzyıldan sonra özellikle şiir şerhlerinin ortaya çıkması ile başta edebiyat olmak üzere dil, gramer, felsefe, tıp, tasavvuf, münazara, konuşma adabı ve astronomi sahalarında da şerhler yazılmıştır.⁴ “Belâgatten *Miftâhu'l-Ulûm*; matematikten *Hülâsatu'l-Hisâb*; geometriden *Eşkâlü't-Te'sîs*; fizikten *Hidâyetü'l-*

¹ Şemseddin Sami, **Kâmûs-ı Türkî**, 2. Baskı, İstanbul: İdeal Yayınları, 2012; Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat**, 25. Baskı, Ankara: Aydın Kitabevi, 2008.

² Mehmet Nuri Çınarcı, **Mustafa Şem'i'nin Şerh-i Dîvân-ı Şâhî Adlı Eseri (İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük)**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011, s. 2.

³ Ali Rıza Özuygun ve Hasibe Baysan, “Şeyh Gâlib'in Düştü Redifli Gazelinin Şerhi ve Yapısalcılık Açısından İncelenmesi”, **EKEV Akademi Dergisi**, 18 (60), 2014, s. 322.

⁴ Mustafa Erdoğan, “Edebiyatımıza Şerh Geleneğine Genel Bir Bakış”, **Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 1, 1997, s. 287.

Hikme; astronomiden *Çağminî metinleri*; tıpta çok sayıda yazılmış *el-Kânûn*; *Emsile*, *Binâ*, *Maksûd*, *Avâmil*, *İzhâr*, *Kâfiye*” gibi medrese tahsilinde yeri olan önemli gramer kitapları sıkça şerh edilen eserlere örnek verilebilir.⁵

Bu alanda yazılan şerhlerin yanı sıra özellikle edebiyat sahasındaki şerhler dikkat çekmektedir. Şerh Edebiyatı ürünlerini Tasavvufî ve Klâsik Şerh Edebiyatı olmak üzere iki başlık altında toplamak mümkündür.⁶ Arap ve Fars kültürlerinin ciddi bir alışveriş içinde olması Şerh Edebiyatı’nın bu kültürlerden etkilenmesini sağlamıştır. Klasik şerhler çoğunlukla Arap ve İran edebiyatlarında kendi alanlarında şaheser ve tek olduklarına inanılan çalışmaların izahatına dayanmaktadır. Arap edebiyatında *Muallakatu’s-Seb’a*, *Kaside-i Bürde*, *Divân-ı İbni Farız*, Fars edebiyatında ise Firdevsi’nin Şeh-nâmesi, *Bostan*, *Gülistan*, *Mantiku’t Tayr*, *Pendnâme-i Attâr*, *Mahzen-i Esrar*, *Gülşen-i Râz*, *Baharistan*, ve *Kasâid-i Urfi*, gibi klasik metinler başta gelir. Tasavvufî şerhler ise Mevlânâ, Yunus Emre, Niyazî-i Mısırî, Hüsrev-i Dihlevî ve Hâfız-ı Şirazî gibi tasavvuf büyüklerinin eserlerini kapsamaktadır.⁷

Metinlerarası mukayese yöntemi sonucunda farklı edebiyatlardaki eserleri kendi örnekleriyle karşılaştırmak, tasavvufun derin ve mecâzî anlatımından yararlanmak şerh ihtiyacının doğmasına zemin hazırlamıştır. Bunun yanı sıra Kâtip Çelebi *Keşfü’z-Zünûn* adlı eserinin giriş kısmında yazarların metnini şerhe ihtiyaç duyulmadan yazdığını fakat bazı sebeplerden ötürü metnin şerhine ihtiyaç duyulduğunu şöyle ifade eder:

Yazarın düşünce ve ifadedeki üstün ve özel kabiliyeti dolayısıyla ince manaları maksada delalet eden veciz, öz ve yoğun bir şekilde dile getirmesi ama okuyucuların yazarla bu konuda aynı seviyede olmaması,

Zaten açık ve biliniyor olduğu düşüncesi ile veya bir başka ilim dalını ilgilendirdiği için bazı ön bilgilerin verilmemesi,

Lafzın birden fazla anlama yorulacak tarzda mecazlı ve kinayeli bir üslupla yazılmış olması,

⁵ Ozan Yılmaz, **16. Yüzyıl Şârihlerinden Sûdî-i Bosnevî ve Şerh-i Gülistân’ı (İnceleme-Tenkitli Metin)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2008, s. 8.

⁶ Çınarcı, a.g.t., s. 12.

⁷ Çınarcı, a.g.t., s. 12-14.

Metin yazarının insan olması hasebiyle yanılması, meseleleri ve bilgileri karıştırması, önemli noktaları dile getirmeyi unutması, tekrara düşmesi gibi kompozisyon hataları şerhin sebeplerindedir.⁸

Şerhlerde genellikle önce şerh edilecek metin verilir daha sonra metnin şerhine geçilir. Bu konuda genellikle iki usul kullanılmıştır: Birincisinde şarih önce şerh edilen metindeki kelimeleri lügat (kökeni, anlamı, mecazları, türetilmiş kelimeleri), Dilbilgisi (gramer), İmlâ (yazım) bilgileri, Metindeki yeri, bağlamı ve işlevi, muhteva (şerhin yapıldığı kültür dünyası, ansiklopedik bilgiler)⁹ yönünden bilgilerini sıralar daha sonra metindeki asıl kastedilen manayı söyler. İkinci usulde ise, metnin bu özellikleri üzerinde hiç değinilmeden doğrudan şerh edilen metnin manası üzerinde durulur.¹⁰

Feridüddin Attâr'ın Hayatı ve Eserleri

Asıl adı Ebû Hâmid Feridüddin Muhammed b. Ebî Bekr İbrahîm-i Nîşâbürfî olan Attâr, Selçukluların son zamanlarında Nişabur'da doğmuştur. Devletşâh Tezkiresinde doğum tarihi Hicrî 513 olarak yer almaktadır.¹¹ Çocukluk ve gençlik yılları hakkında kaynakların verdiği bilgiler yetersizdir; ancak eczacılık ve tıp ile meşgul olduğu için "Attâr" lakabını aldı ve bu lakapla meşhur olduğu bilinmektedir. Attâr gençlik yıllarında attârlık yaparken ilim tahsil etmiş, hizmetinde bulunduğu bazı şeyhlerden tasavvuf dersleri almıştır. Bunun yanında babası İbrahim'in mürid olduğu Kutbettin Haydar'dan aldığı feyz dolayısıyla Haydar-nâme yazdığı söylenen Attâr'ın ilk tasavvuf terbiyesinin de bu dervişten edindiği bilgisi Abdülbâki Gölpınarlı tarafından verilir.¹² Kaynaklarda ailesi ile ilgili sadece anne ve babasını küçük yaşta kaybettiği bilgisi yer almaktadır. Muhtar-nâme adlı eserinde yer alan iki rubaisinden otuz iki yaşındaki bir oğlunu kaybettiği öğrenilmektedir. Yine kaynaklardan öğrenildiği üzere Feridüddin Attâr tasavvufa yöneldikten sonra Irak, Şam, Mısır, Mekke, Medine, Hindistan ve Türkistan'a seyahatler düzenler ve en son Nişabur'a dönerek şehit oluncaya kadar burada yaşamını sürdürür.

⁸ Çınarcı, a.g.t., s. 8.

⁹ İbrahim Okatan, "Sûdî'nin Bostan Şerhi'nde Geçen Edebî Sanatlar, Gramer Terimleri ve Temel Kavramlar", **Sosyal Bilimler EKEV Akademi Dergisi**, 17(56), 2013, s. 219.

¹⁰ Erdoğan, a.g.m., s. 3.

¹¹ Serhat Küçük, "Feridüddin Attâr'ın Hayatı ve Eserleri", **Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi**, 2(1), 2013, s. 242.

¹² Küçük, a.g.m., s. 2.

Feridüddin Attâr, yaşadığı devirde birçok mutasavvıf ve şeyhle tanışmış, onlarla dostluk kurmuş ve bu sayede irşat makamına ulaşmıştır. Mevlânâ, Mahmud-ı Sebüsteri, Sadî, Hafız ve Molla Câmî tasavvufu benimsemesinde yol gösteren isimlerdir.

Mesnevi ve gazel nazım şekilleri ile başarılı eserler veren Attâr, klasik nazım şekillerinin pek çoğunu kullanmıştır. Bu nazım şekillerini tasavvuf zevki, vahdet-i vücud ve ilahi yolculuk anlayışını ifade etmek vesilesiyle kullanmıştır. Mesnevilerinde şiire ve edebi sanatlara hâkim, tasavvufî bir meseleyi hikâyelerle açık ve anlaşılır bir tavır sergilemiştir.

Manzum ve mensur pek çok eseri olan Attâr'ın günümüze kadar ulaşan eserleri şunlardır: *İlâhî-nâme*, *Esrâr-nâme*, *Musîbet-nâme*, *Hüsrev-nâme*, *Muhtar-nâme*, *Mantıku't-Tayr*, *Bülbül-nâme*, *Pend-nâme*, *Divan ve Tezkiretü'l-Evliyâ*.¹³

İlâhî-nâme: Na't, tahmîd ve methiyelerden sonra 22 bölüm ve bir hatimeden meydana gelen eser 6500 beyittir ve Türkçe'ye ilk kez Şemseddîn Sivasî tarafından III. Murad adına İbret-nümâ adıyla kısaltılarak çevrilmiştir.

Esrâr-nâme: Attâr'ın ilk tasavvufî mesnevisi olan bu eser yirmi altı bölümden oluşur. Yazma nüshalarında beyit sayısı 2880-3880 arasında değişir ve *Mefâ'ülün mefâ'ülün fe'ülün* vezniyle yazılmıştır. Eserin bilinen ilk Türkçe manzum tercümesi, Tebrîzli Ahmedî tarafından 1479'da yapılmıştır.

Musîbet-nâme: 5740 beyitten oluşan ve Cevâp-nâme adıyla da bilinen eser kırk bölümde tasavvufî görüşlerin anlatımına yer verir.

Hüsrev-nâme: Konusu tasavvuf olmayan tek eseri olan ve *Gül ü Hüs-rev* veya *Gül ü Hüzmüz* adlarıyla da bilinen bu eser, mesnevi tarzında “dünyevî” aşk konulu bir romandır.

Mantıku't-Tayr: 1187 yılında yazılan eser Attâr'ın en çok bilinen mesnevîsidir. *Makâmât-ı Tuyûr*, *Makâlâtü't-Tuyûr* veya *Tuyûr-nâme* adlarıyla da anılan mesnevîde sâlikleri temsil eden kuşlar vasıtasıyla, “vahdet-i vücûd” inancı temsilî olarak anlatılır.

¹³ Adnan Karaismailoğlu ve İsmet Şanlı, “Arap ve Fars Edebiyatları”, VIII-XIII. Yüzyıllar Türk Edebiyatı, Kemal Yavuz ve İsmet Şanlı (Ed.), 1. Baskı içinde, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yay., 2011, s. 49-50.

Muhtâr-nâme: Attâr'ın rubailerinden oluşan eski bir rubâi mecmuasıdır.

Bülbül-nâme: Küçük bir mesnevi olan bu eserde, bülbül ile diğer kuşlar arasında geçen anlaşmazlık hikâye edilmiştir.

Dîvân: Attâr'ın mesnevilerindeki tasavvufî düşüncelerini özellikle gazellerde lirik bir tarzda ele aldığı eseridir.

Tezkiretü'l-Evliyâ: Attâr'ın tek mensur eseri olup, velîlerin hayatından bahseden bir “terceme-i hâl” kitabıdır.

Pend-nâme:

Farsça bir sözcük olan pend, öğüt, nasihat anlamlarına gelmektedir. Kelimenin sonrasında yer alan nâme eki ile birlikte insanlara yol göstermek ve öğüt vermek ma'nâlarına gelen Pend-nâme, İslam ahlâkını yerleştirmek dînî, sosyal ve ahlâkî birtakım öğütler verilerek çağın gereğine göre hayatın bütün evreleri için insanları hazırlamak ve yetiştirmek adına nasihatlerden oluşan bir eserdir ve pendnâmeler “nazma çekilmiş” âyet, hadis, hikmet, kelâm-ı kibar ve atasözleriyle doludur.¹⁴

İran şairlerinden biri olan Feridüddin Attâr tarafından aruzun remel bahrinin *fâ'ilâtün fâ'lâtün fâ'ilün* kalıbıyla yazılan yaklaşık dokuz yüz beyitten oluşan, İslami ve tasavvufî bir görüşe dayanan ahlâk kurallarını, insan-ı kâmilin özelliklerini mesnevi kalıbı içinde ele alan Pend-nâme, Doğu ve İslam ülkelerinde hemen herkese ulaşarak insanların arasında derin bir etki bırakmış, kendinden sonrakilere kaynaklık etmiş didaktik bir eserdir.

Türk ve İslâm dünyasında yüzyıllar boyu büyük ilgi gören ve kültür ve edebiyatımız üzerinde derin bir etkisi bulunan, bu türde yazılan eserlerin birçoğunun ilham aldığı Pend-nâmenin pek çok şerhi bulunmaktadır¹⁵:

Ömer b. Hüseyin'in *Şerh-i Pend-i Attâr'ı*

¹⁴ İbrahim Halil Dündar, **İslâm'da Edebiyat Geleneği ve Feridüddîn-i Attâr'ın Pendnâme'si**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008, s. 48.

¹⁵ Ozan Yılmaz, “Klasik Şerh Edebiyatı Literatürü”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, 5 (9), 2007, s.284; Gülçiçek Akçay, **Mustafa Refia Berg-i Dervişân**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013, s. 21-22; Halil Sercan Koşık, “17. Yüzyılda Yazılmış Bir Pend-nâme-i Attâr Şerhi: Abdurrahmân Abdî Paşa'nın Müfid'i”, Haz.: A. Dinçel, K. Şahan, N. Gür, Y. Yalçınkaya, E. B. Yeni, **İstanbul Kültür Üniversitesi V. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Öğrenci Kongresi Bildiriler**, İstanbul, 2014, s. 254-255.

- Şem'î Şem'ullâh Prizrenî'nin *Saâdet-nâmesi*
- Bursalı İsmail Hakkı'nın *Şerh-i Pend-i Attâr'ı*
- İsmet Mehmed'in (öl. 1747) *Şerh-i Pend-i Attâr'ı*
- İstanbul ulemasından İsmail'in *Müfid Şerhi*
- Kilisli Mustafa Rûhi'nin *Ruhu'ş- Şuruh'u*
- Mehmed Murâd b. Abdurrahîm'in *Mâ- Hazar'ı*
- Erzincanlı Hacı Feyzullâh Şerhi
- Hulusi'nin *Vesiletü'l Merâm* ya da *Şerh-i Pend-i Attâr'ı*
- Attâr Seyyid Alî b. Ahmed el-Herâtî'nin *Şerh-i Pend-nâme'si*
- Şu'ûrî Hasan Çelebi'nin (ö.1693) *Şerh ve Tercüme-i Pend-i Attâr'ı*
- Şehrî, İsmet Süleymân Efendi'nin (ö.1731) Mufassal *Şerh-i Pend-i Attâr'ı*
- Mustafâ Refî'a'nın (ö. 1746'dan sonra) *Berg-i Dervîşân (Şerh-i Pend-i Attâr'ı)*
- İsmâîl Müfid Efendi'nin (ö. 1802) *Şerh-i Pend-i Attâr'ı*
- Ahmet Vâmık'ın (ö. 1815'ten sonra) *Nuhbe-i Pend-nâmesi*
- Zahrî Mehmed Efendi'nin (ö. 1816'dan sonra) *Nazm-ı Miftâh-i Pend'i*
- Feâ'izîzâde Mehmed Saîd Bursevî'nin *Şerh-i Pend-nâmesi*
- Nakşibendi Şeyhi Murad Molla (ö. 1848) - *Kitâbu mâ Hazar Şerhu alâ Pend-i Attâr'ı*
- Nâ'ilî Salih Efendi'nin (ö. 1876) *Kenz-i Nasayîh'i*¹⁶

¹⁶ Fatih Odunkıran, "Nâilî Salih Efendi ve Kenz-i Nasâyih İsimli Manzum Pend-i Attâr Şerhi", **İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, 42 (42), 2010, s. 113.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ABDURRAHMÂN ABDÎ PAŞA'NIN HAYATI VE ESERLERİ

1.1. Hayatı

17. yüzyıl Osmanlı devlet adamları ve tarih yazarları arasında yer alan Abdurrahmân Abdî Paşa, Anadolu Hisarı'nda doğmuştur. Eğitimine enderunda başlamış sonrasında iç oğlan olarak Galata Saray'ında hizmette bulunmuştur. Dönemin padişahı IV. Mehmet'in 1648'de tahta oturmasıyla ise Topkapı Sarayı'nda Büyük Oda'ya nakledilerek padişahın yakınında görevlerde bulunmuştur. 1650'de Kurban Bayramı'nda yazdığı Kasîde-i İdiyye'yi (bayram kasidesi) IV. Mehmet'e sunan Abdî Paşa, hizmette bulunduğu Büyük Oda'dan Seferli Odası'na terfi etmiştir.¹⁷

Abdurrahman Abdî Paşa siyaset adamlığı ve tarihçiliğinin yanında şiire olan yeteneği özellikle de düşürdüğü tarih mısraları ile devlet kademelerinde ilerlemeyi ve padişahın yanında yer almayı başarmıştır. 1656'da bastırılan sipahi ayaklanmasının ardından yazdığı "*Gazâ-yı bî-bedel*" mısraî ile düşürdüğü tarih, 1658'de Has-oda'ya nakledilince padişah adına yazdığı kaside, Ramazan 1664'te tercüme ve şerh ettiği Ka'b bin Züheyr'e ait "*Kaside-i Lâmiye*" IV. Mehmed'e sunulmuş ve yazılanlardan çok memnun olan padişah Abdî Paşa'ya ihsanlarda bulunmuştur.¹⁸ Sultan IV. Mehmed'in Abdî Paşa'ya olan muhabbeti hiç eksik kalmamıştır.

1665'te padişah tarafından kendisine tuğra çekme yetkisi verilmiş ve bir süre padişahın sır kâtibi ve peşgir gulamlığını da yapmıştır.¹⁹ 29 Temmuz 1669'da Nişancı Cafer Paşa'nın vefatı üzerine daha evvel padişahın müjdelediği uzun yıllar hizmet edeceği

¹⁷ Fahri Ç. Derin, *Abdurrahmân Abdî Paşa Vekâyi'nâmesi [Osmanlı Tarihi (1648-1682)]*, İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2008, s. XIII.

¹⁸ Derin, a.g.e., s. XIII-XIV.

¹⁹ Koşik, a.g.b., s. 255.

nişancılık makamına nail olmuş. Padişah kendisine iki kat ilbâs-ı hil'at ihsan etmiş ve hatt-ı şerifi bizzat kendisi Abdî Paşa'ya vermiştir.²⁰

1678'de gerçekleşen Çehrin Savaşı sırasında İstanbul Kaimmakamlığı'na tayin olan Abdî Paşa 1679'da 4. vezir rütbesine, 1680'de ikinci kez İstanbul Kaimmakamlığı'na ve daha sonra 3. vezirliğe terfi etmiştir. 1682 ve 1688 yıllarında iki defa Basra valiliğine tayin olup sonrasında azledilerek İstanbul'a dönen Abdî Paşa bundan sonra Kandiye Muhafızlığı (1690), Sakız Muhafızlığı (1691) gibi küçük rütbelere görev yapmıştır. 1692'de Sakız'da vefat etmiştir. Paşa'nın padişahın en yakınında yer alırken İstanbul'dan uzak yerlere tayin edilmesinin nedeni, Abdî Paşa'nın padişahın gözünden düşmesine veya Sadrazam Kara Mustafa Paşa'nın Abdurrahman Abdî Paşa'yı kendisine rakip olarak görmesine bağlanır.²¹

1.2. Eserleri

Önemli bir siyasetçi, vakanüvis ve tarihçi olan Abdurrahmân Abdî Paşa edebi sahadaki başarısı ile de tanınmaktadır. Adı pek çok şair tezkiresinde yer alan Abdî Paşa'nın padişahın ihsanlarına nail olması ve devlet kademelerinde ilerlemesi yazdığı kasideler ve düşürdüğü tarihler vasıtası ile olmuştur. Abdî Paşa'nın şiire olan yatkınlığını Güftî, onun her sözünün maraz-ı karine olduğunu belirtirken daha çok Peygamber Efendimiz'e na't yazdığını söyleyen Safâyî ise onu “*şuârâ-yı asrdan bir şâir-i sihr-âsâr*” olarak tanımlar.²²

Abdurrahman Abdî Paşa'nın etkilendiği şairler aynı dönemde yaşadıkları ve yakın arkadaş oldukları bilinen Nâbi ile bir gazeline nazire yazdığı *Mezâkî*'dir. Pek çok şiirinin mecmualarda yer aldığı bilinen Abdî Paşa'nın Arapça ve Farsça dillerine olan hâkimiyeti görülmektedir.²³

Tarih ve devlet işlerindeki bilgisi ile şiire olan ilgisi, yeteneği Abdurrahman Abdî Paşa'nın pek çok eser kaleme almasını sağlamıştır. Bunlar:

²⁰ Derin, a.g.e., s. XVII.

²¹ Koşik, a.g.b., s. 256.

²² Pervin Çapan, **Mustafa Safayî Efendi Tezkire-i Safayî (Nuhbetü'l-Asar Min Fevâidi'l-Eşâr) İnceleme-Metin-İndeks**, Ankara: AKM Yay., 2005, s. 400.

²³ Koşik, a.g.b., s. 256.

1.2.1. Divan

Abdurrahman Abdî Paşa ile ilgili çalışmaları yapan ve dönemin tezkirelerini inceleyen bazı araştırmacılar onun bir divan tertip ettiğini savunurken bazıları ise divanın mevcut olmadığını söyler. İsmail Belig'in Nuhbetü'l-âsar li-zeyl-i Zübdeti'l-eş'âr'ı doktora tezi olarak hazırlayan Abdülkerim Abdülkadiroğlu, Vekâyi-nâme'yi hazırlayan Fahri Ç. Derin ve Türk Şairleri kitabında Abdî Paşa'ya yer veren Sadeddin Nüzhet Ergun, Abdî Paşa'ya ait bir divanın olmadığını bildirmektedir.²⁴ Buna karşılık Nuhbetü'l Asar Min Fevâidi'l- Eşâr, Zeyl-i Zübdetü'l- Eş'ar ve Âyine-i Zürefâ adlı eserleri çalışan araştırmacılar onun mürettep bir divanın olduğunu dile getirir.²⁵ Bununla birlikte H. Ahmet Aslantürk mevcut bir divânın var olup olmadığı konusundaki tartışmalara divanın bir nüshasının bulunduğu kataloğu işaret ederek araştırmacıların bu konuyu aydınlığa kavuşturması için kaynak gösterir. Buna göre muhtemel nüsha İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Türkçe Yazmalar Koleksiyonu'nda O.126 envanter numarası ile kaydedilmiştir.²⁶ Çokça şiir yazan ve devlet kademelerinde ilerlerken dahi şiirleri vesile kılınan Abdî Paşa'nın bir divâna sahip olduğu muhtemel olup tezkireler ve mecmualar incelendiğinde Abdurrahmân Paşa, Abdî mahlasını kullanmıştır.

1.2.2. Şerh-i Kasîde-i Lâmiyye

Sahabiler'den Ka'b b. Züheyr'in Kasîde-i Lâmiyyesi'ni tercüme ederek IV. Mehmed'e sunan Abdî Paşa eser padişah tarafından beğenilince birçok ihsana nail olmuştur. Arapça yazılan bu eserin Türkçe şerh edildiği Safayi tarafından dile getirilir.²⁷ Eserin ülkemiz kütüphanelerinde birçok nüshası bulunmaktadır.²⁸

²⁴ Derin, a.g.e, s. XIX.

²⁵ Koşik, a.g.e, s. 257.

²⁶ H. Ahmet Aslantürk, **Abdurrahman Abdî Paşa Kanunnamesi**, 1. Baskı, İstanbul: Okur Kitaplığı, 2012, s. 10.

²⁷ Derin, a.g.e, s. XX.

²⁸ Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi 2754; Süleymaniye Kütüphanesi, H. Hüsnü Paşa 1013-002; Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar 4229-001; Fatih Millet Kütüphanesi, Ali Emiri AEEdb78; Fatih Millet Kütüphanesi, Ali Emiri AESry733/3; Fatih Millet Kütüphanesi, Ali Emiri AEEdb340; Kayseri Raşid Efendi Kütüphanesi, Raşid Efendi 196/10.

1.2.3. Örfî Divânı'ndan Bazı Şiir Şerhleri

Kaynaklar Abdî Paşa'nın Örfî'nin şiirlerine yaptığı şerhleri içeren bir eserin varlığını bildirirse de bu eserin ona ait olduğu konusunda yeterli bilgi bulunmamaktadır.

1.2.4. Vekâyi-nâme

Çeşitli isimlerle anılan Vekâyi-nâme²⁹, 1648-1682 yılları arasında geçen hâdiseleri dönemin padişâhı IV. Mehmed'in emri üzerine Edirne'de yazmaya başlayan Abdurrahmân Abdî Paşa'nın Osmanlı tarihçiliğini ortaya çıkaran bir eserdir. Bu eserin yazımını yakından takip eden padişahın vakâyinin yazılması için Abdî Paşa'ya iltifatlarda bulunduğu da eserden öğrenilmektedir. Vakâyi yazmak üzere görevlendirildiği için eser ruz-nâme tarzındadır. Hem Has-oda'daki hem de vakâyi yazma vazifesi dolayısıyla padişahın yanında bulunarak tüm padişahın tavır hareket ve icraatlarını, devlet erkânı arasındaki tayinleri, yazışmaları, payitahttaki gelişmeleri, iç ve dıştaki siyasi olayları yakından takip etme imkânını elde etmiştir.³⁰

1.2.5. Kanunnâme

Kanunnâme, Abdurrahmân Abdî Paşa'nın nişancılık görevini sürdürdüğü sırada Sadrazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın emriyle 1676 yılında yazılmıştır. 17. yüzyıla ait Osmanlı teşkilat ve teşrifat kaidelerini, Osmanlı devlet düzenini, devlet erkânının görev ve sorumluluklarını dile getiren eser fasıllara ayrılarak ilgili konuya ilişkin bilgileri ayrıntılı ve açık bir dille anlatmaktadır.³¹

²⁹ Eserin ismi Cemaleddin Efendi, Âyine-i Zürefâ'da Nişancı Abdurrahman Paşa Tarihi; F. Babinger Die Geschichtschreiber der Osmanen und Ihre Werke adlı eserinde ve Fehmi Edhem Karatay Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Katoloğu'nda Vekâyi-nâme-i Abdi Paşa olarak geçer.

³⁰ Eser hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Derin, a.g.e.

³¹ Eser hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Arslantürk, a.g.e.

İKİNCİ BÖLÜM

2. MÜFİD

2.1. Eserin İsmi ve Yazılış Sebebi

Eserin ismi pek çok nüshada, katalog kayıtlarında ve kitaplarda Şerh-i Pend-i Attar olarak geçmesine rağmen Abdurrahmân Abdî Paşa eserinin isminin “*Müfid*” olduğunu dibace kısmında dile getirir:

Bu deñlü h̄āhiş-i haṭır-ı şerīflerin ve irāde-i ta‘b-ı laṭīflerin görmekle ḥasbeten lillāh şurūh eyledüm ve şerḥüñ ismin "Müfid" ḳodum.

Müfid sözlükte “*ifade eden, meramı güzel anlatan, mânalı, ve faydalı*” anlamlarına gelmektedir. Eserini insanlara faydalı olacağı düşüncesiyle kaleme aldığına inanılan³² Abdî Paşa’nın bu ismi eserine verirken “*Müfid*”in anlamlarını dikkate alması muhtemeldir.

Eserin telif sebebi “*Der Medḥ-i Pādişāh ‘Alī-cenāb ve Sebeb-i Te’līf-i Kitāb*” başlığı altında açıklanır. Buna göre IV. Mehmed’i eskiden beri metheden, yumuşak huy ve meziyet sahibi, bilgili ve sadık biri olan Has-odabaşı Ahmed Ağa ile Abdurrahmân Abdî Paşa Farsça yazılmış metinlerin şerhleri üzerine muhabbet ederken Ahmed Ağa, Farsça metinlerden bazılarını şerh ve beyan eden Merhûm Sûdi’nin Feridüddin Attâr’ın Pend-nâme’sini şerh etmemesine sitem eder. Bunun yanı sıra Pend-nâme’yi şerh eden Şem‘i’yi ise eserin her beytine gereken özeni ve açıklığı vermediği gerekçesiyle eleştirir. Bu sözleri işiten Abdî Paşa nasihatlerin oluşturduğu Pend-nâme’yi Sûdiyane bir biçimde şerh etmeye niyet eder ancak dibace kısmında Abdî Paşa bu kadar zor bir kitabı şerh etmenin kendisi gibi sermayesi az birine düşmediğini de dile getirir. Ancak sohbet ettiği Ahmet Ağa’nın gösterdiği ciddi gayret sonucu onun da hatrını kırmayarak Attâr’ın Pend-nâme’sini şerh ettiğini söyler:

³² Koşik, a.g.b., s. 258.

(...) Ba‘d ez-şenā pādişāh-ı cihān şehen-şān-ı ‘ālī-şān es-sultān ibnū’s-Sultān es-sultan Mehemmed Hān bin Sultān İbrāhīm Hān halleda’llāhu hilāfetehu ilā yevmi’l-emān hazretlerinūn şenā-kār-ı kadīmi ve bende-i müstekīmi ‘ilm-i ma‘rifetle pīrāste hilm-i faziletle ārāste āmil ü dānā-yı rūşen-tedbīr ve şadākat istiķāmetinde bī-misl lā-naẓīr muhibbū’l- ‘ulema mürebbiyi’l fuẓilā a‘nī bihi Aḥmed yesseru’llāhu Murād’ehu dā‘imen ser-hāne-i hāşşa iken bir gün bu za‘if-i nā-tüvān ve naḥif-i nā-derman eş-şehir bi-‘ Abdī ‘Abdurrahman ğaffaru’llāhu’l-ġufrān veli vālideyhi bi’l iḥsān şenā-ḥ‘ānlarına şurūḥ-ı mutun-ı Fārisiyyeden istiġsār idüb ešnā-i muḥāverede kāşif-i müşkilāt-ı ‘uķde-nümüdi ya‘nī merḥūm Sūdī müzākere-i şerīfeleri oldu. Pes buyurdılar ki merḥūm ḥaķķā birkaç mutun-ı Fārisiyye-yi şerḥ ü beyān eylemiş. Ammā n’olaydı Şeyḥ ‘Aṭṭār’uñ pend-nāmesine daḥī bir şerḥ-i vāfī eylemiş gerek idi. Zirā merḥūm Şem‘i ol risālenūn her beytine ol kadar ziyā virememiş. Pes bu kelām-ı ḥayr encāmı ol vācibū’l-iḥtirāmdan gūş idince fevāde-yi dil cūş u ḥurūşa gelüb ḥaķīr daḥi ol kitāb-ı naşīḥat-meābīñ beyānına küstāḥane va‘d idüb bi‘avni’llāhi’l-meliki’l-mennān himmetūñüz ile risāle-i mezkūreyi Sūdiyāne beyān ve me‘āniyi dekāyık iştimaların ‘ayān idelüm didüm. Ḥaķķa ki ben ednā ne feşāḥat eyledüm zīrā ḥaķ budur ki bu gūne müşkil kitābı şerḥ eylemek benim gibi ḳalīlū’l-biḳā‘anuñ ḥaddi değildür lakin ol devletlünūn bi’z-zat nazar-kerdesi kendi perverdesi olub kemāl mertebe-i mürüvvetlerin ve ‘ālī himmetlerin müşāhede itmekle ve bu deñlü ḥ‘āhiş-i ḥaṭır-ı şerīflerin ve irāde-i ṭa‘b-ı laṭīflerin görmekle ḥasbeten lillāh şurūḥ eyledüm.” [1b-2a]

Eserin IV. Mehmed’in padişahlığı zamanında kaleme alındığı “*Der Medḥ-i Pādişāh ‘Alī-cenāb ve Sebeb-i Te’līf-i Kitāb*” başlıklı dibace kısmında bildirilmiştir. Dolayısıyla IV. Mehmed’in padişahlık süresi olan 1648-1687 yılları dikkate alındığında eserin 17. yüzyılda yazıldığı açıkça görülür. Ancak bu yüzyıl içerisinde kesin bir yazılış tarihi vermek mümkün değildir. Nitekim Abdurrahmān Abdī Paşa’dan ve bu şerhten bahseden tezkirelerde, kaynaklarda ve Abdī Paşa’nın diğer eserlerinde de bu konuda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Tespit edilen kataloglanmış nüshalar incelendiğinde eserin en eski nüshasının Bosna Hersek Gazi Hüsrev Kütüphanesi Türkçe Yazmaları bölümünde yer aldığı ve istinsah tarihinin 1654 olduğu bilinmektedir. Buradan hareketle eserin IV. Mehmed’in tahta çıktığı 1648 ile 1654 yılları arasında da yazılmış olması mümkündür.

Abdurrahmān Abdī Paşa’nın bu eseri kime sunduğu belli değildir. Müellif bu konuda Müfid’de de herhangi bir bilgiye yer vermemiştir. Ancak eserde adından övgüyle bahsedilen ve eserin yazılması konusunda Abdī Paşa’yı teşvik eden Has-odabaşı Ahmet

Ağa'nın hatrı hürmetine Müfid'i yazdığını söyleyen Abdurrahmân Abdî Paşa'nın bu eseri de ona sunmuş olabileceği düşünülebilir.

2.2. Eserin Yurtiçi ve Yurtdışı Kütüphanelerindeki Nüshaları

Müfid adlı eserin ellisi yurtiçinde yirmi ikisi yurtdışında olmak üzere toplam yetmiş iki nüshası tespit edilmiştir. Eserin ismi katalog kayıtlarının bazısında Müfid bazısında ise Şerh-i Pend-i Attar olarak kayıtlıdır.

- 1. Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi: 21 HK 1580**, 187 vr., 15 satır, Nesih.
- 2. Manisa İl Halk Kütüphanesi: 45 HK 8044/2**, 31b-147a vr., Nesih.
- 3. Manisa İl Halk Kütüphanesi, 45 HK 2599**, 118 vr., Rika.
- 4. Manisa İl Halk Kütüphanesi, 45 Hk 6448**, Müstensih: Seyid Hafız Muhammed Konevi, İstinsah tarihi: 1779, 94 vr., Nesih.
- 5. Manisa İl Halk Kütüphanesi, 45 Ak Ze 6024**, İstinsah tarihi: 1731, 156+III vr., Talik.
- 6. Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi, 19 HK 2206/1**, 1b-83a vr., 23 satır İnce Nesih.
- 7. Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi, 19 HK 477/7**, 141b-152a vr., Nesih.
- 8. Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi, 19 Hk 2130**, İstinsah tarihi: 1679, 108 vr., Kıрма Talik.
- 9. Koyunoğlu Müzesi ve Kütüphanesi Türkçe Yazmaları**, 10010, Talik.
- 10. Koyunoğlu Müzesi ve Kütüphanesi Türkçe Yazmaları**, 10251, Talik.
- 11. Kayseri Raşit Efendi Eski Eserler Kütüphanesi, Râşid Efendi 589**, İstinsah tarihi: 1730, 74 vr., 24 satır.

12. **Ankara Milli Kütüphane, 06 Mil Yz A 630**, Müstensih: Mehmed el-Mevlevi, 122 vr., 117 satır, Talik.
13. **Ankara Milli Kütüphane, 06 Hk 4219/2**, Müst. Hüseyin b. Ali, 123b- 240a vr., Talik.
14. **Ankara Milli Kütüphane, 06 Mil Yz A 14**, 202 vr., 18 satır, Nesih Kırması.
15. **Nuruosmaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, 34 Nk 3958**, 129 vr.,
16. **Kastamonu İl Halk Kütüphanesi, 37 Hk 447**, İstinsah tarihi: 1714, II+106 vr., Nesih.
17. **Kastamonu İl Halk Kütüphanesi, 37 Hk 447**, İstinsah tarihi: 1714, 106 vr., Rika.
18. **Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, 44 Dar 368/1**, 1b-94b var., Talik.
19. **İzmir Milli Kütüphanesi, 1265**, 72 vr., Talik.
20. **Fatih Millet Kütüphanesi, AE Edb 106**, Müstensih: Seyyid Mehmed Salih b. İbrahim Haseki el-ma'ruf be-mezarı gâibzade el-Üsküdari, İstinsah tarihi: 1781, 149 vr., 17 satır, Talik.
21. **Fatih Millet Kütüphanesi, AE Edb 109**, Müstensih: Hasan yazıcı b. Emrullah, İstinsah tarihi: 1746, 81 vr., 19 satır, Nesih.
22. **Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yazmaları, 891.5-297.85**, İstinsah tarihi: 1828, 93 vr.
23. **Mevlana Müzesi, 2531**, 92 vr.
24. **Bayezid Devlet Kütüphanesi, 25046**, 167 vr.
25. **Bayezid Devlet Kütüphanesi, 3912**, 139 vr.
26. **Süleymaniye Kütüphanesi, İzmir 611**, İstinsah tarihi 1687, 82 vr.

27. Süleymaniye Kütüphanesi, Reşid Efendi 1223, İstinsah Tarihi: H. 1245/M. 1829, 134 vr.
28. Süleymaniye Kütüphanesi, Kasidecizade 422, 105 vr.
29. Süleymaniye Kütüphanesi, Kılıç Ali Paşa 794, 67-185 vr.
30. Süleymaniye Kütüphanesi, Lala İsmail 248, 78 vr.
31. Süleymaniye Kütüphanesi, Mihrişah Sultan 389, İstinsah tarihi: 1714, 66 vr.
32. Süleymaniye Kütüphanesi, Nafiz Paşa 413, 109 vr.
33. Süleymaniye Kütüphanesi, Serez 1602, İstinsah tarihi: 1784, 98 vr.
34. Süleymaniye Kütüphanesi, Serez 1603, 173 vr.
35. Süleymaniye Kütüphanesi, Süleymaniye 1055, 142-224 vr.
36. Süleymaniye Kütüphanesi, Tahir Ağa Tekke 336, 126 vr.
37. Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar 2567, İstinsah tarihi: 1715, 92 vr.
38. Süleymaniye Kütüphanesi, 07 Tekeli 416, 102 vr, Nesih.
39. Süleymaniye Kütüphanesi, 07 Tekeli 421, 118 vr, Nesih.
40. Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi, 1631, İstinsah tarihi: 1826, 103 vr.
41. Süleymaniye Kütüphanesi, Dügümlü Baba, İstinsah tarihi: 1723, 88 var., Nesih.
42. Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmut Efendi 3717, 85-160 vr.
43. Süleymaniye Kütüphanesi, Hafid Efendi 301, H. 1124/1712, 84 vr.
44. Süleymaniye Kütüphanesi, Halet Efendi 720, 102 vr.
45. Süleymaniye Kütüphanesi, Hamidiye 650, M. 1745, 109 vr.

46. Süleymaniye Kütüphanesi, İzmir 354, 177 vr.
47. Süleymaniye Kütüphanesi, Reşid Efendi 1064, İstinsah tarihi: 1705, 90 vr.
48. Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar 2252, 96 vr.
49. TDK Kütüphanesi, Yz. A 139, İstinsah tarihi: 1823, 140 vr, 17 satır, Nesih.
50. TDK Kütüphanesi, Yz. A 433, İstinsah tarihi: 1838, 141 vr, 17 satır, Nesih.
51. Mısır Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, S 4416, 129 vr.
52. Mısır Milli Kütüphanesi, Türkçe Yazmaları, Müfid 28, 63 vr.
53. Mısır Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, Müfid 182, 94 vr.
54. Mısır Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, Müfid 22, 151 vr.
55. Mısır Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, Timuriye 65, 283 vr.
56. Princeton Üniversitesi Kütüphanesi Yazmaları, 140425676, 95 vr., 25 satır, Nestalik.
57. Oxford-İngiltere Bodleian Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, MS Turk e. 82, 92 vr., Rika.
58. Almanya Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, Ms.or.oct. 3479, 132 vr., Nestalik.
59. Almanya Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, Ms.or.oct. 3474, M. 1708, Müstensih: Süleyman b. Hüseyin İstanbulî, 298 vr., 13 satır, Nestalik.
60. Almanya Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, Ms.or.oct. 2267, Müstensih: Mahmud b. Mehmed Bayburdi, İstinsah tarihi: 1712, , 119 vr., Talik.
61. Fransa Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, Regius, M. 1676, Müstensih: Mehmed Zaman b. Hüseyin Şehrî, 114 vr., Nesih.

62. **Zürih-İsviçre Boşnak Enstitüsü Türkçe Yazmaları, Ms 46, 116 vr.,**
Nestalik.
63. **Bosna Hersek Gazi Hüsrev Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, 3786,**
Müstensih: İsmail, İstinsah tarihi: 1654, 149 vr., Nesih.
64. **Bosna Hersek Gazi Hüsrev Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, 4848, 97 vr.,**
Talik.
65. **Bosna-Hersek Gazi Hüsrev Kütüphanesi, 1255, 100 vr., Talik-Nesih.**
66. **Bosna-Hersek Gazi Hüsrev Kütüphanesi, 4127, 99 vr., Talik.**
67. **Bosna-Hersek Gazi Hüsrev Kütüphanesi, 5652, 10 vr., Talik.**
68. **Bosna-Hersek Gazi Hüsrev Kütüphanesi, 3698, Müstensih: Abdullah b.**
Halil, 127 vr., Talik.
69. **Gürcistan Bilimler Akademisi El Yazmaları Enstitüsü, L 24, Müstensih:**
Hüseyin ibn Ebubekir, İstinsah tarihi: 1181/1767-68, 148 vr., 15 satır, Nesih.
70. **Gürcistan Bilimler Akademisi El Yazmaları Enstitüsü, L 95, Müstensih:**
Salih Sadıkî b. Mustafa, İstinsah tarihi: 1779, 138 vr., 23 satır, Nesih.
71. **Los Angeles California Üniversitesi UCLA Kütüphanesi, Türkçe**
Yazmalar Koleksiyonu, Yazma No: 302, 201 vr., 21 satır, Nesih.
72. **Princeton Üniversitesi Kütüphanesi, Nadir Kitaplar: Güney Doğu (MSS),**
İslami Yazmalar, Yeni Seriler No. 1707, 95 vr.

2.3. Eserin Şerh Yöntemi

Abdurrahmân Abdî Paşa, Müfid’de ilk olarak Pend-name’deki şerh edeceği beytin aslını vermiş ve ardından şerh edeceği kısmı dilbilgisi bakımından tahlil yaparak kelime ve ibarelerin cümle içerisindeki kullanımını dilbilgisi açısından incelemiştir.

Metnin şerh kısmında beyitteki her kelimenin üzerinde tek tek durulmuştur. Farsça olan bu kelimelerin yazılışlarının hemen ardından harekeler dikkate alınarak telaffuzları da

verilir. Sonrasında ise kelimelerin lügat manaları, gramer yapıları ve asıl kastedilen manaları dile getirilir. Ayrıca beyitte yer alan eklerin yazılışlarının ve telaffuzlarının ardından kelimeye kattıkları anlamlar açıklanır ve bu eklerin eklendiği farklı kelimeler ve anlamları da örnek olarak gösterilir.

Kelimelerin açıklamalarının hemen ardından “*Maḥsûl-i Beyt, Maḥsûl-i Terkîb*” gibi ara başlıklarla şerh ettiği parçanın Türkçe çevirisi yapılmıştır. Örneğin;

انکه لطف خویش را اظهار کرد
بر خلیش نار را کلزار کرد

خویش ḥā-yı mu‘cemenūn kesriyle ve vāv-ı resmiyle ve yā ve şīnūn sükūnlarıyla iki ma‘nā beyinde müşterekdür. Biri ḥışm ma‘nāsına ḥā-yı mu‘cemenūn ve şād-ı mühmelenūn kesreleriyle ve bir daḥi kendi ma‘nāsınadır. Bunda ma‘nā-yı şānī murāddur. Lākin ḥānun kesresi vāv-ı resmiyye ri‘āyet için revm zammıyla okunmak gerekdir.

کرد kāf-ı ‘Arabī’nūn fethiyle ve rā vü dāl-ı mühmelenūn sükūnlarıyla fi‘l-i māzī binā-yı ma‘lūm müfred ḡā’ibdür. Gerdenden müştakdur.

بر bānuñ fethiyle ve rā-yı mühmelenūn sükūnıyla bu maḥalde ‘alī ma‘nāsınadır. Lisān-ı Türkīde üzere demekle ta‘bīr iderler. Lākin bu ber ki daḥi birkaç ma‘nāsı vardır. İn-şā’-Allāhu te‘ālā maḥallinde beyān olunur.

خلیش de şīn zamīr Ḥüdāya rāci‘dür. خلیل ḥā-yı mu‘cemenūn fethiyle luğatta da dost ma‘nāsınadır. Ammā bunda Ḥazret-i İbrāhīm Peygamber *şalavātu’llāhi ‘ale’n-nebiyyinā ve ‘aleyhi* ḥazretleri murāddur.

نار ateş ma‘nāsınadır.

را edāt-ı mef‘ūldür.

کلزار gül kāf-ı ‘Acemīnūn zammıyla lāmuñ sükūnıyla meşhūr çiçekdür.

زار zā-yı mu‘cemenūn fethiyle bunda kesretten ibāretdür. Meşelā gülü çok olan yere gül-zār dirler. Nitekim kuşu çok olan mevzī‘e murḡ-zār dirler. Daḡāyıku’l-Ḥaḡāyık şaḥibi bu zāruñ aḥvālını mufaşşal beyān itmişlerdür. Zīrā bu zār kelimesi iki kısımdur. Biri bu zıkr olunandır biri daḥi zār zāridenden müştak zārdur ki ḥaste ve inleyici ma‘nāsınadır.

Maḥsûl-i Beyt: Öyle Ḥüdā ki kendi luḡfunı izhār ve āşikāre eyledi. Ḥali[l]inūñ üzerine yanar ateşi gül-zār eyledi.” [5a-5b]

“Maḥsûl-i Terkîb” kimi zaman konu başlıklarındaki her kelime ve terkîbin luğattaki anlamlarına yer verdikten sonra kimi zaman ise bu başlıktaki kelimelerin herhangi bir anlam açıklaması yapılmadan verilir. Örneğin; “Der Fevāid-i Ḥāmūş Mī-Güyed” başlığından sonra yer alan Maḥsûl-i Terkîbte “Ḥazret-i Şeyḡ söylememenūñ fā’ideleri

beyânında buyurur. [28b]” ifadesi yer alır ve bu sayede bölümde yer alacak beyitlerin hangi beyan üzerine olduğu bildirilir.

Şarih kelimelerin gramer yapısına değinirken aralarında mâna ve terkiib ciheti ile münâsebet kurulan kelimeleri de verir:

"داد dal-1 mühmelenüñ fethiyle elifüñ ve dâl-1 mühmelenüñ sükûnıyla fi‘l-i mâzî binâ-yı ma‘lûm müfred müzekker gâyibdür, dâdeñden müştakdur.” [3b]

"دميد dâl-1 mühmelenüñ fethiyle ve mîmüñ kesriyle yâ ve dâluñ sükûnuyla fi‘l-i mâzî binâ-yı ma‘lûm gâ‘ibdür. Demîdenden müştakdur” [4a]

"شد şîn-i mu‘cemenüñ zammıyla ve dâl-1 mühmelenüñ sükûnıyla fi‘l-i mâzî binâ-yı ma‘lûm müfred gâyibdür ma‘nâsı oldı dimekdür. Şüddenen müştakdur.” [7b]

"كند kâf-1 ‘Arabîñ zammıyla ve nûnuñ fethiyle ve dâl-1 mühmelenüñ sükûnıyla fi‘l-i muzâri‘ binâ-yı ma‘lûm gâyibdür küñidenden müştakdur.” [9b]

"زند fi‘l-i muzâri‘ binâ-yı müfred gayibdür. Zenîdenden müştakdur.” [12b]

Kelime ve terkîplerin sözlük anlamlarının yanında yeri geldikçe Arapça ve Türkçe karşılıkları da bulunmaktadır. Örneğın;

“اهن elif-i memdüde ile ve hânuñ fethiyle ve nûnuñ sükûnıyla demüre dirler. ‘Arabîde hadîd dirler hâ-yı mühmelenüñ fethiyle ve dâl-1 mühmelenüñ kesriyle.” [7a]

“مردہ ölü dimekdür. ‘Arabîde meyyit ma‘nâsına ve hemze izâfet içündür.” [13b]

“انذ elifüñ fethiyle ve nûnuñ sükûnıyla ortak ma‘nâsınadır. ‘Arabîde şerîk dirler.” [15b]

“عم ayn-1 mühmelenüñ fethiyle ve mîmüñ şeddesiyle babanın erkek qarındaşına ıtlâk olunur. Nitekim Türkî lisânda amûca dirler.” [18b]

“تو tānuñ zammıyla ve vāvuñ sükūniyla sen dimekdür. Hiṭāb için vaz‘ olmuş zamīr-i mun faşıldur ‘Arabīde ente gibi elifūñ fethiyle ve nūnuñ sükūniyla ve tānuñ fethiyle.” [23a]

“پشیمان Fārisīde ve Türkīde müstaḥmeldür. ‘Arabīde nādīm ma‘ nāsınadır.” [24a]

“روز gündüz شب gice ma‘ nāsınadır ‘Arabīde leyl ü nehār gibi.” [24a]

“چیز nesne dimekdür ‘Arabīde şey’ gibi.” [30b]

“زبان zānuñ fethiyle ve zammıyla luḡatdur dil ma‘ nāsına ki ‘Arabīde lisān dirler.” [31a]

Abdurrahmān Abdī Pāṣā kelimelerin kastedilen anlamlarını ise “*bunda* *murāddur*.” şeklindeki yapıyla vererek okuyucuyu bilgilendirir:

“خویش hā-yı mu‘ cemenūñ kesriyle ve vāv-ı resmīyle ve yā ve ṣīnūñ sükūnlarıyla iki ma‘ nā beyninde müşterekdür. Biri hışm ma‘ nāsına (...) ve bir daḥi kendi ma‘ nāsınadır. **Bunda** ma‘ nā-yı ṣānī **murāddur**.” [4a]

“کف kāf-ı ‘Arabīnūñ fethiyle fānuñ sükūniyla el ayasına dirler. Pes **bunda** avuç murāddur.” [7a]

“برکشید ma‘ nā-yı lügavisi yokdan çekdi dimekdür ammā ma‘ nā-yı lāzımı çıkarıdı dimekdür. Pes **bunda** ma‘ nā-yı lāzımı **murāddur**.” [7a]

“زهرة zā-yı mu‘ cemenūñ fethiyle ve hānuñ sükūniyla öd ma‘ nāsınadır ki ḥayāt ṣāḥiblerinde olur ve mecāl ma‘ nāsına gelür. **Bunda** ma‘ nā-yı ṣānī **murāddur**.” [10a]

“بود bānuñ zammıyla ve vāv ve dāluñ sükūniyla iki ma‘ nā beyninde müşterekdür. Fi‘l-i māzī müfred ḡāyib olmaḡ var ve edāt-ı zamāniyye olmaḡ var ve eger fi‘l olması **murād olunursa** oldi ma‘ nāsı virülür.” [16b]

“صدر şāduñ fethiyle luğatde göğüs ma‘nāsına ve her şey’üñ evveline dirler. Lâkin **bunda** cennete izāfetle cennetüñ ‘ālī maqamları **murād olur.**” [22a]

“دق daluñ fethiyle luğatde döğmege dirler. Ammā **bunda** mecāza işitdürmek **ma‘nāsınadır.**” [29b]

Şarih şerhinde anlatılmak isteneni daha da anlaşılır kılmak adına özellikle Mahsûl-i Beyt bölümünde “*yani, hâsıl-ı kelâm*” gibi zarfları kullanarak bazen ifadenin kısa ve öz olmasını sağlamış, bazen aynı anlama gelen ifadeyi farklı şekillerde dile getirmiş, bazen de ifadeden, kelimelerden çıkarılması gereken anlamı kendisi söylemiştir. Müfid’in ilk 35 varakında yer alan bu zarfların kullanımına dair örnekler şöyle sıralanır:

“Ol Hüdâ ki bir avuc toprağa imân virdi; **ya‘nî** bir avuc toprağdan ademi halk idüb aña imân ü islâm ihsân eyledi.” [3b]

“Çünkü Kâdir-i Kayyûm olan Hüdâ ‘inâyet eyledi. Hâzret-i Dâvud Peyğamberüñ avucunda demûru mum eyledi. **Ya‘nî** mum gibi mülâyim ve yumuşak eyledi.” [7b]

“Öyle Hüdâ ki bir kulumuñ başı üzerine bıçğı kor; **ya‘nî** bıçğı ile biçdirüb helâk eyler. Bir gayrı kuluñ başı üzerine tâc kor; **ya‘nî** cemî‘ ‘âleme sulţân idüb mu‘azzez ü mükerrerem eyler.” [9b]

“رنج rā-yı mühmelenüñ fethiyle ve nünüñ sükûniyla elem ma‘nāsınadır. **Ya‘nî** ağır dimekdür.” [11a]

“Allāhu te‘ālâ Hâzretleri kullarından ol birisine elem ve zaḥmet virür. **Hâşıl-ı kelâm** kullarınıñ ba‘zını ğanî idüb emvâl ü erzâklar ile devletlü eyler ve ba‘zısını rence ve zaḥmete giriftâr eyler.” [11a]

“برهنه bānuñ zammıyla ve fethiyle ve rā-yı mühmelenüñ fethiyle çıplak ma‘nāsınadır. **Ya‘nî** ‘uryāñ dimekdür.” [11b]

“Ol Resûl ki dünyāya geldi toḳuz felek anuñ mi‘râcı oldı. **Ya‘nî** toḳuz felekden ‘urûc idüb ḥattı ‘arş-ı a‘lāya şu‘ūd eyledi. **Hâşıl-ı Kelâm** ol Resûl-i Ekrem *şalla’llāhu*

‘*aleyhi ve sellem* Hâzretleri cismânî bu toğuz kât eflâkdan geçüb tâ ‘arş-ı a‘zama vâşıl oldı.” [17a]

“Yâ Rabbi senüñ luğflaruñ deryâsı bî-gâyet ve nihâyetsüz olur. **Ya‘nî** luğf u ihsânlaruñ deryâsına hadd ü nihâyet yokdur. **Hâşıl-ı Kelâm** rahmetüñ çokdur. Pes senüñ rahmetünden ümîdsiz şeytân olur.” [25b]

“‘Âkıl ol kimsedür ki cemi‘ ħuşuşda şâkir ola. **Ya‘nî** şükr idici ola.” [26b]

“Her kimse ki gönül incidicilik kaçdın eyleye. **Ya‘nî** kimsenüñ ħâtrın yıkmağa meyl ü rağbet itme kendi efendünden bî-zârlıq **ya‘nî** Rabbiñi kendünden nefret bî-zâr itme dimekdür.” [27b]

“‘*روی* tãnuñ zımmıyla ve rã ve şîñüñ sükunlarıyla vaşf-ı terkîbdür ma‘nâsı ekşi yüzlü dimekdür. **Ya‘nî** kaçın ve gözün birine çatub yüzünü buruşdurmuş kimseye dirler.” [34b]

Abdurrahmân Abdî Paşa Müfid adlı eserinde şerh metodunun önemli özelliklerinden biri olan çeşitli göndermelere de başvurur. Müfid’in 1b-35a arasındaki varaklara bakıldığında bu göndermelerden ilki metin içinde yapılan göndermelerdir. Abdî Paşa, şerh ettiği ifadelerle tekrar karşılaştığında, önceki şerhine gönderme yapar. Bu kısımlarda “*sâbıkan beyânı tafsil üzre*”, “*sâbıkan mürur etti.*”, “*mürur etti.*”, *beyânı mürur etti.*”, “*yine zıkr olunan gibidir.*”, “*beyânı zıkr olundu.*” gibi ifadeler kullanarak daha önce yapılan şerhin geçtiği yeri belirtmeden o yere atıfta bulunur:

“‘*انکه* de olan ân ism-i işâretdür. Nitekim **şâbıkan beyân olandur** ki kâf-ı ‘Arabîñ kesriyle ve hã-yı resmîyle ħarfle isim mâbeyninde müşterekdür.” [3a]

“‘*انکه* **beyânı zıkr olundu.**” [3b]

“‘*سزایی* de **sâbıkan zıkr olunan** kã‘ide üzere elifden sonra vâki‘ olan yâ ħâlet-i izâfetde işbâtı lâzımdur ve sezâdan sonra vâki‘ olan ya da bu kã‘ide üzeredür.” [4b]

“کاف-۱ kâf-۱ ‘ Arabînuñ fetħi ve rā-yı mühmelenüñ ve dāl-۱ mühmelenüñ sükunlarıyla fi‘l-i māzî müfred ğāyib. Nitekim **sābiḳān tafṣīl olundu.**” [7a-7b]

“می دهده mī mīmüñ kesriyle ve yā-yı aslīyyenüñ sükunıyla fi‘l-i muzāri‘e dāħil olduḳda yā ḫāliyyet yā istiḳbāliyyet ma‘nāsın ifāde ider. **Sābiḳān beyānı tafṣīl üzere zıkr olundu.**” [10b]

“بندکان bendenüñ cem‘idür ve kâf-i ‘ Acemî bendede olan hā-yı resmīden bedeldür. Nitekim bu ḳā‘ide **sābiḳān mürür itdi.**” [13a]

“رā edāt-۱ mef‘uldür. (...) ol rā mef‘ul alāmeti olur. Nitekim miṣāli kerrātla **mürür itdi.**” [14a]

“بیمارش’de olan zamīr daħi ḫaḳīḳatde sīneye muḳayyeddür. Taḳdīri sīne eṣ bīmār būd dimeḳdür. Lākin bu taḳdīrce sīnede olan hā-yı resmīden ṣoñra bir hemze-i müctelibe yazılır ḳā‘ide-i külliye üzere. Nitekim **beyānı mürür itmīṣdür.**” [29a]

“مورور’nuñ beyānı **sābiḳān mürür itmīṣdür.**” [33a]

Bunun yanında bazı kelimelerin birden fazla anlamının olduğu ancak bu anlamların konu ile alakası olmadığı için gerektiğinde zikredileceği “*mahallinde beyān olunur*” tabiri ile iṣaret edilir:

“تā harf-i ta‘līldür. Bu tānun Fārisī‘de birkaç ma‘nāsı vardır. İn-ṣā‘-Allāhu te‘ālā **maḫallinde beyān olunur** ğaflet olunmaya.” [4b]

“بر bānuñ fetħiyle ve rā-yı mühmelenüñ sükunıyla bu maḫalde ‘alī ma‘nāsınadır. Lisān-۱ Türkīde üzere dimeḳle ta‘bīr iderler. Lākin bu ber ki daħi birkaç ma‘nāsı vardır. İn-ṣā‘-Allāhu te‘ālā **maḫallinde beyān olunur.**” [5a-5b]

Çalışmamızdaki 1b-35a varakları arasında yer alan göndermelerin ikincisi Abdurrahmān Abdī Paṣa’nın metni ṣerh ederken kullandığı bazı isimlere ve kaynaklara dair yaptığı göndermelerdir. Bu kaynaklar *Kemāl Pāṣā-zāde, Daḳāyıḳu’l-Ḥaḳāyıḳ, İbn-i*

Kemâl, Mevlâna Bedreddin Eymen Hazretleri, Gülistân, Nüşîrevân-ı Âdil, Tuḥfetü's-Seniye, Şem'î ve Sûdî. Bu göndermeler şu şekilde yapılmıştır:

“Hatta **Kemâl Pâşâ-zâde** bu zîkr olunan yâ'ları şu' belendürdün yigirmi dürlü ma'nâsını murâd eylemiş; lâkin tâlib-i Farisî olan kimesnelere ol kadar fâ'idesi olmadığından taḥrîrûñ ihtiyâr itmedük.” [4b]

“**Daḳâyıku'l-Ḥaḳâyıḳ** şâhibi bu zâruñ aḥvâlini mufaşşal beyân itmişlerdür.” [5b]

“Ve eger mâ-ḳabili ḥarf-i şâḫîḫ-i sâkin olmazsa ol zâl-ı mu' cemedür ki nitekim vâ' iz-i müslimîn **Mevlânâ Bedreddîn Eymen Hazretleri** bu ḳâ'ide dürr-i şimin gibi nazm götürüb beyân eylemişdür.” [13b]

“Meşelâ **Gülistânda** bârân-ı raḫmet bî-ḫasâ beş heme râ remîde gibi peş heme râ da olan râḫile ma'nâsınadır.” [14a]

“Nitekim **Gülistânda** evvelki bâbda ve **Nüşîrevân-ı Âdil ḫikâyesinde** vâḳi' olan beytüñ şerḫinde şâzûmânı ta'rif itdikde şâriḫ **Sûdî raḫmetu'llâhi 'aleyhi** bu mezkûr ḳâ'ide-i külliyyen bir ḫoş beyân eylemişdür.” [15b]

“Ma'lûm ola ki bu kâr kelimesini **İbn-i Kemâl** ve ni'metu'llâhi ve **Tuḥfetü's-Seniyye** şâhibi ve ḫalîmi ve lâmiî' ve daḫi sâir luḡat şâḫiblerûñ ekserî ef'âl aḫirine de lâḫıḳ olur didiler.” [23a-23b]

“Ammâ meydân-ı Fersûñ bî-bedel begî tâzı ve 'arz-ı nezâketûñ şahsûvâr-ı ḡazî a'nî bihi **Sûdî raḫmetu'llâhi 'aleyhi** ancak evâḫir-i esmâya maḫşûşdur didi.” [23b]

“**Şem'î merḫûm** mışrâ'-ı şânîñüñ ma'nâsında daḳḳa ve ḡamzdan öturi Ḥaḳ sözi söyleme; ya'nî söz Ḥaḳ ise de çok söylemek ḡamza 'icâb itdi.” [30a]

“**Sûdî merḫûm** bu ikisinden şoñra vâḳi' olan vâv-ı zamma telaffuz olunmaz, fetḫ ile telaffuz olunur dimiş.” [32a]

Şarih Ad ve Semûd kavimlerinin helâkının, Peygamberlerden Hazret-i İbrahim; Hazret-i Dâvud ile Hazret-i Üzeyr'in kıssalarının ve fesâhat ile belâgat hususlarının anlatıldığı yerlerde murad iden “*tevâriḥe mürâca‘at etsun.*”, “*me‘ânî kitâblarına mürâca‘at etsun*” tabirini kullanarak kaynakları işaret eder:

عد ve Semûd iki kabîlede iki pâdişâh idiler. Ol iki kabîle diyâr-ı Hicâzda biri birine yakın idiler. Kâfir idiler ‘âzîm kuvvetlü ve uzun boylu idiler. Şöyle rivâyet iderler ki dörder yüz arş boyları var imiş ve kuvvetleri şol deñlü idi kim qurı yiri depseler ayakları dizlerine dek gömülürdi. Haḡ te‘âlâ Hazretleri bu kavm-i ‘Âda Hüd Peygamber *şalavātu’llâhi ‘alâ-nebiyyinâ ve ‘aleyhi* hazretlerini da‘vet-i îmân için gönderdi. Zorlarına ve kuvvetlerine mağrûr olub kabûl-i îmân itmediler. Pes Allâhu te‘âlâ bunları mezkûr yiliyle helâk eyledi. Bu hikâyetün taşîlin murâd idinen **tevâriḥe mürâca‘at etsun.** [5a]

Ol haşmdan murâd Nemrûddur ki mancılık qurub Hazret-i İbrâhimi *‘aleyhi’s-selâm* ateşe atdıydı. Da‘vâ-yı ulûhiyyet idüb âsumâne oḡ atdı. Soñra Allâhu te‘âlâ anı bir sivrisiñek ile helâk eyledi. Kışşaları bunda yazılmaq münâsib degüldür. Murâd iden **tevâriḥe mürâca‘at etsun.** [6b]

Çünkü Kâdir-i Qayyûm olan Hüdâ ‘inâyet eyledi. Hazret-i Dâvud Peygamberün avucunda demûru mum eyledi. Ya‘nî mum gibi mülâyim ve yumuşaq eyledi. Nitekim demuru mübârek elleriyle yumuşadub zirh yapdukları meşhûrdur ve **tevâriḥde mufaşşal** meşhûrdur zikri burada münâsib degüldür. [7b]

Mısrâ‘-ı evvelde mürde-i şad sâleden murâd Hazret-i Uzeyr Peygamberdür ki çürümüş istühânı görüb bu tekrar nice hayât bulur didi. Haḡ te‘âlâ Hazret-i Kemâl-i Kudretün aña bildürmek için orada anuñ rûhunu kabz idüb yüzyıl anı ol hâl üzre qodı ve yüzyıldan sonra yine emr-i haḡḡla hayât bulub niçe zamân diri oldı. Nitekim kışşası tevâriḥde mufaşşaldur murâd idinen aña **mürâca‘at eylesun.** [14b]

Ma‘lûm ola ki feşâhat isti‘mâle muvâfiḡ ve vaḡi‘ya muḡâbıḡ kelâm söylemege dirler. Haḡıḡatle bu feşâhat ve belâgatün ma‘nâların ve mâbeyninde farḡların bilmek dilin **me‘ânî kitâblarına mürâca‘at etsun.** [30b]

İslami yaşamda başvurulması gereken önemli kaynaklardan Kur’ân-ı Kerîm ve hadîs-i şerîfler Pend-nâme’nin şerhi olan Müfid adlı eseri de etkilemiş ve Abdurrahmân Abdî Paşa eserinde başta ayet, hadîs-i şerîfler olmak üzere kelâm-ı kibar ve beyitlerden de iktibâslar yaparak hem anlam akıcılığını hem de şerhinin zengin bir içeriğe sahip olmasını sağlamıştır. Ayrıca Abdurrahmân Abdî Paşa ayet, hadîs ve kelâm-ı kibarlardan yaptığı iktibaslar sayesinde düşüncelerini desteklemiştir.

Abdî Paşa’nın Müfid’de 1b-35a varakları arasında kullandığı iktibaslar başlıklar hâlinde şöyle değerlendirilir:

a. Ayetler

Çalışmamızda yer alan ayetler ve bu ayetlerin alıntı yapıldığı ilgili bölüm ve cümleleri aşağıda yer almaktadır:

Hz. Yunus kıssasında onun balığın karnında olduğunu bildiren ayet ile balığın karnından kurtulmasına vesile olan bir yakarışı da ifade eden ayete yer verilmiştir:

[8b] ³³ فلولا أنه كان من المسبّحين للبت في بطنه الى يوم يبعثون مسبّحي

[8b] ³⁴ لا اله الا انت سبحانك انى كنت من الظالمين

Allah'ın dilediği her şeyi yapıp dilediğine hükmettiği ayete telmih vardır:

[10a] ³⁵ يفعل الله ما يشاء ويحكم ما يريد

İnsanların yaptıklarından sorguya çekileceği şu ayet ile bildirilir:

[10b] ³⁶ لا يسئل عمّا يفعل و هم يسئلون

Babasız dünyaya gelen Hazret-i İsa'nın beşikteyken dile geldiği şu ayet ile desteklenir:

[13b] ³⁷ كيف نكلم من كان فى المهد صبيًا قال ائى عبدالله اتانى الكتاب وجعلنى نبيا

Yusuf kıssasının da anlatıldığı eserde Züleyha'nın Hazret-i Yusuf'a attığı iftiraya karşılık Hazret-i Yusuf'un masumluğunu ortaya koyan ve kanıtlayan ayete yer verilir.

³⁸ ان كان قميصه قدمن قبل فصدقت وهو من الكاذبين وان كان قميصه قد من دبر فكذبت وهو من الصادقين

[13b]

³³ **Kur'ân-ı Kerîm**, Saffat Suresi 37/143-144: "Eğer o, Allah'ı tesbih edip yüceltenlerden olmasaydı, mutlaka insanların diriltileceği güne kadar balığın karnında kalırdı."

³⁴ **Kur'ân-ı Kerîm**, Enbiya 21/87: "Senden başka ilah yoktur. Sen Sübhansın (her şeyden münezzehsin.) Muhakkak ki ben, zalimlerden oldum."

³⁵ **Kur'ân-ı Kerîm**, İbrahim 14/27: "Allah dilediğini yapar." Mâide 5/1: "Allah ne dilerse ona hükmeder."

³⁶ **Kur'ân-ı Kerîm**, Enbiya 21/23: "Allah'a yaptığından sorulmaz ama insanlar yaptıklarından sorguya çekilecektir."

³⁷ **Kur'ân-ı Kerîm**, Meryem 19/29-30: "Dediler ki: Henüz beşikte olan bir çocukla biz nasıl konuşabiliriz?"

Hazret-i Peygamber'in son peygamber olarak gönderildiği şu ayet ile bildirilmiştir:

[16b] ³⁹ ما كان محمد ابا احد من رجالكم ولكن رسول الله و خاتم النبيين وكان الله بكل شئ عليما

Ol Resul-i Ekrem'in vücud-ı şerifinin alemlere rahmet olduğu Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

[17a] ⁴⁰ وما ارسلناك الا رحمة للعالمين

Hem bir öğüt hem de ahlak kitabı olarak da değerlendirebileceğimiz Kur'ân-ı Kerim'de Allahu teâlâ kullarına sadakaların verilirken nasıl davranılmasını gerektiğini şu ayet ile bildirmiştir:

[21a] ⁴¹ لاتبلو صدقاتكم بالامن والاذى

Ahlaki öğütlerin verildiği Hucurat suresinden ayetlere yer verilir:

[21a] ⁴² بل الله يمتن عليكم

Gece ve gündüz masiyetler ve günahlar içinde olanlar, ayetlerin manalarından gafil olanların vaziyetleri anlatılırken şu ayete yer verilmiştir:

[24a] ⁴³ يعرف المجرمون بسماهم فيؤ بالنوصى والاقدام

Kulun bilerek ya da bilmeyerek yaptığı işlerin sonucunda Allah'ın lütfundan ve mağfiretinden ümitsiz olamyacağı şu ayet ile dile getirilmiştir:

[25a] ⁴⁴ قليا عبادي الذين اسرفوا على انفسهم لاتقنطو امن رحمة الله انالله يغفر الذنوب جميعا انه هو الغفور

³⁸ **Kur'ân-ı Kerîm**, Yûsuf 12/26-27: "Eğer onun gömleği önden yırtılmışsa, kadın doğru söylemiştir, o (Yûsuf) yalancılardandır. Eğer gömleği arkadan yırtılmışsa, kadın yalan söylemiştir. Bu ise doğru söyleyenlerdendir."

³⁹ **Kur'ân-ı Kerîm**, Ahzab 33/40: "Muhammed, sizin erkeklerinizden hiçbirinin babası değildir. Fakat o, Allah'ın Resûlü ve peygamberlerin sonucusudur. Allah her şeyi hakkıyla bilendir."

⁴⁰ **Kur'ân-ı Kerîm**, Enbiya 21/107: "Biz seni bütün âlemlere sırf bir rahmet vesilesi olman için gönderdik."

⁴¹ **Kur'ân-ı Kerîm**, Bakara 2/264: "Sadakalarınızı minnetle (başka kakarak) ve eza ile bâtil etmeyin (boşa çıkartmayın)"

⁴² **Kur'ân-ı Kerîm**, Hucurat 49/17: "Allah sizi minnettar kılar."

⁴³ **Kur'ân-ı Kerîm**, Rahmân 55/41: "Mücrimler (suçlular) simalarından tanınır. Böylece onlar alınlarından ve ayaklarından yakalanırlar."

b. Hadisler

Eserin dibace kısmında Hazret-i Peygamber'e övgüde bulunulur. Bunun yanı sıra Peygamber Efendimiz'e salavat getirildiğinde uyulması gereken usuller hadislerle dile getirilir. Çalışmamızda yer alan hadislerin örnekleri aşağıda sıralanmıştır:

[1b] ⁴⁵لولاك لولاك لما خلقت الأفلاك

[1b] ⁴⁶إذا صليتم على نعمق

Allah'tan başka ilahın olmadığını, mülkün ona ait olduğunu ve hayrın sahibinin yalnızca Allah olduğunu buyuran Peygamber Efendimizin hadisi eserde yerini alır:

[16a] ⁴⁷لا اله الا الله وحده لا شريك له له الملك وله الحمد وهو على كل شيء قدير

Bunun yanında yukarıdaki hadise ek olarak Peygamber Efendimiz kendinden sonra peygamber gelmeyeceğini buyurur:

[16b] ⁴⁸لا نبي بعدى

Hazret-i Ali'nin ilim şehrinin kapısı olduğunu belirten hadise telmihte bulunulur:

[18a-18b] ⁴⁹انامدينةالعلم وعلى بابها

İnsanların dünyadayken uykuda olduğunu bildiren hadis-i şerife eserde yer verilmiştir:

[27a] ⁵⁰الناس نيام فاذا ماتوا انتبهوا

⁴⁴ **Kur'ân-ı Kerîm**, Zümer 39/53: "De ki: "Ey nefsleri üzerine israf yüklemiş (haddi aşmış) kullarım! Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Muhakkak ki Allah, günahların hepsini mağfiret eder (sevaba çevirir). O, muhakkak ki O; Gafûr'dur (mağfiret eden), Rahîm'dir (rahmet nuru gönderen)."

⁴⁵ Sen olmasaydın, sen olmasaydın felekleri yaratmazdım. (Hadis-i Şerîf)

⁴⁶ Bana salavat getirdiğinizde sesinizi yükseltin. (Hadis-i Şerîf)

⁴⁷ Allah'tan başka ilah yoktur. O birdir, ortağı yoktur, mülk ona aittir, hamdler de ona layıktır, her çeşit hayır O'nun elindedir. O her şeye kadirdir.

⁴⁸ Benden sonra peygamber gelmeyecektir. (Hadis-i Şerîf)

⁴⁹ Ben ilmin şehriyim, Ali de kapısıdır. (Hadis-i Şerîf)

⁵⁰ İnsanlar uykudadır. Öldükleri zaman uyanırlar. (Hadis-i Şerîf)

Gıybet eden kişinin Allah'ın azabından asla kurtulamayacağını ve zinadan daha tehlikeli olduğunu bildiren hadis-i serife yer verilmiştir:

[28a-28b] الغيبیت اشدّ منألزن⁵¹

Cimrinin cennete giremeyeceği hadis-i şerif şöyledir:

[29b] البخیل لايدخل الجنة⁵²

Dilini tutarak kurtulacaklara verilen müjde şu hadis-i şerif ile bildirilir:

[30b] من صمت نجا⁵³

Kişinin başkalarının ayıbını araştırmak yerine kendi ve ayıbı ile ilgilenmesinin makbul olduğunu ve irfana sahip insanların bu şekilde davrandığını beyan eden hadis eserde yer alır:

[30b] طوبى لمن شغل عيوبه عن عيوب الناس⁵⁴

Güzel sözün sadaka hükmünde olduğu şu hadis ile bildirilir:

[34a] الكلمة الطيبة صدقة⁵⁵

Alim ile ibadet edenin birbirineolan üstünlüğü şu hadis-i şerif ile bildirilir:

[34a] من تقدّم عالمًا فكأنما جلس على المصحف وفضل العالم على العابد كفضلى على ادناكم⁵⁶

⁵¹ Gıybet zinâdan tehlikelidir. (Hadis-i Şerif)

⁵² Cimri cennete giremeyecektir. (Hadis-i Şerif)

⁵³ Dilini tutan kurtuldu. (Hadis-i Şerif)

⁵⁴ Kişi noksanını bilmek gibi irfan olmaz. (Hadis-i Şerif)

⁵⁵ Güzel söz sadakadır. (Hadis-i Şerif)

⁵⁶ Alimin ibadet eden bir kimse üzerine üstünlüğü; bilen insanın sadece ibadetle meşgul olan, ilimle meşgul olmaksızın sadece ibadetle meşgul olan bir kimse üzerine üstünlüğü, benim sizden en aşağı bir kimsenin üzerine olan üstünlüğüm gibidir. (Hadis-i Şerif)

c. Kelâm-ı Kibârlar

Evliyâ ve büyük şahsiyetlerin sözleri anlamına gelen kelâm- kibâr beyitlerin şerhi sırasında kullanılmıştır. 29a ile 34b varakları arasında kelâm-ı kibarlar yer almaktadır ve bu sözler daha çok dilin muhafaza edilmesi, söylenecek sözlerde dikkatli olunması gerektiği anlatılırken söylenmiştir. Yalnızca 33a'da yer alan kelâm-ı kibar adaletin önemine vurgu yapılmıştır. Varak sırasına göre eserde geçen kelâm-ı kibarlar aşağıdaki şekilde yer almaktadır:

[29a] ⁵⁷من كثر كلامه كثر ملامه

[29a] ⁵⁸البلاؤ مؤكّل بالمنطق

[29a] ⁵⁹سكوت اللسان سلامة الإنسان

[33a] ⁶⁰ثبات الملك في العدل

[34b] ⁶¹من عذب لسانه كثر اخوانه

d. Beyitler:

Müfid'de manzum parçalara yapılan iktibaslar Şeyh Sa'idi'nin beyti ile Hâfız'ın mısraından oluşmaktadır. Şeyh Sa'idi'nin Farsça yazılan beytinin şerhi de Abdurrahmân Abdî Paşa tarafından yapılmıştır. Bu parçalar aşağıdaki gibidir:

Nitekim Şeyh Sa'idinün bu beytinde zâhirdür. Beyt:

ای مرغ سحر عشق ز پروانه بیاموز
کأن سوخته را جان شد اواز نیامد

⁵⁷ Sözü çok olanın yalanı çok olur.

⁵⁸ Belâ, nutk-ı müvekkeldir.

⁵⁹ Dilin sükûtu insanın selâmetidir.

⁶⁰ Mülkün sebatı adalettedir.

⁶¹ Kimin dili tatlıysa seveni çok olur.

(Ey seher kuşu! ‘Işkı pervāneden öğren. Z̄irā anuñ cānu yanmış oldu hiç āvāz gelmedi.)” [7b]

Nitekim meşelā Hāfız buyurur:

دل میرود زدم صح دلان خدارا [14a]

2.4. Eserin Dili ve Üslûbu

Müfid, Ferîdüddin Attar’ın Farsça yazdığı Pend-nâme’sinin şerhidir ve 17. yüzyıl Türk Edebiyatı’nın dil ve üslûp özelliklerini yansıtır. Eserde Arapça ve Farsça sözcükler ile tamlamalara yer verilmiştir. Bu da Abdurrahmân Abdî Paşa’nın bu dillere ne kadar vakıf olduğunun göstergesidir. Kur’ân-ı Kerîm, hadis, peygamberler tarihi ve İslamî ahlâk anlayışı konularında geniş bir bilgi birikimine sahip olduğu anlaşılan Abdî Paşa’nın Müfid adlı eseri bu açıdan bakıldığında dinî ve tasavvufî bir nitelik taşımaktadır. Dolayısıyla eserin didaktik bir üslûpla yazıldığı görülür. Müfid’in dili sade ve anlaşılır olup eserin didaktik tarzda yazılmış olması onun herkes tarafından anlaşılmasını kolaylaştırmıştır.

Müfid’de nefsi emmarenin zararlarının, söylemenin faydalarının, salih amel sıfatlarının, padişahın arz ve namusuna noksan veren sebeplerin ve güzel ahlâkın beyan olduğu bölümlerde “*ey birâder, ey oğul, ey karındaş*” gibi hitaplar ile okuyuculara seslenilerek eserdeki nasihatler okuyanlara iletilir. Bu seslenmelerde emir kipi kullanılır. Örneğin;

“Egerçi ey oğul dervîşüñ katı olur ammā hem dervîşlikden gökçekrek nesne olmaz.” [26b]

“Ey karındaş eger sen t̄alib-i H̄ak iseñ H̄üdānuñ buyuruğundan ğayrıya dudak açma; ya‘nî H̄ak sözde ğayrı söz söyleme dimekdür.” [28b]

“Ey oğul pend ü naşîhat diñle eger saña meşakktârdârından h̄alâş gerek ise h̄āmüş ol.” [28b]

“Ey karındaş Hâk şenâ [30a] Hâzretlerinüñ şenâsından ğayrı söz söyleme.” [29b-30a]

“Ey ‘azîz kimse ki ehl-i îmân ola dört şey’ dört şeyden pâk tutar yâhûd pâk tutsun dimek ola naşîhat-i tarîkıyla dâred kelimesin emr-i ğâyib ma‘nâsına tutmuş ola.” [30b]

“Ey birâder cihânda dört huy pâdişâhların sermâye-i saltanatına noķşân ve ziyân virür.” [32a]

“Ey oğul yol tedârîki içün azıķ zâd ve zevâd hâzır eyle.” [35a]

Metinde “gaflet olunmaya!” ifadesi ile uyarı anlamı taşıyan ve sohbet havası ile yazılan nasihatler de vardır.

Eserin dilinin sade ve anlaşılır olması şerhteki Arapça ve Farsça kelimelerin nasıl okunacağıının şerh boyunca açıklanmasına, kelimelerin lûgat anlamlarının ve bu kelimelerin metinde kazandıkları anlamların verilmesine bağlanabilir. Örneğin;

“بیشه bā-yı ‘Acemîñ fethiyle ve şîn-i mu‘cemenüñ fethiyle ve hā-yı resmîyle sivrîsiñek dimekdür. Şedde zarûret-i vezn içündür. Hemze daği tevaşşul içündür yâ vahdet içündür ammâ yâ yazılmaz.”

“بركشيدüñ ma‘nā-yı lûgavisi yokdan çekdi dimekdür ammâ ma‘nā-yı lâzımı çıkardı dimekdür. Pes bunda ma‘nā-yı lâzımı murâddur.”

Açıklamalarda sadece kelimelerin anlamları üzerinde durulmaz. Eklere, eklerin görevlerine ve metin içinde kazandıkları anlamlara da yer verilir. Müfid’in 1b-35a varakları arasında yer alan ekleri ve onların görevleri şöyle sıralanır:

bā edât-ı sılâ, harf-i şıla;

bî edât-ı selb;

der, edât-ı zarf, edât-ı te’kîd;

ki harf-i rabt-ı sıfat ve harf-i beyân;

kār, edāt-1 fā' il, edāt-1 mübālağa;

rā, edāt-1 mef' ul, harf-i taḥsīs, alamet-i mef' ul;

yā, harf-i sıla, yā-1 masdariyye, yā-yı sakine, ḥarf-i vahdet, yā-yı asliyye.

Metinde yer alan ve Farsça olan “**ber**” eki/edatının kullanıldığı yere göre üstlendiği görev “**edāt-1 sıla**” olup metinde kazandığı anlamlar ise “**üzere, ‘ala, biri birine**” şeklindedir.

Türkçe’de edat olarak bilinen kelimelerin metindeki karşılıkları şöyle isimlendirilmektedir:

Sîn ve tā edāt-1 ḥaber,

mer edāt-1 te'kīd,

nīst edāt-1 nefī,

mer edāt-1 istimrār,

hā edāt-1 cem' ,

niy edāt-1 nefī,

bī edāt-1 selb,

ender edāt-1 zarf,

Abdurrahmân Abdî Paşa Müfid’de beyitlerin şerhleri sırasında fiillerin geniş zaman ile geçmiş zaman çekimlerini verir. Bu özelliğin çalışmamızda belirlediğimiz örnekleri şöyle sıralanmıştır:

“نہد nūnuñ fethiyle ve dāl-1 mühmelenūñ sükūniyla fi'l muzāri' binā-yı ma' lūm müfred gāyibdür. Nehīdenden müştāḡdur. Ma' nāsı ḳor dimekdür. Ya' nī vaż' ider.” [9a]

“زند fi'l-i muzari binā-yı müfred gāyibdür. Zenīdenden müştāḡdur. Ma' nāsı urur dimekdür.” [12b]

“میگوید fi' l-i muzāri' müfred gāyibdur ma' nāsı söyler dimekdür.” [22b]

“دهد fi‘l-i muzāri‘ müfred ğāyibdür ma‘nāsı virir dimekdür dehedenden müştakdur.” [32a]

“کرد kâf-ı ‘Arabî’nün fethiyle ve rā-yı mühmelenün ve dāl-ı mühmele sükūnıyla fi‘l-i māzī müfred ğāyibdür. Gerdenden müştakdur ma‘nāsı eyledi dimekdür.” [4a-4b]

“دارد fi‘l-i muzāri‘ müfred ğāyibdür ma‘nāsı tutar dimekdür. Lâkin bunda dehed ma‘nāsına olmağ rüşendür. Ya‘nī virir dimek ola.” [10b]

“بود bānuñ zammıyla ve vāv ve dāluñ sükūnıyla iki ma‘nā beyninde müştarekdür. Fi‘l-i māzī müfred ğāyib olmağ var ve edāt-ı zamāniyye olmağ var ve eger fi‘l olması murād olunursa oldi ma‘nāsı virülür ve eger edāt olması murād olunursa idi ma‘nāsı virülür.” [16b]

“شد šīn-i mu‘cemenün zammıyla ve dāl-ı mühmelenün sükūnıyla fi‘l-i māzī müfred ğāyibdür; oldi dimekdür şüdenen müştakdur.” [17b]

“ذ zā-yı mu‘cemenün fethiyle ve dāl-ı mühmelenün sükūnıyla fi‘l-i māzī binā-yı ma‘lūm müfred ğāyibdür ma‘nāsı ördi dimekdür.” [25b]

2.5. Eserin Muhtevası

Farsça bir kelime olan “*pend*” dilimizde öğüt anlamına gelmektedir. Bu kelimeye “*nâme*” eki eklendiğinde Pend-nâme, İslâmî anlamda ahlâki öğütler içeren, insanlara yol göstermek ve İslâm ahlâkını aşılamağ maksadıyla yazılan eserlere verilen isimdir.

Feridüddin Attar’a ait Pend-nâme yüzyıllar boyunca halkın her kesimine hitap eden, kendinden sonra yazılanlara da kaynak olan, İslâmî ve tasavvufî görüşlere dayanan, ahlâk ve edep kurallarını anlatan bir nasihat kitabıdır. Pend-nâme’de yer alan konu başlıkları şunlardır:

Allah’a hamd ve senâ, Peygamber Efendimiz’in dünyaya teşrifine kadar Nebî ve Resul olarak görevlendirilen peygamberlerin kıssaları, Peygamber Efendimiz ve onun yakınında olanlar, riyazet, nefis ile mücadele, nefis-i emmareyi kötüleme, dervişlik ve

dervişleri sevmek, şükür, Allah'ın sevgisini kazanmak, takvanın faziletleri, iyi ameller, güzel ve kötü huylar, mutluluğa götüren dört şey, esenlikte kalmak, susmanın faydaları, akıl ve ilim alâmetleri, olgun aklın delilleri, hırs, tehlikeli dört şey, sonu olmayan dört şey, gösterişi terk etmek, talihsizliğin belirtileri, kanaat, sabrın faydaları, yoksulluğa sabır, ahmak kişinin vasıfları, saadet alametleri, namus ve şeref artırma, hayır işleme, cömertlik, cimrilik, doğruluk ve emanet, öfke, katı kalplilik, ikiyüzlülük, misafirperverlik, sıla-i rahim, cennetlik kullar, kurtuluş.

Farsça yazılmış olup Türkçe pek çok şerh ve tercümesi yapılan yaklaşık dokuz yüz beyitten oluşan Feridüddin Attâr'ın *Pend-nâme*'sini 17. yüzyıl Osmanlı devlet adamı ve tarihçisi Abdurrahmân Abdî Paşa da "*Müfid*" adlı şerhinde beyit beyit açıklayarak insanlara bu nasihatlerden faydalanma imkânı sunmuştur. Müfid adlı eserin ilk bölümünü oluşturan dibacede besmele, Allah'a hamd ve senâ, Hz. Muhammed (s.a.v.)'e salat u selâma yer verildikten sonra "*Der Medh-i Pâdişâh 'Alî-cenâb ve Sebeb-i Te'lif-i Kitâb*" başlığı altında dönemin padişahı IV. Mehmed'e, bu eserin yazılmasını teşvik eden Has-odabaşı Ahmed Ağa'ya övgüde bulunulur ve eserin telif sebebi açıklanır. İkinci ve asıl konunun anlatıldığı bölümde ise konu başlıkları altında yer alan Attâr'ın *Pend-nâme*'sindeki beyitler ve bu beyitlere Abdî Paşa tarafından yapılan şerhler bulunmaktadır.

Bu çalışmada Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi'nde 19 Hk 2130 katalog numarası ile kayıtlı 1679 istinsah tarihli 108 varaktan oluşan Müfid adlı eserin [1b-35a] arasındaki varakları incelenmiştir. Bu varaklarda yer alan beyitlerin konularına göre dâhil olduğu bölüm başlıkları kırmızı mürekkeple yazılarak bölümlerin ayırt edilmesi kolaylaşmıştır. Çalışmaya konu olan varaklar arasındaki konu başlıkları şunlardır:

Besmele ile başlayan bölümde Allah'a hamd ü sena edilmektedir. Bunun yanında Peygamberlerden Hz. Adem, Hz. Nuh, Hz. İbrahim, Hz. Lut, Hz. Davûd, Hz. Süleymân, Hz. Musa, Hz. Yûnus, Hz. Eyyûb, Hz. İsâ, Hz. Üzeyr'e ve onların kıssalarına yer verilerek Allah'ın kudreti dile getirilir.

"*Der Na't-ı Seyyidü'l-Mürselîn Şalla'llâhu 'Aleyhi ve Sellem*" başlıklı bölüm Hz. Peygamber'e övgü kısmıdır.

“Der Menākīb-ı E‘imme-i Dīn Rıdvanu’llāhi Te‘ālā ‘Aleyhim Ecma‘in”, Ebû Hanîfe Hazretleri, Ebû Yûsuf, İmâm-ı Şâfi‘i, İmâm-ı Malikî gibi din imâmlarının anlatıldığı bölümdür.

“Der Beyân-ı Günâh ve ‘Özr Mî Güyed” başlıklı bölüm günahlara dilenen affi konu edinir.

“Der Nikûhiş-i Nefs-i Emmâre Mî Güyed” başlıklı bölümde kötülüğü emreden nefis ile yapılması gereken mücadele anlatılır.

“Der Fevâid-i Hâmûşî Mî Güyed” başlıklı bölümde söylemenin faydaları anlatılır.

“Der Beyân-ı Şîfât-ı ‘Amel-i Şâlih Mî Güyed” başlıklı bölümde dört haslete sahip kişinin salih amel işlediğini anlatır. Bunlar hasedden, dilin yalan ve gıybetten, amelin riyâdan ve midenin haramdan uzak tutulmasıdır.

“Der Beyân-ı Ān ki Pâdişâhân Râ Ziyân Dâred” başlıklı bölümde padişahlığa zarar veren dört haslet anlatılır. Bunlar, padişahın halk içinde gülmesi, her fakir ile sohbet etmesi, kadınlarla çok halvet ve sohbet etmesi ve halka zulm etmesidir.

“Der Beyân-ı Ahlâk-ı Hâmîde Mî Güyed” başlıklı bölümde güzel ahlâkın özelliklerine yer verilir. Bunlar, ilme ve ilim ehline saygı göstermek, güzel söz söylemek, düşmandan uzak durmak ve ahiret için azık hazırlamaktır.

Aşağıda, Müfid’in çalışmamıza konu edilen kısmında yer alan beyitlerin muhtevaları tek tek açıklanmıştır. Eski harflerle verilen beyitlerin tercümeleleri, Abdurrahmân Abdî Paşa’nın şerhindeki hâlleriyle “*Maḥsûl-i Beyt*” başlığıyla verildikten sonra günümüz Türkçesiyle sunulmuştur.

حمد بی حد آن خدای پاک را

انکه ایمان داد مشتی خاک را

Maḥsûl-i Beyt: Gâyetsiz ve nihâyetsiz ḥamd ü şenâ ol şerîk ü nazîrden pāk ü münezzeh Ḥüdâ’ya maḥşûşdur. Ol Ḥüdâ ki bir avuc toprağa imân virdi; ya‘nî bir avuc toprağdan ademi ḥalḳ idüb ana imân ü islâm iḥsân eyledi.

Sonsuz ve nihayetsiz hamd ve övgü eşi ve dengi bulunmayan Allah'a aittir. O Allah ki bir avuç topraktan insanı yaratıp ona iman ve islâm ihsan eyledi.

Hazret-i Şeyh Attâr besmele zikrinden sonra Allah'a münacaat ederek insanın yaratılışına telmihte bulunur. Kur'ân-ı Kerîm'de insanın *sudan*⁶², *topraktan*⁶³, *kuru çamurdan*⁶⁴, *kara balçıktan*⁶⁵, *çamurdan*⁶⁶, *balçık mayasından*⁶⁷ ve *nutfeden*⁶⁸ yaratıldığı haber verilmektedir. Peygamber Efendimiz de bir hadisinde şöyle buyurmuştur: “*Bütün insanlar Âdem'in oğulları/ çocuklarıdır. Âdem ise topraktan yaratılmıştır.*”⁶⁹ Görüldüğü üzere insanın yaratılmasında toprak ve su önemli bir yere sahiptir. Ancak burada sadece Hz. Âdem'in değil tüm insanların topraktan yaratıldığına değinilmiştir.

انکه درادم دمید او روح را
داد از طوفان نجات اونوح را

Maḥşûl-i Beyt: Eyle Hüdâ ki cesed-i âdemde rûhı ol peydâ ve zâhir eyledi dahi Nûh Peygamber'e Tûfân'dan necât virüb evvel Allâh ḥalâş eyledi.

Allah insanı yarattıktan sonra ona ruh üfler ve dahi Hz. Nûh Peygamber Tufan hadisesinden Allah'ın izni ile kurtulur.

Hz. Nûh Peygamber'e Kur'ân-ı Kerîm'de ve Peygamber hadislerinde önemli bir yer verilir. İnsanın topraktan yaratılışının ardından Hz. Nûh Peygamber'in Tufan hadisesine yer verilmiş olması manidar olmuştur. Çünkü Hz. Nûh, Tufan hadisesi dolayısıyla insanlığın “*ikinci babası*” olarak kabul edilir.⁷⁰ Vedd, Süva, Yeğus ve Nesr adlarıyla anılan putlara tapan bir kavme gönderilen Nuh Peygamber, insanları Allah'a ibadet etmeye davet eder. Nuh (a.s)'in tüm uğraşlarına rağmen kavmi ona inanmaz ve küfürlerine devam eder. Tüm uğraşları sonuçsuz kalan Nuh Peygamber kavmine beddua eder. Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Nûh Peygamber'in nidasına şu şekilde yer verilir:

⁶² Kur'ân-ı Kerîm, Enbiya, 21/ 30; Nur, 24/45; Furkan, 25/54.

⁶³ Kur'ân-ı Kerîm, Hacc, 22/5; Fatır, 35/11; Mü'minin, 23/67.

⁶⁴ Kur'ân-ı Kerîm, Hicr, 15/26-28-33.

⁶⁵ Kur'ân-ı Kerîm, Hicr, 15/ 26-28-33.

⁶⁶ Kur'ân-ı Kerîm, En'am, 6/2; Araf, 7/11; Secde, 32/7; Sad, 38/71-76.

⁶⁷ Kur'ân-ı Kerîm, Mü'minin 23/12.

⁶⁸ Kur'ân-ı Kerîm, Nahl, 16/4; Mü'minin 23/14; Yasin, 36/ 77; Dehr, 76/2.

⁶⁹ İbrahim Canan, **Kütüb-i Sitte**, 14, Ankara: Akçağ Yayınevi, 1993, s. 411.

⁷⁰ Ali Ağırman, **Hz. Adem'den Hz. Muhammed'e İslam Medeniyetine Etki Eden Doğal Afetler**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014, s. 10.

Rabbim, dedi, yeryüzünde inkârcılardan hiç kimseyi bırakma! Sen onları bırakırsan kullarını saptırırlar; ahlâksız nankör nesillerden başkasını da yetiştirmezler. Rabbim! Beni, ana babamı, inanmış olarak evime girenleri, mü'min erkekleri ve mü'min kadınları bağışla, zalimleri ise daima helak et.⁷¹

Yüce Allah, Nûh Aleyhisselâm'a, ağaç dikmesini emreder. Nûh Aleyhisselâm'ın diktiği sac ağacı, kırk yılda büyüyüp yetişir ve boyu üç yüz zirayı bulur. Allah Nûh Aleyhisselâm'a; kavminden, iman etmiş olanlardan başkası asla imana gelmeyeceğini, onların işledikleri şerlerden dolayı tasalanmamasını, gönderilen vahiy üzerine bir geminin yapılmasını ve zulm edenlerin suda boğulmaya mahkûm olacağını⁷² buyurur:

Nûh Aleyhisselâm marangozdu. Ağaçları keser, kurutur. Geminin nasıl yapılacağı vahiy ile öğretilir. Nûh Aleyhisselâm üç yıl bununla meşgul olur. Gemi için tüm hazırlıklar bittikten sonra Yüce Allah *“Nihayet emrimiz gelip de fırın kaydığı zaman, her birinden (her bir levi'den erkek, dişi) ikişer çift ile aleyhlerinde söz geçmiş (helakları kesinleşmiş) müstesna olmak üzere aileni ve iman edenleri (Geminin) içine yükle!”*⁷³ buyurmuştur.

Nûh (a.s.); gemiye oğullarından Sam, Ham, Yafes ve bunların zevceleri ile kendisine iman etmiş bulunanları bindirir. Oğlu Yam (Ken'an) ile karısı Vaile kâfir olduğu için binmez.

Kur'ân-ı Kerîm'de Nuh Tufanı şöyle anlatılmıştır:

Nihayet emrimiz geldi ve sular coşup yükseldi. Nuh'a dedik ki: *“(Canlı çeşitlerinin) her birinden iki eş ile daha önce haklarında hüküm verilmiş olanlar dışında aileni ve iman edenleri gemiye bindir!”* Zaten onunla birlikte pek azı iman etmişti. Nuh (a.s.), *“Haydi gemiye bin! Yüzerken de dururken de Allah'ın adını anın. Şüphesiz ki Rabbim çok bağışlayan ve pek esirgeyendir”* dedi. Derken gemi onları, dağlar gibi dalgalar arasında götürmeye başladı. Nûh (a.s.), uzak duran oğluna, *“Haydi yavrum gel, sen de bizimle birlikte gemiye bin, kâfirlerle birlikte olma!”* diye seslendi. Oğlu, *“Beni sudan koruyacak bir dağa sığınacağım”* diye cevap verdi. Nuh (a.s.) dedi ki: *“Bugün Allah'ın hükmettiği cezadan ancak Rabbimin esirgedikleri kurtulacaktır.”* Derken aralarına dalga girdi, böylece o da boğulanlardan oldu. (Sonra) *“Ey toprak suyunu yut! Ey gök (suyunu) tut!”* denildi. Su çekildi; hüküm yerini buldu; gemi Cüdi'nin üzerine oturdu; *“Zalimlerinin topunun canı cehennem!”* denildi. Nûh Rabbine şöyle seslendi: *“Ey Rabbim! Şüphesiz oğlum da ailemendendir. Senin vaadin elbette haktır. Sen hâkimlerin en âdilisin. “Allah buyurdu ki: “Ey Nûh! O senin ailenden değildir. Çünkü o kötü bir iş yapmıştır. Sakın hakkında bilgi sahibi olmadığın bir şeyi benden isteme! Ben cahillerden olmayasın diye sana öğüt veriyorum.”*⁷⁴

Biz de, bardaktan boşanırcı gibi yağın bir yağmurla semanın kapılarını açtık. Arzı, kaynaklar, pınarlar halinde coşturduk. İki su, belirli bir ölçü ile birleşti. Mukadder olan helak meydana geldi. Biz Nûh'u (tahta) levhalardan yapılmış ve sağlamlaştırılmış gemiye

⁷¹ Kur'ân-ı Kerîm, Nûh 71/26-28.

⁷² Kur'ân-ı Kerîm, Hûd 11/36-37.

⁷³ Kur'ân-ı Kerîm, Hûd 11/40.

⁷⁴ Kur'ân-ı Kerîm, Hud 11/40-46.

yükledik. Öyle ki, gemi, koruyulduğumuz altında akıp gidiyordu. Bunu inkâr edilen (Nûh'a) mükâfat olarak yaptık.⁷⁵

انکه فرمان کرد قهرش باد را
تا سزای داد قوم عاد را

Maḥsûl-i Beyt: Öyle Hüdâ ki anuñ qahrı bâde emr eyledi, tâ 'Âd kavmine lâyıqlığın virdi.

Allah Âd kavmini perişan etmesi ve lâyıq olduklarını yapması için rüzgâra emretti.

Bilindiği üzere Âd, Hud Peygamber'in kavminin ismi olup Kur'ân-ı Kerîm'in verdiği bilgiye göre Nuh kavminden sonra gelmiştir. Dünyada ebedi kalacakmış gibi her tepeye âlamet bir bina yapıp eğlenen, kendilerine oğullar, hayvanlar, cennet gibi bağlar, bahçeler ve pınarlar ile lütufta bulunulan Ad kavmi güçlerine güvenip gurur ve kibire kapılır. Hûd Peygamber ise kendisinin Allah'ın elçisi olduğunu, onlara Allah'ın vahyini bildirdiğini, taptıkları putları bırakmaları gerektiğini, aksi takdirde Allah'ın gazabına uğrayıp, iğrenç bir duruma düşeceklerini bildirir. Buna rağmen kavmin ileri gelenleri Hûd peygamberi çılgınlık içinde gördüklerini ve onu yalancılardan biri olarak sandıklarını söyler. Onu dinlemeyen kavim, "*Tehdit ettiğin azabı getir.*" diyerek kendisine meydan okur. Bunun üzerine Allah, inkâr ve taşkınlıklarının cezası olarak onları helak etmek için korkunç bir kasırga meydana getirir. Onlar da vadilerine doğru yayılan bir bulut şeklinde gördükleri kasırgayı yağmur bulutu zannedip sevinir. Kasırga gelince insanları sökülmiş hurma kütükleri gibi yere serer, kül edip savurur. Yedi gece sekiz gün devam eden bu felâketten sadece Hz. Hûd ve ona iman edenler kurtulur, ötekilerin kökü kesilir.⁷⁶

انکه لطف خویش را اظهار کرد
بر خلیش نار را کلزار کرد

Maḥsûl-i Beyt: Öyle Hüdâ ki kendi lutfunu izhâr ve âşikâre eyledi. Hâli[I]jiniñ üzerine yanar ateşi gül-zâr eyledi.

Kendi lutfunu Hz. İbrahim üzerinde gösteren Allahu Teâlâ, yanar ateşi dostunun üzerine gül bahçesi eyledi.

⁷⁵ Kur'ân-ı Kerîm, Kamer 54/11-13.

⁷⁶ Ağırman, a.g.t., s. 14.

İbrahim Peygamber “*Halîlu’llah*” sıfatı ile anılır. Hz. İbrahim daha küçükken kavminin taptığı putlara inanmak istememiştir. Herkesin kent dışında olduğu bir gün eline aldığı baltayla gittiği mekândaki tüm putları kırar ve baltayı en büyük putun boynuna asar. Halk kente dönünce putların başına gelenleri görür ve şaşırarak; “Tanrılarımıza bunu kim yaptı? Doğrusu o zalimlerden biridir.” der. İçlerinden bazıları İbrâhîm denilen bir gencin onları diline doladığını duyduğunu söyleyince “O halde haydi, onu insanların gözü önüne getirin.”⁷⁷ hükmünü verir.

Hız. İbrahim gelince “*Sen mi yaptın bunu ilahlarımıza ey İbrahim?*” dediler. İbrahim “*Hayır, bunu şu büyükleri yapmıştır. Konuşabiliyorlarsa onlara sorun bakalım.*” dedikten sonra “*Allah’ı bırakıp da, size hiçbir fayda, hiçbir zarar veremeyecek şeylere mi tapacaksınız? Yazıklar olsun, size de; Allah’ı bırakıp tapmakta olduklarınıza da! Hâlâ aklınızı başınıza almayacak mısınız?*” diye sorar.

Tüm olaylardan haberdar olan Nemrut Hz. İbrahim’i ateşe atarak yakmaya karar verir ve “Onun için bir bina yapın ve derhal onu ateşe atın!”⁷⁸ der.

Nemrut büyük bir ateş hazırlattırıp mancınık da yaptırır. Hz. İbrahim’i mancınığa koydurarak ateşe attırır. Hz. İbrahim, ateşe atılmak üzere iken yanına Cebrail gelir ve ona bir dileğinin olup olmadığını sorar: Hz. İbrahim ise dileğini yalnızca Allah’tan isteyeceğini söyler.⁷⁹ Bu cevap Allah’ın çok hoşuna gider ve ona “*Halîlu’llâh*” sıfatını verir ve onu kendine dost edinir. Bu durum Kur’ân-ı Kerîm’de şu şekilde bildirilir: “*Kimin dini, iyilik yaparak kendini Allah’a teslim eden ve hakka yönelen İbrahim’in dinine tabi olan kimsenin dininden daha güzeldir? Allah İbrahim’i dost edindi.*”⁸⁰

Allah tarafından İbrahim’in içine düştüğü ateş, gül bahçesine döner. Böylelikle İbrahim yanmaktan kurtulur. Bu kıssa Kur’ân-ı Kerîm’de şu şekilde bildirilir: “*Ey ateş! İbrahim’e karşı serin ve esenlik ol dedik.*”⁸¹

ان خداوندی که هنگام سحر

کرد قوم لوط را زیر

⁷⁷ Kur’ân-ı Kerîm, Enbiya 21/59-61.

⁷⁸ Kur’ân-ı Kerîm, Saffat 37/97

⁷⁹ M. Asım Köksal, **Peygamberler Tarihi**, 1, 19. Baskı, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2014, s. 154-157.

⁸⁰ Kur’ân-ı Kerîm, Nisâ 4/125

⁸¹ Kur’ân-ı Kerîm, Enbiya 21/69.

Maḥsūl-i Beyt: Ol Ḥüdā bir ‘azamet ü kibriyā şāhibidür ki Lût kavmini zîr ü zeber eyledi. Ya‘nî altını üstüne getirüb başları aşağı idüb helāk eyledi.

Azamet ve kudret sahibi Allah Lût kavminin altını üstüne getirerek onları helāk eyledi.

Lût Peygamber şirke, dalalete, cehalete ve çirkin fuhşa dalmış bir kavim olan Sodom ve Gomore halkını bu çirkin ve ahlaksız yaşamlarından kurtarmak için görevlendirilmiştir. İnanç konusunda oldukça yoksun olan ve ahlakî boyutta iğrençliğin ve sapıklığın sembolü olan ahlaksızlığın adı “*livata-oğlancılık*” tır.⁸² Cinsel sapıklık içinde olan kavmini Allah’a şirk koştuktan alıkoymak, küfürlerinden vazgeçirmek, aralarında tevhid akidesini hâkim kılmak, Allah’a karşı gelmelerinden sakındırmak, erkeklerle beraber olmanın büyük bir ahlâksızlık olduğunu anlatmak için Lût (a.s.) kırk yıl kadar mücadele verir.⁸³ Ancak Lût büyük bir tepkiyle karşılaşır ve davetine son vermediği için ailesi ile birlikte sürülmesine karar verilir. Kavminin bu vebalden kurtulması için Allah’a sığınan Lût Peygamber’in duası kabul olur ve Allah ahlâksız kavmi helak etmek üzere Cebrail, Mikail ve İsrail meleklerini görevlendirir.

Melekler Lût kavmini helak etmek için genç ve yakışıklı birer erkek kılığında Lût’un yaşadığı yere gelince Lût daha önce hiç görmediği bu yabancıları evinde misafir eder. Bir taraftan da kavminin yapacağı kötülüğü düşünerek içi daralır. Misafirlerden haberdar olan halk toplanıp evi kuşatır ve misafirlerin kendilerine teslim edilmesini ister. Lût, kendisini misafirlerin yanında rezil etmemelerini, isterlerse kızlarıyla evlenebileceklerini, ancak misafirlerden vazgeçmelerini söyler. Fakat onlar Lût’a, başkalarının işine karışmaktan ve yabancıları evine almaktan kendisini men ettiklerini hatırlatarak isteklerinde ısrar ederler. Lût, “*Keşke size karşı koyacak gücüm olsaydı*” diyerek sıkıntısını dile getirir. Bunun üzerine melekler Allah’ın elçileri olduklarını, kavminin kendisine ve ailesine zarar veremeyeceğini, geceleyin şehri terk etmesini, sabaha yakın azabın geleceğini, karısı dâhil kavminin helāk edileceğini bildirirler. Öte yandan dışarıda evi kuşatan ve içeri girmeye uğraşan halkın gözlerini kör ederek onları evin çevresinden uzaklaştırırlar. Lût ve ailesi şehirden çıkar, önce onları beklemedikleri bir anda, korkunç ses yakalayır. Ardından sabaha karşı da şehrin altı üstüne getirilir,

⁸² Ağırman, a.g.t., s. 17.

⁸³ M. Kemal Atik, “Kur’an’da Lût Kavmi ve Düşündürdükleri”, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2, 1988, s. 294.

üzerlerine balçıktan pişirilmiş, kat kat taşlar yağdırılır ve Lût'un kavmi karısıyla birlikte helâk edilir.⁸⁴

سوی او خصمی که تیر انداخته

بیشة کارش کفایت ساخته

Maḥşûl-i Beyt: Bir düşmen ki Hüdâ cānibine oḡ atmış, Hüdâ bir sivrisiñek ol ḥaşmuñ işine kifāyet ile temām idüb helāk eylemüş.

Cenâb-ı Hakk tarafına bir düşmen ki ok attı bir sürüsünün işine kifāyet düzdü. Kendisine ok atan düşmanın işini bitirmeye bir sivrisinek yetti.

Rivayetlere göre Hz. İbrahim ateşe atılmaktan kurtulduktan sonra Nemrut bu durumu içine sindirememiştir. Hz. İbrahim ve ona inananları kavminden çıkarmaya ve bir türlü galip gelemediği İbrahim'in Allah'ından oç almaya yemin etmiş ve bu ahidini gerçekleştirebilmek için bir sandık yaptırıp bu sandığa binerek akbabalar vasıtasıyla havaya çıkararak göklere ok atmış ve İbrahim'in Rabbini okla vurdum diye saçma sözler söyler.⁸⁵

Rivayetlerde geçtiği üzere Nemrut'un Allah'ı tanınması için melekler gönderilir. Ancak her defasında Nemrut meleklerin Allah'a teslim olma teklifini reddeder. Sonuncusunda Nemrut'a “*Sen ordunu hazırla, biz de ordumuzu hazırlayalım.*” derler. Bunun üzerine dört bir tarafa haber gönderen Nemrut, yaklaşık yüz bin asker toplar. Bu orduya karşılık Allah da sivrisineklerden oluşan bir sürüyü Nemrut ve kavminin üzerine gönderir. Sivrisinekler o kadar fazladır ki güneş dahi görünmez. Sinekler kısa bir zaman içerisinde bütün insanların etlerini ve kanlarını yiyerek onları kuru kemik haline getirir.

Bütün orduyu yok eden bu sivrisineklerden birisi de Nemrut'un burnundan içeriye girerek beynine yerleşir. Sivrisinek Nemrut'un beynini yavaş yavaş kemirdikçe Nemrut bu acıya dayanamaz, kafasını yumruklar. Zamanla kafasını yumruklamak da yetmez olmuş

⁸⁴ Köksal, a.g.e., s. 249-258.

⁸⁵ Mustafa Kurul, **İslam Resim Sanatında Hz. İbrahim ve Hz. İsmail**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, s. 33.

artık kafasını duvarlara vurur, bunun da fayda etmediği zamanlar da kafasına tokmaklarla vurdurur.⁸⁶

ان كه اعدا رابدريادر كسيد

ناقه رالز سنك خار ابر كشيدي

Maḥşûl-i Beyt: Öyle Hüdâ ki düşmanlarını deryâya çekti. Ya‘nî düşmanlarını ğarkla helâk eyledi daḥî kaṭı taşdan bir dişi deve çıkardı.

Öyle Hüdâ’dır ki düşmanlarını deryaya çekip onda gark eyledi ve dahî dişi deveyi mermer taşından çıkardı.

Allah’ın düşmanları deryanın içine çekmesinde Firavun’a, mermer taşından dişi deveyi çıkarması ise Hz. Salih Peygamber’e gönderme yapılmıştır. Firavun Hz. Musa zamanında Mısır’ın kralı olan, Allah’ı inkâr eden ve sonunda denizde boğulan biridir. Musa (a.s) bir vakit tayin ederek bütün İsrailoğulları ile haberleşir. Geceleyin onları Mısır’dan çıkarıp Süveyş Denizi kenarına götürür. Bunu duyan Firavun askerlerini toplayıp İsrailoğullarının peşine düşer. Sabahleyin onlara yaklaşır. Musa’ya “*Asanı denize vur.*”⁸⁷ vahyi gelir. Bir anda deniz yarılr ve on iki yol açılır. Geriden gelen Firavun askerleriyle onları takip eder. İsrâiloğulları geçip kurtulur. Sonra deniz kavuşan Firavun, askerleriyle beraber boğulur.⁸⁸

Semud kavmine gönderilen Hz. Salih (a.s) peygamber olunca, kendisini yalancılıkla suçlayan kavme Allah kıtlık verir. Bu durum “*uğursuzluk*” olarak düşünülür. Hz. Salih (a.s)’ten söylediklerini doğrulayacak bir ayet, bir mucize göstermesini isterler. Semud kavminin seyyidi:

“Ey Salih! Şu kayanın yanına bizimle birlikte git. Kayanın içinden, bizim için, şöyle böyle vasıfta bir dişi deve çıkarsan, senin Peygamberliğini doğrular ve sana iman ederiz.”⁸⁹ der.

⁸⁶ Kurul, a.g.t., s. 34-35.

⁸⁷ **Kur’ân-ı Kerîm**, Şuara 26/63.

⁸⁸ Ahmet Cevdet Paşa, **Kısas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefa**, Metin Muhsin Bozkurt (Haz.), 1, İstanbul: Çile Yayınları, s. 19.

⁸⁹ Ağırman, a.g.t., s. 15-16.

Salih Peygamber Allah'a dua edince, kaya sanki doğum sancısı gibi sancılanır. Kaya bir deve doğurur.⁹⁰ Salih Peygamber şöyle söyler: “İşte mucize, bu, dişi devedir. Onun belli bir gün su içme hakkı vardır. Sizin de belli bir gün su içme hakkınız vardır. Sakın ona bir kötülük yapmayın. Yoksa büyük günün azabı sizi yakalar.”⁹¹ Semud kavmi, bu deveyi, istedikleri kadar sağırlar, kaplarını, kaçaklarını sütle doldururlar. Deve çok büyük bir hayvandır. İnsanların süt ihtiyaçlarını tamamen karşılıyordu. Fakat buna mukabil de çok su içiyordu. Öyle ki, Semud kavminin suyunu bir gün tamamen deve içiyor bir gün de kendileri içiyorlardı. Semud kavminden bazı kişiler, devenin bu durumuna katlanamayarak onu öldürmek istemişler. Salih (a.s.) ise bunun, kendileri için bir felaket sebebi olacağını söylemiştir.⁹² Ancak Hz. Salih'in nasihatine kulak vermeyen Semûd kavmi deveyi keserler.

Ana deve kesilince, yavru deve dağa kaçar. Yavru deve, Salih (a.s.)'ı görünce, ağlar ve üç kere böğürür. Salih (a.s.), kavmine; “Her böğürüş, bir eceldir; Yurdunuzda, üç gün daha yaşayacaksınız! Bu, yalanlanamayacak bir va'd'dir.” diye seslenir.

Semud kavmi, Salih (a.s.)'a, alaylı bir şekilde azaba ne zaman uğrayacaklarını sordular. Salih (a.s.), “Azap alâmeti: birinci günde, yüzleriniz, sararmış olarak sabaha çıkacaksınız! İkinci günde, yüzleriniz, kızarmış olarak sabaha çıkacaksınız! Üçüncü günde, yüzleriniz, kararmış olarak sabaha çıkacaksınız!” der.

Üç gün bu alametler zühur eder. Dördüncü gün, pazar günü, sabaha çıktıkları zaman, kendilerine, azabdan, cezadan neler geleceğini, gelecek azabın, hangi yandan, üzerlerinden gökten mi yoksa ayaklarının altından, yerden mi geleceğini bilmezler; kâh başlarını kaldırıp semaya bakarlar, kâh gözlerini yere dikerler.

Sabaha girdikleri sırada, güneş doğarken, gökten, onlara göklerin bütün gürlemelerini, yeryüzünün bütün çıgıllıklarını içinde taşıyan öyle bir bağırsıyla bağırılır ki, bir anda göğüslerindeki kalpleri parçalanır! Canları bedenlerinden uçar.⁹³ Semud kavminin üzerinde yaşadığı yerlerde şiddetli bir sarsıntı olur ve onlara büyük bir çıgıllık gelir, hepsi oldukları yerde çökekalırlar.

⁹⁰ Ağırman, a.g.t., s. 16.

⁹¹ **Kur'ân-ı Kerîm**, Şuara 26/155.

⁹² Ağırman, a.g.t., s. 16.

⁹³ Ağırman, a.g.t., s. 16.

چون عنایت قادره قیوم کرد
در کفداود اهن موم کرد

Maḥşūl-i Beyt: Çünkü Kâdir-i Kayyūm olan Hüdâ ‘ināyet eyledi. Hazret-i Dâvud Peygamberüñ avucunda demūru mum eyledi.

Kâdir ve Kayyum olan Allah, lütuf buyurduğu vakit, Hz. Davūd Peygamber’in avucundaki demiri mum eyledi.

Bu beyit demirin ateşe sokulmaksızın, çekiçle vurulmaksızın, Hz. Davūd’un elinde mum gibi olup ona istediği şekli vermesi ile ilgilidir. Allahu Teâlâ Hz. Davud (a.s.)’a demircilik sanatını öğretmiştir: “...Ona (Davut’a) demiri yumuşattık. Geniş zırhlar imal et, dokumasını ölçülü yap. İyi işler yapın. Kuşkusuz ben, yaptıklarınızı görmekteyim, diye (vahyettik).”⁹⁴

Demirin kullanılmasında sanatkâr olan Hz. Dâvut Peygamber, Allah’tan kendi elinin emeği ile rızkını tayin etmek isteyince Allah ona demiri yumuşatarak zırh yapma sanatını öğretmiştir. Hz. Dâvut, Allah’ın bu ihsanı sayesinde demiri mum gibi istediği şekle koyarak onu insan kanının akıtılmasını önlemek için zırh yapımında ve iyi işlerde kullanmıştır.⁹⁵ Bu durum Enbiyâ Sûresi’nde şöyle buyrulur: “Ve biz sizin için O’na (Davut’a) sizi savaş sıkıntılarınızdan koruması için san’at-a lebûs’u/zırh yapmayı öğrettik. Artık şükredek misiniz ki?”⁹⁶ Böylece Dâvud Peygamber zırh gömlek yapanların ilki olduğu gibi onu giyenlerin de ilki olur.⁹⁷

با سلیمان داد ملک و سروری
شد مطیح خاتمشو دیوویری

Maḥşūl-i Beyt: Öyle Hüdâ ki Süleymân Peygambere saltanat ve pâdişâhlık virdi div ü perî ol Süleymân Peygamberüñ Hâtemine muṭîh oldu.

⁹⁴ Kur’ân-ı Kerîm, Sebe 34/10-11

⁹⁵ Safî Çınar, Kur’an-ı Kerim ve Kitâb-ı Mukaddeste Hz. Davut Anlatımı-Farklılıklar ve Özgün Noktalar Açısından Bir Karşılaştırma-, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014, s. 57

⁹⁶ Kur’ân-ı Kerîm, Enbiya 21/8

⁹⁷ Köksal, a.g.e., 2, s. 187.

Allah Süleyman Aleyhisselâm'a padişahlık ve izzet verdi ve onun mühürlü yüzüğüne şeytanı ve cinleri itaatkâr kıldı.

Bu beyitte Davûd Peygamber'in oğlu Süleyman Peygamber'e verilen saltanat ve padişahlık ile üzerinde İsm-i Azam yazılı bir yüzüğe şeytan ve cinlerin itaat etmesi olayına değinilir.

Süleyman Aleyhisselâm; kendisinden başka hiç kimseye lâıyk olmayan bir mülk ve saltanat vermesini, Rabb'inden diler, Allah da onun bu duasını kabul eder.⁹⁸ İnsanları, cinleri, kuşları ve rüzgârı, ona, uysal kılar. Meclisine gitmek üzere, evinden çıktığı zaman, kuşlar, onun başının üzerinden ayrılmazlar, meclisine vardığı zaman da, insanlar ve cinler, kendisine kıyam eder, Serir'ine oturuncaya kadar, ayakta dururlar.⁹⁹

Üzerinde İsm-i Azam yazılı ve taşının cennetten geldiğine inanılan bir yüzüğe sahip olan Hz. Süleyman yüzüğünü parmağına taktığı zaman da tüm mahlûkat ona itaat eder.¹⁰⁰

از تن صابر بکرمان قوت داد
هم زیوسن لقمه با حوت داد

Maḥşûl-i Beyt: Öyle Hüdâ ki şâbirûn teninden kırtcağızlara azık virdi daḥi cism-i Yûnusdan balığa bir loḳma virdi.

Eyyûb'un cesedinden kurtlara azık veren ve dahi Hz. Yûnus'dan balığa bir lokma veren Yüce Allah'tır.

Bu beyitte Hz. Eyyûb ile Hz. Yûnus Peygamber'den bahsedilmektedir. Adları geçen her iki peygamberin de bedenlerinden hayvanlar rızıklanmıştır.

Hz. Eyyûb, malı ve evladı çok olan ve Rabbine daima hamd eden bir kuldur. Allah teâlâ onu serveti, oğulları ve sağlığı ile imtihan eder. İlk defa olarak çiçek veya cüzzam hastalığına tutulan Eyyûb Aleyhisselâm'ın dili şişer, ağzını doldurur; bağırsakları vazifesini yapmaz olur. Yediği şey, karnına girdiği gibi, çıkar vücuduna yararlı olmaz. Bütün oğulları ölüp elinden tutacak, yardım edecek kimsesi kalmaz ve ailesi de ondan yüz

⁹⁸ Köksal, a.g.e., 2, s. 213, **Kur'ân-ı Kerîm**, Sad 38/35

⁹⁹ Köksal, a.g.e., 2, s. 213.

¹⁰⁰ Emine Gültekin, **Âşık Edebiyatında Peygamber Kıssaları**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006, s. 222.

çevirir, ilgilerini keser. Bütün yaptıkları unutulmuş Eyyûb Peygamber köy dışındaki çöplüğe sürülüp çıkarılır. Yanına yalnızca zevcesi uğrar ve hâcetini giderir. Hz. Eyyûb'un ibtilâsı şiddetlendiği zamanlarda bile, hep Yüce Allah'a hamd ü senada bulunmaktan, ibadete devamdan, verdiği şükür, uğradığı ibtilâyâ sabredip katlanmaktan ayrılmaz.¹⁰¹ On sekiz yıl süren bu ibtilâda Hz. Eyyûb'un yanında karısı dâhil hiç kimse kalmayınca secdeye kapanır ve:

*“Ey Allah'ım! Sen benim üzerimdeki ibtilâyı kaldırmıncaya kadar, başımı, secdeden kaldırmayacağım.”*¹⁰² der ve *“Gerçekten şeytan bana yorgunluk ve ızdırap dokundurdu.”*¹⁰³ diye nida eder. Duasını kabul eden Allah teâlâ, Eyyûb Aleyhisselâm'a *“Ayağını yere vur. İşte sana, yıkanılacak ve içilecek soğuk bir su.”*¹⁰⁴ şeklinde buyurur. Hz. Eyyûb Aleyhisselâm; yere ayağını vurunca, yerden bir su kaynayıp akmaya başlar, onunla yıkanınca vücudunun dışındaki hastalık ve rahatsızlıklardan hiçbir şey kalmaz. Kırk arşın daha yürüdükten sonra ayağını tekrar yere vurunca yerden akmaya başlayan sudan içen Eyyûb Aleyhisselâmın karnından, dışarı çıkmadık hastalık kalmaz ve Allah ondan bütün dertleri ve elemeleri giderir.¹⁰⁵

Beyitte geçen bir diğer peygamber ise Hz. Yûnus'tur. Allahu Teâlâ, Yûnus (a.s)'ı, Musul şehrine yakın olan Ninova halkına Peygamber olarak göndermiştir. Hz. Yûnus insanları hak dine davet etmesine rağmen onlar, inkârlarında ısrar etmişler ve Yûnus'u dinlememişlerdir. Yûnus (a.s) bunun üzerine oradan ayrılmış ve Allah'ın, üç gün sonra göndereceği bir azabı haber vermiştir. Ninova halkı azabın kendilerine mutlaka geleceğini anlayınca çoluk çocuklarını ve hayvanlarını alarak çöllere açılmışlar ve orada rablerine yalvararak göndereceği azabı kendilerinden kaldırmasını istemişlerdir. Bunun üzerine Allahu teâlâ da dualarını kabul edip azabı kendilerinden kaldırmıştır.

Yûnus (a.s) ise kavminin inkârcılığını görünce, onları bırakıp bir gemiye binerek oradan uzaklaşmak istemiş, gemide bulunanlar dalgalara tutulmuşlar, yüklerinin ağırlığından dolayı batıp boğulacaklarını anlayınca aralarında kur'a çekerek içlerinden birini denize atmaya karar vermişler. Kur'a Hz. Yûnus'a çıkmış. Yûnus'u denize atmamak için kur'ayı üç defa tekrar etmişler, hepsinde de kur'a Yûnus'a çıkmış, bunun üzerine Hz.

¹⁰¹ Köksal, a.g.e., 1, s. 308-309.

¹⁰² Köksal, a.g.e., 1, s. 315.

¹⁰³ **Kur'ân-ı Kerîm**, Sâd 38/41.

¹⁰⁴ **Kur'ân-ı Kerîm**, Sad 38/42.

¹⁰⁵ Köksal, a.g.e., 1, s. 315-316.

Yûnus soyunarak kendisini denize atmıştır.¹⁰⁶ Kur'ân-ı Kerîm'de bu olay şöyle dile getirilir:

Şüphesiz Yûnus da peygamberlerdendi. Bir zaman o kaçıp yüklü bir gemiye binmişti. (Gemidekilerden birinin denize atılması için) aralarında kur'a çekilmişti de Yûnus kur'ayı kaybedenlerden olmuştu."¹⁰⁷

Allahu teâlâ'nın vazifelendirdiği bir balık gelip Yûnus'u yutmuş ve onu denizin dibindeki meskenine kadar indirmiştir. Bunun üzerine Yûnus, balığın karnında; karanlıklar içinde kalmış ve o vakit Rabb'ine niyaz ederek "*Senden başka hiçbir ilah yoktur. Seni tenzih ve teşbih ederim. Doğrusu ben, zalimlerden oldum.*"¹⁰⁸ diye Allah'a yalvarmıştır. Rivayetlere göre balığın karnında üç gün veya yedi gün ya da kırk gün kalan Yûnus Peygamber bu zikir sayesinde kurtulmuş, onu Ninovâ'ya kadar karnında götüren balık, hasta bir halde, deniz sahiline bırakmıştır.¹⁰⁹

بندۃ رالّة برسر مي نهد

ديكر يراتاج برسر مي نهد

Maḥşûl-i Beyt: Öyle Hüdâ ki bir kulumun başı üzerine bıçğı kor; ya' nî bıçğı ile biçdirüb helâk eyler. Bir gayrı kulumun başı üzerine tâc kor; ya' nî cemîc ' âleme sultân idüb mu' azzez ü mûkerrem eyler.

Allah dilediğinde bir kulunun başına bıçkı koyup onu helâk eder, bir diğer kulunun başına ise tac giydirip onu bütün âleme sultan edip aziz ve mûkerrem kılar.

Bu beyitte bıçkı ile şehit edilen Hz. Zekeriyya Peygamber ile Mısır'a sultan olan Hz. Yusuf Peygamber kıssalarına telmihte bulunulur.

H. Zekeriyya İsrailoğullarına gönderilen peygamberlerden biri olup Hz. Yahya'nın babası, Hz. Meryem'in ise dayısıdır. Hz. Meryem onun himayesinde büyümüştür.¹¹⁰ Zekeriyya Peygamber, onun için Beyt-i Mukaddes'de özel bir oda yaptırır. Hz. Meryem

¹⁰⁶ Ahmet Özdemir, **Vahiy Sürecinde Yûnus Peygamber Kıssası**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, s. 23.

¹⁰⁷ **Kur'ân-ı Kerîm**, Saffat 37/139-140-141.

¹⁰⁸ **Kur'ân-ı Kerîm**, Enbiya 21/ 87.

¹⁰⁹ Köksal, a.g.e., 1, s. 154-155.

¹¹⁰ Âdem Köpür, "Eski Edebiyat ve Kültürümüzde Birbirini Çağrıştıran Bazı Kelimeler", **Sosyal Bilimler Dergisi**, 9 (2), 2011, s. 351.

odasına çekilip ibadet ile uğraşırken yanına Hz. Zekeriya'dan başka kimse giremez.¹¹¹ Kendisi doksan iki veya doksan dokuz ya da yüz yirmi yaşında, eşi İsa' ise doksan sekiz yaşında bulunduğu sırada ne zaman Hz. Meryem'in mescitteki odasına uğrasa onun yanında, kış mevsiminde yaz meyvesi, yaz içinde de kış meyvesi bulur ve bunların Allah tarafından ihsan edildiğini öğrenir.¹¹² Hz. Zekeriya da "*Meryem'e bunu, yapan benim zevce mi de, doğum yapmaya elverişli yapmaya kadirdir!*" diyerek kendisine bir oğul ihsan buyurması için dua eder. Bir gün Cibril (a.s.) Allah katından Hz. Zekeriya'ya gelir. İsa'dan "*Yahya*" adında bir çocuğu olacağını haber verir. Hz. İsa'nın da dünyaya geleceğini bildirir. Sonra Cibril (a.s.), Hz. Meryem'in yanına varır, yakasından üfürür. Hz. Meryem hemen gebe kalır ve "*İsa*" doğar.¹¹³

İsrailoğulları, Zekeriyyâ Aleyhisselâm hakkında; "*Hz. Meryem'i, Zekeriyyâ'dan başka kimse hamile bırakmış olamaz! Onun yanına hep o, girer, onun yanından da o çıkar dururdu!*" der ve onu öldürmek için, aramaya başlar. Kaçan Zekeriyyâ Aleyhisselâm İsrailoğulları kendisine yaklaşıncı kalın dallı bir ağaç görür: "*Ey ağaç yarıl da beni içine al!*" diye yalvarır. Bu sırada açılan ağaç Hz. Zekeriyyâ'yı gövdesine aldıktan sonra tekrar kapanır. Derken İblis ortaya çıkar, iz sürücülerini iri gövdeli ağacın yanına getirir, bir testere ile ağacı keserek Hz. Zekeriyyâ'nın ölmesini sağlamalarını söyler. Onlar da İblis'in dediği gibi yaparlar. Hz. Zekeriyyâ (a.s)'ın Allah'a değil, ağaca sığınması onun helâkine yol açar ve Hz. Zekeriyyâ testereyle ikiye bölünüp şehit olur.¹¹⁴

Beyitte adı geçen bir diğer peygamber ise Mısır'a sultan olan Hz. Yusuf'dur. Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan Yûsuf Suresi en güzel kıssa olarak bilinmektedir ve bu kıssada önce kardeşleri tarafından kuyuya daha sonra ise uğradığı iftira sonucu zindana atılan Yusuf Peygamber'in hem kuyudan hem de zindandan çıkıp sultanlığa yükselişi anlatılmaktadır.

Suçu yokken iftiraya uğrayıp zindana atılan Hz. Yûsuf burada kendisi ile birlikte zindanda olan iki kölenin rüyalarını yorumlamıştır. Rüyalarını yorumladığı kölelerden şerbetçi, zindandan çıkıp Mısır hükümdarına, içilecek şeylerin sunuculuğunu yaparken diğeri asılır. Yûsuf zindandan çıkan şerbetçiden kendisini hükümdara söylemesini rica

¹¹¹ Ahmet Cevdet Paşa, a.g.e, 1, s. 29.

¹¹² Köksal, a.g.e., 2, s.293.

¹¹³ Ahmet Cevdet Paşa, a.g.e., 1, s. 29.

¹¹⁴ İmam-ı Gazali, **Mükâşefetü'l Kulûb (Kalplerin Keşfi)**, (Tercüme: Salih Uçan), İstanbul: Çelik Yayınevi, 2014, s. 17.

etmişse de bu durum şerbetçinin hatırından çıkar. Sonunda Mısır hükümdarı bir rüya görmüş; tabircilerinden mânâsını sorar: “*Bu, bir karışık düştür, yani yalancı rüyadır. Böyle karışık rüyaların tâbiri yoktur.*” demişler. İşte o zaman şerbetçinin hatırına Yûsuf gelir. “*Durunuz, ben size bu rüyayı tâbir ettireyim.*” deyip zindana gider. Yûsufu görüp hükümdarın rüyasını anlatır, yorumunu rica eder. Yûsuf da rüyanın tâbirinde yedi sene bolluğun olacağını biçilen ekinlerden yenilecek kadarını alıp, kalanını başaklarında bırakmaları gerektiğini sonrasında ise yedi sene kıtlığın olacağını söyler. Evvelki yedi sene içinde biriktirilenlerin zahirelerini yenilmesini dile getirir. Şerbetçi dönüp bu yorumu hükümdara anlatır. Hükümdar da “*O şahsı bana getirin. Onu hizmetimde alıkoyacağım.*” der. Bunun üzerine Yûsuf (a.s.) zindandan çıkar ve hükümdarla görüşüp konuşur. Hükümdar, akıl ve zekâsına bakıp çok beğenir. İşte bu sırada Aziz öldüğünden, yerine Yusufu mâliye bakanı yapar. Onu kendisine vezir seçer.¹¹⁵

اؤسٹ سلطان هرچه خواهان کند
عالمي راد ردمي ويران کند

Maḥşûl-i Beyt: Sulṭān ol fe’âl muṭlaḳdur. Her ne dilerse anı eyler. Murād etse cemî’ c’ âlemi bir nefesde ḥarâb eyler.

Âlemin mutlak sahibi olan Allah, dilediğini, istediğini yapar. Dilerse âlemi bir nefeste harâb eder.

Bu beyit “*Yef’alu’llāhî mā yeşā*”¹¹⁶ ve *yaḥkum mā yurîd*”¹¹⁷ ayetlerine işaret etmektedir. Mehmed Murad Nakşibendî’ye göre bu beyit “Allah niçin bu işleri böyle eyledi?” suâl-i mukaddere cevap olmakla münasiptir.¹¹⁸

هست سلطاني مسلم مروا
نیست کسور از هره چون و چرا

¹¹⁵ Ahmet Cevdet Paşa, a.g.e., 1, s. 12.

¹¹⁶ **Kur’ân-ı Kerîm**, İbrahim 14/27; Ali-İmran 2/40: “Allâhu Teâlâ dilediğini işler.”

¹¹⁷ **Kur’ân-ı Kerîm**, Maide 5/1: “Dilediği şeye hükmeder.”

¹¹⁸ Mehmed Murad Nakşibendî, **Pend-nâme-i Attar Şerhi**, Muhammed Altaytaş ve Emir Hüseyin Yiğit (Haz), İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2012, s. 31.

Maḥşûl-i Beyt: Sulṭānlık ol fe‘‘āl-i muṭlaḳ olan Ḥüdāya müsellemler ü lāyıḳdur. Ya‘ nī ḥaḳīḳatde pādīşāh ve vālī odur anuñ ef‘āl ü aḥkāmına kimesnenüñ çün ü çirā dimege mecāl ü ḳudreti yoḳdur.

Allahu te‘âlâ’nın padişahlığı ve her şeye mâlik olması müsellemdir. Hiç kimse onun yaptığı işlere ve verdiği hükme nasıl ve niçin demeye gücü ve cesareti yoktur.

Bu beyitte Enbiyâ Sûresi 23. ayete telmihte bulunmuştur: “O (Allah) yapmakta olduğundan sual olunmaz; onlar ise sorguya çekileceklerdir.”

ان یکی را گنج و نعمت می دهد
و آن ذکر را درنج زاحمت می دهد

Maḥşûl-i Beyt: Allāhu te‘âlâ Ḥāzretleri ḳullarından ol birisine elem ve zaḥmet virür. Ḥāşıl-ı kelām ḳullarınıñ ba‘zını ḡanī idüb emvāl ü erzāḳlar ile devletlü eyler ve ba‘zısını rence ve zaḥmete giriftār eyler.

Allahu te‘âlâ kullarından bazısını varlıklı, mal ve erzak sahibi yaparken, bazısına elem ve zahmet verir.

Allah dilediği kulunu dilediği şekilde imtihan eder. Kimi için varlık, mal, mülk kimi içinse sıkıntı, zahmet imtihan sebebi olur. Kâmil mümine düşen varlıkta şükür, yoklukta ise sabır göstermektir.

ان یکی رازر دوصد همیان دهد
دیگری در حسرت نان جان دَهْدُ

Maḥşûl-i Beyt: Allāhu te‘âlâ Ḥāzretleri ḳullarından ol birisine iki yüz kese altın virir ve yāḥud iki yüz kese aḳçe virir demek ola. Ya‘ nī bir ḳulunu iki yüz kese altuna mâlik eyler ḡanī olur ḡayri ḳulu etmege ḥasretinden açlıḡından cān virir.

Allahu te‘âlâ kullarından bazısına iki yüz kese altın verip zengin eder, bazı kulunu ise ekmeğe hasretinden can verdirir.

Bu beyit ile bir önceki beyit manâ olarak aynı olup dünyada kimine zahmet ve elem, kimine zenginlik ve nimet veren Allah'ın kullarına karşı dilediği tutumda olacağı ile ilgilidir. Burada altından kasıt padişahlar ve Karun gibi olanlardır.¹¹⁹

Karun kıssası Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan kıssalar arasındadır. Sapkınlardan biri olan Karun Musa'nın kavmindendir; fakat Firavunla işbirliği yapıp onlara karşı saldırgan hâle gelir. Allah ona hazineler dolusu servet verir. Halkı bu serveti ile gururlanıp şımarmaması ikazında bulunur. Karun ise verilen bu servetin sahip olduğu bilgi sayesinde verildiğini düşünüp halkın karşısına tüm debdebe ve şatafatıyla çıkar insanları bu şekilde özendirir. Sonrasında ise Karun da, onun sarayı da yerin dibine geçer ve Allah'a karşı ne kendisine yardım edebilecek bir ekip ne de sahip olduklarının kendisine bir yardımı dokunur. Onun yerinde olmayı isteyenler ise “*Meğerki Allah rızkı kullarından dilediğine bol verir, dilediğine ise kısar ve ölçülü verirmiş.*” derler.¹²⁰

ان یکی پوشیده سنجاب و سمور
دیگری خفته برهنه در تنور

Maḥşûl-i Beyt: Ol birisi sincâb ve semmûr kürkleri giymiş bir ğayrısı tennûrda uryân ve çıplak yatmış.

Allah kimi kuluna sincap ve samur kürkleri giydirirken kimi kulunu ise fırında çıplak yatırır.

Müfid'de bu beyit, Ensâr-ı Kiram'dan biri olan Ebu'd-Derda Hazretleri ile karısına telmihte bulunmaktadır. Ebû'd-Derda ile karısının toplamda bir elbisesi olduğuna ve namaz kılacakları vakit bu elbiseyi nöbetleşe giydiklerine dair rivayet bu beyitte anlatılmaktadır.

ان یکی پستر کمخا و نخ
دیگری بر خک خواری بسته یخ

Maḥşûl-i Beyt: Ol birisi gemhâ ve naḥ döşek üzerinde oturmuş. Bir ğayrısı zillet ü ḥaḳâret toprağı üzre buz bağlamış ma' nâ-yı lâzımı doñmuş dimekdür.

¹¹⁹ Nazlı Şenel Cengiz, **Sa'adet-nâme (Şerh-i Pend-i Attar)**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004, s. 56.

¹²⁰ Yusuf Macit, “Psiko-Sosyal Açıdan Karun Kıssası, (Ekonomik Olguların Tutum ve Davranışlara Etkisi)”, **Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, 13(3), 2013, s. 37-38.

Kullardan biri ipek ve pamuklu kumaş üzerinde yatarken, bir başkası toprağın üzerinde donmuştur.

Allahu teâlâ kullarını imtihan etmek için kimine zenginlik kimine de fakirlik verir. Burada önemli olan insanların bulunduğu şartlara göre nasıl davrandığıdır. Bu durum asla adaletsizlik veya eşitsizlik olarak algılanmamalı; aksine Allah kullarını nimete şükür anlayışı çerçevesinde imtihana tabi tutar ve bu imtihani kazananlar için gerek dünya gerekse ahirette mükâfatlar ihsan eder.

ان یکی بر تخت باصد غزو ناز
دیگری کرده دهان از فاقه باز

Maḥşûl-i Beyt: Ḥazret-i Ḥüdānuñ kullarından ol birisi yüz ‘izz ü nāz u şeref ü ‘aẓamet ü iftiḥār eyler. Taht üzerinde oturmuş; ya‘ nī pādīşāh-ı ‘ālem olmuş bir ğayrısı fakirlikden ağız açmış ya‘ nī dūnyā[ya] muhtāç bir faḫīr olub açlığından ağzın açmış.

Allah kullarından kimini taç ve tahtla şereflendirirken kimi kulunu da fakirlik içinde dünyaya muhtaç bırakır.

Allahu teâlâ'nın kullarından bazılarını sultanlıkla şereflendirirken bazı kullarını fakirlik içinde bırakması onun tasarrufuna aittir ve bu durumun sorgulanması mümkün değildir. Tac ve taht sahipleri kendilerine verilen saltanatın büyüüne kapılmamalı. Nitekim mal, zenginlik, tac insana verilen emanetlerdir. Bunun yanında fakirlikle mücadele edenler ise hâllerinden şikâyet etmemelidir. Çünkü sultanlık da fakirlik de yalnızca bir imtihandır ve insanın bulunduğu durumlarda gösterdiği tavır önemlidir. Zenginlik ve fakirlik maddi anlamda varlık ve yokluk kavramlarına karşılık gelmez. Peygamber Efendimiz'in, “Zenginlik kalpte olur, fakirlik de kalpte olur. Kalbinde zengin olan kimseyi dünyadaki mal zengin etmez.”¹²¹ hadisi bu gerçeğe işaret eder.

طرفه العيني جهان بر هم زند
كس غی یار دكه انجادم زند

Maḥşûl-i Beyt: Öyle Ḥüdā ki eğer murād etse bir kerre göz ḫapayub açınca cihānı birbirine urar. Yanī murād itse anī sā‘ atde ve eḫall-i vaḫitde dūnyāyı ḫarāb u ne-yāb eyler.

¹²¹ Müslim,120; Tirmizî, Zühd, 40.

Kimse kâdir olmaz ki ol maqamda nefes ura ya'nî irâdet-i Hüdâda söz söylemeye kimsenün kudreti yokdur ve haddi degüldür.

Allah dilerse göz açıp kapama süresinde cihânı harâb eder, bir nefeste dünyayı birbirine vurdurur.

Bu beyit Allah'ın kudret sıfatına işaret eder. Allah'ın fiillerini yapmada özgürce sahip olduğu güç, kuvvet olarak kabul edilen kudret Allah'ın irade ve ilmine uygun bir sıfattır. “Allah her şeye kadirdir.”¹²², “Hayır ve şer olarak bilinen her şey Allah'ın iradesi ile gerçekleşir.”¹²³, “O, gökleri ve yeri yoktan var edendir. Bir şeyi yaratmak isteyince sadece 'Ol!..' der, oluverir.”¹²⁴ ayetleri onun kudret sahibi oluşunu ortaya koyar. Kâinata hükmeden Allah teâlâ dilerse kudreti dâhilinde kısacık bir süre içinde dünyayı harap eder.

ان که با مورغ هوا ماهی دهد
بند کانر ادولت شاهی دهد

Maḥşûl-i Beyt: Öyle Hüdâ ki havada uçan kuşa deryâda olan balığı gıdâ ve azıq virir ve kullarına pâdişâhlık devleti virir.

Havada uçan kuşu deryada olan balıkla rızıklandıran, kullarına da padişahlık devleti veren Allah'tır.

Allah ihsanı, ikramı bol olan hangi boyutta veya ortamda olursa olsun her canlıyı yaşatacak gerekli gıdayı veren Rezzaktır. Yüce Allah her canlının rızıkını tekeffül etmiştir. Yarattığı her canlının rızıkını tayin ederken dünyanın düzeni bir an bile şaşmaz ve milyonlarca tür canlı belli bir devr-i dâim içinde kendilerine rızık bulmaktadır. Çok ince hesaplar sayesinde tertipli ve mükemmel bir düzen içinde Allah yarattıklarının rızıklarını ihmâl etmeden tayin eder. Nitekim Kur'an-ı Kerîm'de şöyle buyrulur: “Yeryüzünde hiçbir canlı yoktur ki, rızıkı Allah'a ait olmasın.”¹²⁵

بي پدر فرزند پیدا او کند
طفل را در مهد کویا او کند

¹²² Kur'an-ı Kerîm, Maide 5/120; Mülk 29/1.

¹²³ Kur'an-ı Kerîm, Enam 6/125; İsra 17/16; Cin 72/10.

¹²⁴ Kur'an-ı Kerîm, Yasin 36/82.

¹²⁵ Kur'an-ı Kerîm, Hûd 11/6.

Maḥşûl Beyt: Babasız oğlı ol fe‘‘al-i muḥlak olan Ḥüdā zāhir ve peydā eyler. Beşikde tıflı ol Ḥüdā söyleyici eyler.

Her Şeye gücü yeten Allah te‘âlâ, babasız bir çocuğu zāhir etti ve o çocuğu beşikte iken konuşturdu.

Beyitte babasız dünyaya gelen ve beşikte iken konuşan çocuktan bahsedilirken burada Hz. İsa’ya telmihte bulunulmaktadır. Allah’tan bir ruh olduğu için kendisine Rûh’ul Kudüs (Kutsal Ruh) denilen Hz. İsa Kur’ân-ı Kerîm’in açık ifadelerine göre ilahi bir mucize ile babasız olarak Hz. Meryem’den dünyaya gelmiştir.

Kıssaya göre Hz. Meryem’e bir beşer dokunmaksızın mucizevi bir Şekilde hamile kalacağı melekler tarafından ona bildirilmiştir: “*Hani melekler ona demişti ki: Ey Meryem, Allah seni kendisinden bir kelime ile müjdeliyor. Onun adı Meryem oğlu İsa Mesih’tir. O dünyada yüzlü ve ahirette de Allah’a yakın olanlardandır.*”¹²⁶ Hazret-i Meryem yirmi veya on beş ya da on üç yaşlarında bulunduğu sırada ise insan kılığındaki Cebrail Aleyhisselâm ile karşılaşır ve rivayete göre Cebrail Aleyhisselâm, Hz. Meryem’in yanına varıp gömleğinin yakasından üfürür ve üfürüğu, onun döl yatağına erişir.¹²⁷

Hz. Meryem hamile kaldıktan sonra uzak bir yere çekilir ve yanına gelen Cebrail onun insanlarla konuşmamasını söyler. Hz. Meryem bebeğini kucağına alıp kavminin arasına geri dönünce tüm insanlar onu suçlar. Tüm söylenenlere karşı hiç cevap vermeyip eliyle kucağındaki çocuğu gösterir ve onunla konuşmalarını ister. İnsanlar “*Biz, beşikte bulunan bir sabi ile nasıl konuşuruz?*” deyince¹²⁸ Hz. İsa beşikte dile gelerek ikinci mucizesini gösterir. Hz. İsa’nın beşikteyken söylediği sözler Kur’ân-ı Kerîm’de Şu Şekilde yer alır:

Ben Allah’ın kuluyum. O bana Kitap verdi ve beni peygamber yaptı. Beni her nerede bulunursam mübarek kıldı. Bana ben hayatta oldukça namazı, zekâtı emretti. Beni anneme hürmetkâr kıldı. Beni bir zorba ve bir bedbaht yapmadı. Dünyaya getirildiğim gün de, öleceğim gün de, diri olarak kaldırılacağım gün de selâm benim üzerimdedir.¹²⁹

Şarih bu beyitte bahsedilen “*masum tıfl*”ın konuşmasının Hz. Yusuf kıssasına da gönderme olacağını dile getirir. Şöyle ki; Hz. Yusuf’un güzelliği karşısında Aziz’in karısı

¹²⁶ Kur’ân-ı Kerîm, Al-i İmrân 3/45.

¹²⁷ Köksal, a.g.e., 2, s. 309.

¹²⁸ Kur’ân-ı Kerîm, Meryem, 19/27-29.

¹²⁹ Kur’ân-ı Kerîm, Meryem 19/30-33.

Züleyha ona gönlünü kaptırıp ondan arzuladığı şeyi almak ister ve kapıyı kilitleyerek “*Hadi gelsene!*” der. Hz. Yûsuf ise “*Allah’a sığınırım; çünkü o (kocan) benim efendimdir, bana iyi baktı. Şüphesiz zalimler kurtuluşa eremezler.*” diyerek kendisinden emrolunduğu üzere kötülüğü ve fuhşu uzaklaştırır. Her ikisi de kapıya doğru koşunca Züleyha Yusuf’un gömleğini arkadan yırtar ve kapının yanında hanımın efendisine rastlarlar. Kadın; “*Senin ailene kötülük yapmak isteyeninin cezası, ancak zindana atılmak veya can yakıcı bir azaptır.*” deyince Yûsuf “*O benden arzusunu elde etmek istedi*” der. Kadının ailesinden bir şahit de şahitlik eder.¹³⁰ Rivayete göre hanede onlarla birlikte olan dört aylık bir bebek beşikteydi ve o bebek Allah’ın izniyle Hz. Yusuf’un masumluğuna şahitlik etmiştir.¹³¹ Şu ana kadar İsa peygamber dışında konuşan ikinci bebek namıyla zikredilen bu bebek hem Yusuf’a ve Züleyha’ya ders verir hem de işin çözümüne dair metodu gösterir:¹³² “*Onun (kadının) ailesinden bir şahit, şahitlik etti. “Eğer onun gömleği önden yırtılmış ise o takdirde, o (bayan) doğru söylemiştir ve o (erkek) yalancılardandır. Ve eğer onun gömleği arkadan yırtılmışsa, o takdirde o (kadın) yalan söyledi ve o (erkek) doğru söyleyenlerdendir.”*¹³³

مرده صد ساله راحی می کند
این بجز حق دیکری کی حی کند

Maḥşûl-i Beyt: Öyle Allah ki yüzyıllık ölüyü diri eyler, bu ölüyü diri eylemek Hüdâdan gayrısı kaçan eyler. Ya‘nî Hüdâdan gayrı kimse mevtâyı ihyâya qadir degüldür.

Yüzyıllık ölüyü diri, diriye ise ölü etmeye yalnızca Allah kadirdir.

Bu beyitte Üzeyir Peygamber’e telmihte bulunulmaktadır. Kur’ân-ı Kerîm’de adı geçen Hz. Üzeyir’in peygamber mi yoksa velî mi olduğu konusunda rivayetler vardır. Bakara Sûresi’nin 259. ayetinde yer alan ve yüzyıllık ölü iken diriltelen Zat’ın Üzeyir Peygamber olduğu ileri sürülür. Müfid’de Üzeyir Peygamber’in kıssasına şu şekilde yer verilir: Üzeyir Peygamber çürümüş kemikleri görüp bu tekrar dirilir mi diye şaşırıp sorunca Allah teâlâ her şeye gücünün yeteceğini bildirmek için hemen orada onun canını

¹³⁰ Kur’ân-ı Kerîm, Yusuf 12/ 21-25.

¹³¹ Cengiz, a.g.t., s. 58.

¹³² Ahmet İçli, “Hamdullah Hamdi’nin Yusuf u Züleyha Mesnevisi’nin Sembol ve Kavram Boyutu”, **EKEV Akademi Dergisi**, 39, 2009, s. 198.

¹³³ Kur’ân-ı Kerîm, Yusuf 12/ 26-27.

alıp yüzyıl boyunca onu o halde bırakmıştır. Ve yüzyıl sonrasında Allah'ın emri ve inayeti ile Üzeyir Peygamber tekrar diriltmiştir.

Müfid'de bu şekilde anlatılan kıssa Kur'an-ı Kerim'de şöyle geçmektedir:

Yahut o kimse gibisini (görmedin mi) ki, bir şehre uğramıştı, altı üstüne gelmiş, ıppıssız yatıyordu. «Bunu bu ölümünden sonra Allah, nerden diriltecek?» dedi. Bunun üzerine Allah onu yüz sene öldürdü, sonra diriltti, «Ne kadar kaldın?» diye sordu. O da: «Bir gün yahut bir günden eksik kaldım.» dedi. Allah buyurdu ki: «Hayır, yüz sene kaldın, öyle iken bak yiyeceğine, içeceğine henüz bozulmamış, hele eşeğine bak, hem bunlar, seni insanlara karşı kudretimizin bir işareti kılalım diyedir. Hele o kemiklere bak, onları nasıl birbirinin üzerine kaldırıyoruz? Sonra onlara nasıl et giydiriyoruz?» Böylece gerçek ona açıkça belli olunca: «Şimdi biliyorum ki, Allah her şeye kadirdir.» dedi.¹³⁴

صانع كز طين سلاطين ميكند

نجم دا رجم شياطين ميكند

Maḥşūl-i Beyt: Ol Hüdā bir Hüdādur ki bālçıkdan sultānlar eyler ve necm şeytānlara recm ider. Ya' nī atar şeyāṭini anuñla helāk ider.

Balçıktan sultanlar eylemeye ve yıldızlar ile şeytanları taşıyıp helāk etmeye Allah kadirdir.

Bu beytin ilk mısraında Allah'ın balçıktan yarattığı insanlardan dilediğine sultanlık vermesi anlatılır. Bu durum Kur'an-ı Kerim'de yer alan Sâd Sûresi'ndeki 71. ayete “(O En Yüce Meclis'te görüşülen bir mesele olarak) Rabbin meleklere, “Ben”, demişti, “çamurdan bir beşer yaratacağım.”¹³⁵ ve En'am Sûresi'ndeki 2. ayete işaret etmektedir:

O, sizi (ilk babanız itibariyle, ayrıca temelde gıdanızın kaynağı olarak, tavına gelmiş) bir tür çamurdan yaratan, sonra da sizin için hayatta kalacağınız bir süre takdir edip uygulamaya koyandır. O'nun katında (ilim ve meşietî dâhilinde, bu sürenin ve insanlığın hayatının kesin süresi, ayrıca ötesi hakkında) belirlenmiş bir ecel de vardır. (Bizzat müşahede edip yaşadığımız bu gerçeklere) rağmen, (Allah ve O'nun birliği hakkında) hâlâ onulmaz şüpheler içinde bulunuyorsunuz.¹³⁶

Beytin ikinci mısraında ise gökyüzünde parlayan cisimlerden bazılarının göğe çıkmak isteyen cinlerin ve şeytanların taşlanması için yaratıldığına ve ateşli bir azabın onlar için hazırlandığına yer verilmiştir. Bu durum Kur'an-ı Kerim'de şöyle ifade edilir: “Gerçek şu ki, yere en yakın olan göğü lambalarla donattık ve onlardan bir kısmını

¹³⁴ Kur'an-ı Kerim, Bakara 2/ 259

¹³⁵ Kur'an-ı Kerim, Sâd 38/71.

¹³⁶ Kur'an-ı Kerim, En'am 6/2.

şeytanlara atılan mermiler yaptık. Ve o şeytanlar için Alevli Ateş'i hazırladık.”¹³⁷ Bu ayetin tefsirine göre ağırlıklarını bırakan peygamberler ve velîlerin ruhları ile cesetlerinden kurtulan ölülerin ruhları, Allah'ın izni ile semaya yükselir. Bu temiz ruhların yanında şerli ruhlar ve maddeleri ruh gibi hafif şerli yaratıklar da göklere çıkıp aynı zamanda kulak hırsızlığı yapmaya teşebbüs ederler. Pek çok çeşidi olan yıldızların bir kısmı semavata çıkmak isteyen cinleri ve şeytanları taşlamak için var edilmiştir. Bu yıldızlar, yeryüzündeki şerlerin ve kirliliklerin temsilcileri olan casus şeytanların, temizlerin meskeni olan gökleri kirletmelerini ve casusluk yapmalarını engellemek için füze gibi kullanılmıştır.¹³⁸

از زمین خُشکِ رُوپانْدَ کِیاه
اسمان هاراهم اودار دِنکاه

Maḥşûl-i Beyt: Öyle Hüdâ ki kuru yerden çayır u çimen bitürür ve semavâtı ol Hüdâ hıfz u şıyânet eyler.

O Allah ki kuru yerden çayır ve çimen bitirir ve gökleri hıfz eder. Bu beyitte Secde Sûresi 27. ayete ve Fatır Sûresi 41. ayete telmihte bulunulmuştur:¹³⁹

“Görmediler mi ki, biz yağmuru kupkuru yere gönderip onunla hayvanlarının ve kendilerinin yiyeceği ekinler çıkarırız. Hâlâ görmeyecekler mi?”¹⁴⁰

“Şüphesiz Allah gökleri ve yeri, nizamları bozulmasın diye tutuyor. Andolsun ki onların nizamı bir bozulursa, kendisinden başka hiçkimse onları tutamaz. Şüphesiz O, hâlimdir, çok bağışlayıcıdır.”¹⁴¹

هیچ کسردر ملک اوانیزنی
قَوْل اور الحننی وساذنی

Maḥşûl-i Beyt: Hiç kimse ol Hüdânuñ mülk ü şalţanatında ortak degüldür. Ya' nî şerîki yokdur dimekdür. Murâd Hâk te' âlâ Hâzretlerinüñ kelâm-ı şerîfi şavtdan ve ħarfdan ve ħaţâdan ve düzenden münezzeħ olduĝun beyân ve iş' ârdur.

¹³⁷ Kur'ân-ı Kerîm, Mülk, 67/5, Saffât, 37/6-10.

¹³⁸ Ali Ünal, Allah Kelâmı Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli, İstanbul: Define Yayınları, 2006, s.1268.

¹³⁹ Cengiz, a.g.t., s. 59.

¹⁴⁰ Kur'ân-ı Kerîm, Secde 32/27.

¹⁴¹ Kur'ân-ı Kerîm, Fatır 35/41.

Allah'ın mülkünde ve saltanatında ortağı yoktur. Allah'ın sözleri sestem, harften hatadan ve düzenden uzaktır.

Bu beyitte Peygamber Efendimiz (s.a.v)'in hadis-i şerîfine telmihte bulunulur. Nitekim Peygamber Efendimiz (s.a.v) “Allah'tan başka ilah yoktur. O birdir, ortağı yoktur, mülk ona aittir, hamdler de ona layıktır, her çeşit hayır O'nun elindedir. O her şeye kadirdir.” buyurur:

Her şeye gücü yeten Allah teâlâ tüm noksan sıfatlardan münezzehtir. Onun kelâmı da insanlar gibi olamaz. Allah harflerin ve seslerin yardımı olmaksızın konuşur. O'nun kelâmı harf ve ses suretinde bize indirilmiştir; fakat Allah'ın zatındaki kelâmı böyle harf ve sestem münezzehtir.

Der Na‘t-ı Seyyidü’l-Mürselîn Şalla’llâhu ‘Aleyhi ve Sellem

Allah'ın övgüsünün anlatıldığı bölümden sonra Peygamber Efendimiz'e yapılan övgü yer alır.

سَيِّدِ الْكَوْنِيْنَ وَخْتَمِ الْمُرْسَلِيْنَ
اِحْرَامِدُ بُودِ فِخْرِ الْاَوَّلِيْنَ

Maḥşûl-i Beyt: Ol Resûl iki cihānuñ ulusu ve peygamberlerüñ ḥatemîdür. Ya‘nî nübüvvet ü risâlet zât-ı şerîflerinde tamam olmuştur.

O Resul ki iki cihanın en yücesi ve peygamberlerin sonuncusudur.

Bütün insanlığa gönderilmiş, âlemlere rahmet olan Peygamber Efendimiz (s.a.v)'in övgü kısmına, peygamberliğin onunla tamama erdirildiği bilgisi verilerek başlanmıştır. Peygamberliğin onunla son bulduğuna ve bütün peygamberleri tasdik ettiğine dair “Muhammed, sizin erkeklerinizden hiçbirinin babası değildir. Fakat o, Allah'ın Resulü ve nebîlerin sonuncusudur. Allah, her şeyi hakkıyla bilendir.”¹⁴² ayeti ile “Benden sonra peygamber gelmeyecek” hadis-i şerifine telmihte bulunulur.

¹⁴² Kur’ân-ı Kerîm, Ahzâb 33/40.

Kıyamete kadar gelecek bütün asırlara ve insanlığa peygamber olarak gönderilen, diğer peygamberlerin kendisi hakkındaki müjdelerini gerçekleştiren ve onların iftiharına mazhar olan Hz. Muhammed (s.a.v), kendinden sonra gelecek birine söz bırakmadığı için son peygamber olarak gönderilmiştir.

انکه امدنه فلك معراج او
انبيا واوليا محتاج او

Maḥşül-i Beyt: Ol Resül ki dünyâyâ geldi, toḡuz felek anuñ mi‘râcı oldu. Ya‘nî toḡuz felekden ‘urüc idüb ḡattı ‘arş-ı a‘lâya şu‘ūd eyledi. Ḥâşıl-ı Kelâm ol Resül-i Ekrem *şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem* Ḥâzretleri cismânî bu toḡuz kât eflâḡdan geḡüb tâ ‘arş-ı a‘zama vaşıl oldu. Nitekim kışşa ile mi‘râc gün gibi zâhir ve ‘ayân ve ma‘lûm-ı ‘âlemiyân-ı mu‘temed-i ehl-i îmândur nebîler daḡi velîler ol Resül-i Ekremüñ muḡtâcıdur.

Hz. Muhammed (s.a.v) dokuz felekten yükselerek Arş-ı Âlâ’ya ulaşır. Nitekim tüm peygamberler ve veliler dahi ona muhtaçtır.

Beyitte ilk mısrada Peygamber Efendimiz’in Mi’râḡ mucizesine telmihte bulunulmuştur. Kur’ân-ı Kerîm’de İsrâ ve Necm Sureleri’nde yer alan ayetler ve hadisler bu mucizenin delilleridir.

Ayette isrâ¹⁴³ kelimesi ile anılıp “gece yolculuḡu” anlamına gelen hadislerde ise “yükselme, yukarı tırmanma” anlamındaki “urüc” kökünden türetilen mi’râc¹⁴⁴ merdiven anlamında olup bir gece Hz. Muhammed (s.a.v)’in Mescîd-i Haram’dan alınıp Kudüs’teki Mescid-i Aksa’ya götürülmesine, Mescîd-i Aksa’dan gök katlarına ve oradan da vardığı en son yere denir.¹⁴⁵

Peygamberliḡin 12. ve 13. yıllarında Recep ayının 27. gecesinde Hz. Peygamber Kâbe’nin avlusunda (diḡer bazı rivayetlerde amcasının kızı Ümmühânî’nin evinde) uyku ile uyanıklık arasında bir durumdayken Cebrâil yanına gelir, göḡsünü açarak kalbini zemzemle yıkar, sonra Burak denilen bir binek üzerinde onu göklere yükseltir. (Bazı

¹⁴³ Ural, a.g.e, s. 606

¹⁴⁴ Devellioḡlu, a.g.e., s. 651.

¹⁴⁵ Sabri Hizmetli, **İslam Tarihi (Başlangıçtan İlk Dört Halife Devri Sonuna Kadar)**, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1991, s. 134.

rivayetlerde Hz. Peygamber önce Kudüs'teki Mescid-i Aksa'ya götürülür.)¹⁴⁶ Burak, adımını, gözünün erişebileceği yerin ilerisine atar. Resûl-i Ekrem Efendimiz, Cibril (a.s) ile birlikte Beyt-i Makdis'e varır. Orada, Hz. Peygamber mirâca çıkarken göklerin çeşitli katlarında sekiz peygamberle görüşür. Semanın birinci katında Hz. Âdem, ikinci katında Hz. İsa ve Hz. Yahya, üçüncü katında Hz. Yusuf, dördüncü katında Hz. İdris, beşinci katında Hz. Harun, altıncı katında Hz. Musa, yedinci katında ise Hz. İbrahim ile görüşür. Muhammed Hamidullah'a göre Peygamber Efendimiz (s.a.v)'in semada yükselirken bu sekiz peygamberle görüşmesinin nedeni Hz. Âdem'den itibaren gelen peygamberler arasında sadece bu sekizinin kendilerine ait bir çeşit mirâçlarının olmasıdır.¹⁴⁷ Hz. Peygamber sekiz peygamberin her biriyle buldukları katlarda görüşerek bir üst kata yükselir ve hepsini aşar.

Kur'ân-ı Kerîm'de “*Sidretü'l-Müntehâ*” (Hudut Ağacı) denilen ve yaratılmışlarca bilinebilirlerin son sınırı kabul edilen hudut noktasının ötesine Cebrâil'in geçme imkânı olmadığı için Hz. Peygamber, Refref adı verilen bir araçla tek başına yükselmeye devam eder.¹⁴⁸ Kendisine evrenin sırları ve meleklerin çalışmaları gösterilir, Yüce Allah'ın katında iki yay aralığı kadar yahut daha az olan¹⁴⁹ bir makama teşrif buyurup Allah'ın sözünü işitip cemâlini görür ve yine aynı gece geri döner.

Kâinatın Efendisi olarak bilinen Hz. Muhammed (s.a.v)'e bütün peygamberler ve veliler muhtaçtır. Tüm peygamberler onun ümmetinden sayılır. Nitekim Hz. Muhammed ilk yaratılan zat olarak bilinir ve kâinatın onun hürmetine yaratıldığına inanılır.

شد وجود شورحة للعالمين
مسجد اوشدُ همه روي زمين

Maḥşûl-i Beyt: Ol Resûl-i Ekremüñ vücûd-ı şerîfi ‘âlemlere rahmet oldu. Nitekim Hâzret-i Hâk Qur'ânda buyurmuşdur: ¹⁵⁰وما ارسلناك آلا رحمة للعالمين. Cemî' yeryüzü anuñ mescidi oldu.

¹⁴⁶ Hayrettin Karaman ve diğeri, **Kur'ân Yolu-Türkçe Me'al ve Tefsir**, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2003, s. 402-405.

¹⁴⁷ Muhammed Hamidullah, “Mucize, Kerâmet, İstidrac”, (Çev: Zahid Aksu), **Hikmet Yurdu (Düşünce, Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi)**, 2009, s. 87.

¹⁴⁸ Karaman ve diğeri, a.g.e., s. 402-405.

¹⁴⁹ **Kur'ân-ı Kerîm**, İsra 53/9.

¹⁵⁰ **Kur'ân-ı Kerîm**, Enbiya 21/107: “Biz seni bütün âlemlere sırf bir rahmet vesilesi olman için gönderdik ”

O Resûl-i Ekrem'in şerefli vücudu âlemlere rahmet olarak gönderilmiştir ve bütün yeryüzü onun mescidi olmuştur.

Allahu teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'de “Biz seni bütün âlemlere sırf bir rahmet vesilesi olman için gönderdik.”¹⁵¹ şeklinde buyuruyor. Bu ayette rahmet, “*incelik, acıma, şefkat, merhamet etme, affetme, mağfiret*”¹⁵² anlamlarına gelirken; âlem ise “*duyu ve akıl yoluyla kavranabilen veya mevcudiyeti düşünülebilen Allah'ın dışındaki varlık ve olayların tamamı*”¹⁵³ dır. Dolayısıyla bu ayetin mânâsı şöyle ifade edilir: “*Allah, insanlara acıdığından dolayı onları hurafelerden, kötü huylardan kurtarmak ve doğru yola yönleltmek için Hz. Muhammed (s.a.v)'i âlemlere rahmet olarak göndermiştir.*” Burada Peygamber Efendimiz (s.a.v)'in gönderildiği âlem sadece belli insanlara ve belli gruplara yönelik değildir. Yani o hem müminler hem kâfirler hem de münafıklar için rahmet olarak gönderilir bütün insanlığı Allah'ın emrettiği gibi dosdoğru olmaya, birlik, beraberlik, kardeşlik, adalet, eşitlik, yardımlaşma ve dayanışmaya davet eder.

Peygamber Efendimiz “*Ben, altı hasletle diğer peygamberlerden üstün kıldım.*”¹⁵⁴ buyurur ve bu altı hasletin arasına “*Yeryüzünün her yanı bana mescid ve temiz kılındı.*” hadisini ekler. Diğer peygamberler zamanında yalnızca belirli mescidlerde ibadet edilirken âlemlere rahmet olarak gönderilen Peygamber Efendimiz zamanında ibadetin belli bir mekâna sığdırılma düşüncesi ortadan kalkmıştır. Hz. Muhammed (s.a.v)'in ümmetinin diğer ümmetlerden çok olması ve onun bütün insanlığa resûl olarak gönderilmesi yeryüzünün her yanının ona mescid kılınma nedenleri arasında yer almaktadır.¹⁵⁵

انکه یارش بود ابو بکر و عمر
از س انگشت او شق شد قمر

Maḥşûl-i Beyt: Ol Resûl-i Ekrem *şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem* ki Ebû Bekr ve 'Ömer anuñ yâri ve muşâhibi idi. Anuñ mübârek barmağı ucundan felekde ay şakḳ oldu ya' nî iki pâre yarıldı.

¹⁵¹ Kur'ân-ı Kerîm, Enbiya 21/107.

¹⁵² Devellioğlu, a.g.e., s. 874, Şemseddin Sâmî, a.g.e., s. 517.

¹⁵³ Süleyman Uludağ, “Âlem” **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi içinde**, 2, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1989, s. 360-361.

¹⁵⁴ Müslim, Mesâcid, 5; Tirmizî, Siyer, 5.

¹⁵⁵ Gülçiçek Akçay, **Mustafa Refi'a- Berg-i Dervişân (Karşılaştırmalı İnceleme- Metin)**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013, s. 292.

Hiz. Ebû Bekr ile Hiz. Ömer, Resûl-i Ekrem *salla'llâhu aleyhi ve sellem*in dostlarıydı. Onun mübarek parmağının bir işareti ile felekte ay ikiye parçalandı.

Hiz. Muhammed'e peygamberliği sırasında verilen mucizelerden biri de işaretiyle ayın ikiye ayrılıp tekrar birleşmesi yani "*Şakku'l-Kamer*" mucizesidir. Beyitte bu mucizeye telmihte bulunulur. Hakkında pek çok rivayetten bahsedilen ayın ikiye parçalanması mucizesi şöyle gerçekleşmiştir:

Hiz. Muhammed'in peygamber olarak görevlendirildiği dokuzuncu senede Kureyş'in ileri gelenlerinin içinde bulunduğu birçok kimse iman etmeye yanaşmaz, Peygamber Efendimiz'in sözlerini yalanlayarak onu zor durumda bırakmak ister. Bu nedenle Hiz. Muhammed'e gelerek ondan yarısı Ebû Kubeys dağı, diğer yarısı da Kuaykıran dağı üzerinde görülecek şekilde Ay'ı ikiye ayırmasını isterler. Peygamber Efendimiz de, kendisinden istenilen bu mucizeyi gerçekleştirdiğinde kendisine iman edeceklerine dair onlardan söz ister. Müşriklerin bu taleplerinin ardından Cebrail (a.s), Hiz. Muhammed'e gelerek, bu gece bütün müşrikleri toplayarak mucizeyi göstermesi talimatını verince Hiz. Muhammed hem müşrikleri hem de inananları Mina'da toplar. Ayın en güzel ve en parlak görüldüğü on dördüncü gece, Peygamber Efendimiz Allah Teâlâ'nın izni ile şehadet parmağını Ay'a doğru uzatır ve ay iki parçaya ayrılarak yarısı Ebû Kubeys dağı, diğer yarısı da Kuaykıran dağı üzerinde görülür. Hiz. Muhammed "*Şahid olun, şahid olun!*" diye seslenir. Ancak müşrikler bu olay karşısında dahi inanmak istemezler ve bunun bir sihir olduğunu iddia ederler. Bu nedenle başka yerlerden gelecek olan yollara bu olayı görüp görmedikleri sorulduğunda ise yolcular Ay'ın ikiye ayrılıp her parçasının bir dağ üzerinde durduğuna şahit olduklarını söylerler.¹⁵⁶ Bu olaya sihir gözü ile bakanlara Kur'ân-ı Kerîm şöyle bir cevap verir:

Kıyamet yaklaştı ve Ay yarıldı. Bir mucize görseler hemen yüz çevirirler ve "süregelen bir büyüdür" derler. Yalanladılar, nefislerinin arzularına uydular. Hâlbuki her işin ulaşacağı yeri vardır. And olsun ki onlara, kötülükten önleyecek nice önemli haberler vermiştir. Bu büyük bir hikmettir. Fakat (yüz çevirene) uyarılar ne fayda verir.¹⁵⁷

ان یکی اورا رفیق غار بود

وان ذکر لشکرکش ابرار بود

¹⁵⁶ Yaşar Yılmaz Şihanoğlu, **Peygamberliğin İspatında Mucize Gerçeği**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011, s. 85-87.

¹⁵⁷ **Kur'ân-ı Kerîm**, Kamer 54/1-5.

Maḥşûl-i Beyt: Ol birisi peygamberüñ mağāra yoldāşı idi ki murād Ḥāzret-i Ebū Bekrdür. Nitekim Kā‘be-i Mu‘azzamadan Medīne-i Münevverīye hicret vāқи‘ olduğı gice bir mağārada pinhān oldılar. Küffār-ı ḥāk-sār her ne kadar ki cüst-cū eylediler. Aşlā anlardan bir eşer bulmadılar dağı ol bir ğayrısını eyülerüñ ser-dār u sallārı idi ki murād Ḥāzret-i ‘Ömerdür.

O iki dosttan biri peygamberin mağara arkadaşı idi ki o Hz. Ebū Bekr’dir. Diğeri ise iyilerin kumandanı idi ki o da Hz. Ömer’dir.

Hz. Ebū Bekr Peygamber Efendimiz’in en yakın ve sadık arkadaşıdır. Beyitte Peygamber Efendimiz’in mağara arkadaşı olan Hz. Ebū-Bekr ile hicreti kıssasına telmihte bulunulur.

Kureyş müşrikleri Evs ve Hazreç kabilelerinin imana geldiğini, İslamın Medine’de kuvvet bulup yerleşmeye başladığını görünce Kureyş’in ileri gelenleri telaşlanır ve hemen danışma için Dârü’n-Nedve’de toplanırlar. “*Muhammed için ne gibi bir tedbir almak lâzım gelir?*” diye görüştükleri sırada Ebū Cehil; Onu öldürmekten başka çare olmadığını, her kabilede birer adamın giderek her birinin onu vurarak öldürmesini söyler. Bu görüşü diğerleri uygun bulunca Haşimîler de çaresizce bu karara razı olurlar. Bu kararın yerine getirilmesi için seçilenler geceleyin Hz. Muhammed (s.a.v)’in evinin önünde onun uyumasını beklerler. Bu sırada Cebrail (a.s) gelerek bu durumu haber verir ve Medine’ye göç etmek üzere izin verildiğini ve Hz. Ebū Bekr’i birlikte götürmeye memur olduğunu bildirir. Hz. Ali’yi çağırarak Resûl-i Ekrem, Hz. Ali’nin kendi yatağına yatmasını, böylece müşriklerin onu yatıyor sanmasını ister. Resûl-i Ekrem (s.a.v.) de eline bir avuç toprak alır ve Yasin Sûresi’nden ¹⁵⁸ وَجَعَلْنَا مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ سَدًّا وَمِنْ خَلْفِهِمْ سَدًّا فَأَغْشَيْنَا هُمْ فَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ ayetini sonuna kadar okur ve toprağı kapısının önünde bekleyen müşriklerin üzerine atıp aralarından geçip gider; ancak hiç kimse onu görmez. Resûl-i Ekrem (s.a.v.)’in böyle gözden kaybolması sonucu müşrikler onun peşine düşerler.

Peygamber Efendimiz Hz. Ebū Bekr ile beraber Sevr Mağarası’na girerler. O anda Allah’ın emriyle bir örümcek gelip, o mağaranın ağzına ağını gerer ve bir çift yaban güvercin gelip yumurtlar. Kureyş’in arayıcıları Sevr mağarasının ağzına gerilen ağı ve

¹⁵⁸ **Kur’ân-ı Kerîm**, Yasin 36/9: “Ve onların önlerine ve arkalarına set kılarak (çekerek) böylece onları perdeledik. Artık onlar görmezler.”

güvercinin yaptığı yuvayı görünce geri dönüp giderler. Hz. Ebû Bekr mağara ağzına gelen müşrikleri görünce “*Ey Allah’ın Elçisi! Beni öldürürlerse ne gam... Ben bir kişiyim, ama Allah göstermesin sana bir zarar eriştirecek olurlarsa, bütün ümmetin mahvolmasına sebep olur*” deyince Resûl-i Ekrem: “*Gam çekme, Allah bizimle beraberdir.*” diye onu teselli eder. Onlar dönüp gittikten sonra Hz. Ebû Bekr: “*Ey Allah’ın Elçisi! Eğer içlerinden birisi şöylece önüne bakıverseydi bizi görürdü.*” deyince Resûl-i Ekrem “*Ya sen ne sanıyorsun? O iki yoldaş hakkındaki onların üçüncüsü Allah ola*”¹⁵⁹ der.

Hz. Ebû Bekr mağarada bir delik görür ve oradan yılan ve çıyan gibi zararlı hayvanlar çıkıp da, Resûl-i Ekrem’e zarar ve ziyan etmesin diye onu ayağıyla tıklar. Peygamber Efendimiz uykuya daldığında bir yılan çıkar ve Hz. Ebû Bekr’in ayağını sokar. Hz. Muhammed uykudan uyanıp da rahatsız olmasın diye canı yanmasına ve gözünden yaş akmasına rağmen ayağını çekmez. Resûl-i Ekrem uyanıp ne olduğunu öğrenince yılanın soktuğu yere tükürür ve Hz. Ebû Bekr şifa bulur.

Üç gün üç gece bu mağarada gizlenen Hazret-i Muhammed ile Hazret-i Ebû Bekr’ e Ebû Bekr’in oğlu Abdurrahmân Kureyşliler hakkında haber getirir. Führe adındaki azatlı bir köle ise onlar için deve kiralar ve hep beraber Medine’ye hicret ederler.¹⁶⁰

İkinci mısradaki iyilerin kumandanı olan Hazret-i Ömer’e yer verilmiştir. Hz. Ebû Bekr’in vefatından sonra halife olan Hz. Ömer İslâm ordusunun da başına geçerek bölgedeki fetihlerin ivme kazanmasını sağlamıştır. Zirâ bu dönemde Irak-İran, Suriye-Filistin ve Mısır olmak üzere üç ana cephede yürütülen fetihlerde Hz. Ömer’in gösterdiği yiğitlik, keramet, gaza ve fütihat sayesinde Acem memleketi ile İslâm ülkelerinin ekserisi fethedilmiştir.¹⁶¹

صاحبش بودند عثمان و علی

بهران کشتند در عالم ولی

Maḥşûl-i Beyt: Ol Resul-i Ekremün müşâhibi idiler Ḥazret-i ‘Osmân ve Ḥazret-i ‘Alî *radîya ‘illâhu ‘anhüma* yâḥūd müşâhibi oldılar demek ola. Peygambere müşâhib oldukları eelden ‘âlemde velîyyu’llâh oldılar.

¹⁵⁹ Ahmet Cevdet Paşa, a.g.e., 1, s. 72.

¹⁶⁰ Ahmet Cevdet Paşa, a.g.e., 1, s. 70-73

¹⁶¹ Cengiz, a.g.t., s. 64.

Hazret-i Osman ile Hz. Ali (*radiya'llâhu anhüma*) Resûl-i Ekrem'in dostu oldular ve ona dost oldukları için âlemde vefîyyullah oldular.

Halifelerin üçüncüsü Hazret-i Osman ile dördüncüsü Hazret-i Ali, Resûl-i Ekrem (s.a.v.)'in dostları olduğundan Allah'ta yok olmak suretiyle üstün vasıflar kazanarak Allah adına adeta kâinatın idaresini üstlenmişlerdir.

ان یکی کان حیا وحلم بود
وان ذکر باب مدینه علم بود

Maḥşûl-i Beyt: Ol birisi edeb ü hayâ ve hilm ü merḥamet şaḥibi idi ki murâd Hazret-i 'Osmân *radiya'llâhu 'anhu* Hazretleridür ve ol ğayrısı 'ilm şehrinüñ kapusu idi.

Bu dostlardan birisi ki o Hazret-i Osman'dır edeb, hayâ ve yumuşak huy ve merhamet sahibidir. Diğeri ise ilim şehrinin kapısıdır.

Cennetle müjdelenen on sahabe arasında ismi anılan hilm ve hayâ sahibi Hz. Osman için Peygamberimiz, “*Ashabımın hâyâsı sebebiyle en doğru olanı Osman'dır.*” buyurur. Ayrıca bu beyitte “*Muhakkak ki sende Allah'ın sevdiği iki haslet var: Hilm ve hayâ.*”¹⁶² hadisine telmihte bulunulur.

Hz. Âişe *radiya'llâhu anha*'dan nakl edilen hadise göre: Resûlullah *salla'llâhu aleyhi ve sellem* yatağı üzerinde yatmakta iken üzerinde benim bürgüm vardı. Önce Hazret-i Ebû Bekr daha sonra da Hz. Ömer gelip izin istediler. Hazret-i Habîbu'llah izin verdi ve kendileri o hâllerini değiştirmediler. Sohbet devam ederken Hz. Osman gelip izin isteyince Resûlullah *salla'llâhu aleyhi ve sellem* oturup, örtüsünü üstüne aldı ve izin verdi. Sonra cümlesi kalkıp gittikten sonra Hazret-i Âişe “*Yâ Resûlullah! Pederim Ebû Bekr geldi. Hiç hareket etmediniz. Ömer geldi. Ona da aynı şekilde oldunuz. Sonra Osmân geldi. Kalkıp, esvâbınızı örttünüz.*” der. Server-i âlem *salla'llâhu aleyhi ve sellem* şöyle buyurur: “*Meleklerin hayâ ettiği kimseden ben hayâ duymayayım mı?*”¹⁶³

¹⁶² Akçay, a.g.t., s. 300.

¹⁶³ Canan, a.g.e., 12, s. 283.

Bir rivâyette buyurdular ki, “*Muhakkak ki, Osmân çok hayâlî bir kimsedir. Ben ondan hayâ ettim. Eğer ona o hâl üzere iken izin versem, içeri girip, hâcetini bana söylemezdi.*”¹⁶⁴

İkinci mısradaki “*ilim şehrinin kapısı*” olarak adlandırılan ise İslam Devleti’nin dördüncü halifesi olan, cennetle müjdelenen on isim arasında yer alan Hz. Ali’dir. Bu mısra ile “*Ben ilmin şehriyim, Ali onun kapısıdır, ilim isteyen kimse bu kapıdan gelsin.*”¹⁶⁵ hadisine de telmihte bulunulur. Küçük yaşlardan itibaren Peygamber Efendimizin himayesinde, terbiyesinde yetişerek onun ilim ve feyzinden çok istifade eden Hz. Ali’nin şeriat ve hakikati beyan etme, kimya ilmi, cifr tayin etme, zahirî ve batınî ilimler konusundaki bilgisi dolayısıyla bu hadis Hz. Ali’yi işaret eder.

Bazı rivayetlere göre Hz. Ali ayetlerin nerede ve ne zaman indiğini bilirdi. Nitekim o insanlara hitap ederek: “*Bana sorunuz. Allah’a yemin ederim ki bana hangi şeyden sorsanız mutlaka size cevap veririm. Bana Allah’ın kitabından sorunuz. Allah’a yemin ederim ki ben Allah’ın kitabında inen her ayetin gece mi, gündüz mü, dağda mı, ovada mı indiğini biliyorum.*”¹⁶⁶ der.

Bir başka rivayet yine onun ilminin kaynağını ortaya koyar. Hz. Ali şöyle demiştir: “*Vallahi ben her ayetin ne hakkında ve nerede indiğini biliyorum. Şüphesiz Rabbim bana akleden bir kalp ve bilmediğini soran bir lisan vermiştir.*”¹⁶⁷

ان رسول حق لکه خیر الناس بود
عم پاکش حمزه و عباس بود

Maḥşûl-i Beyt: Ol Ḥaḫḫuñ Resûlü ki nâsuñ ulusu idi, anuñ ĩmâna gelmiş ve küfr-i ḍalâletden pâk u ârı olan ‘ammusı Ḥazret-i Ḥamza ve Ḥazret-i Abbâs *radıya’llâhu ‘anhümâ* idi.

İnsanların ulusu olan Allah’ın Resulü’nün imana gelmiş, küfür ve dalâletten pak ve arı olmuş amcaları Hazret-i Hamza ve Hazret-i Abbâs *radiya’llâhu anhüma* idi.

¹⁶⁴ Seyyid Eyyüb bin Sıddık, **Menâkıb-ı Çihâr Yâr-i Güzîn (Dört Halifenin Üstünlükleri)**, İstanbul: Hakikat Yayınevi, 2014, s. 203-204.

¹⁶⁵ Tirmizi, Menâkıb, 20.

¹⁶⁶ Celâleddin Abdurrahman es-Süyûtî, **el-İtkan Fi Umumi’l Kur’an**, 2, Kahire: Mektebetü Dâri’t-türâs, 1985, s. 1227.

¹⁶⁷ es-Süyûtî, a.g.e., s. 1227.

Hazret-i Hamza ile Hazret-i Abbâs Peygamber Efendimiz (s.a.v)'in temiz yaratışlı iki amcasıdır.

Amcalarından en küçüğü olan Hazret-i Hamza mazlumlara yardım etmeyi seven cesur bir savaşçı, av dönüşü evine gitmeden Kâbe'yi tavaf edecek kadar kutsal kabul ettiği değerlere saygılı ve Uhud Savaşın'da şehid edilerek “*seyyidü'ş-şühedâ*” unvanı ile anılan biridir. Ebû Cehil'in Peygamber Efendimiz'e hakaret ettiğini öğrenen Hazret-i Hamza, av dönüşü Ebû Cehil'in yanına uğrayarak elindeki yayı Ebû Cehil'in kafasına çalar, başını yaralar ve hakaret eder. Bir gün sonra da Allah Resûlü'nün yanına giderek Müslüman olur.¹⁶⁸ Müslüman olduktan sonra İslamiyet'in yayılması için çarpışan Hazret-i Hamza, Uhud Savaşında Vahşi tarafından şehit edilir.

Beyitte bir diğer amcası Hazret-i Abbas'tan da bahsedilir. Cahiliye devrinde Beyt-i Haram'ın onarılması ve hacılara su dağıtılmasında sorumluluk üstlenen Hazret-i Hamza İslam'ı kabul ettiğini bir süre kavminden saklar. İslamiyet için büyük katkıları olan Hazret-i Abbas, Müslüman olduğunu sakladığı için onun çocuklarının halife olması mümkün değildir.¹⁶⁹

Peygamber Efendimizin bu iki amcası diğer amcalarından Ebû Cehil ve Ebû Leheb gibi davranmayarak İslamiyet'i tercih edip cahiliyetten kurtulmuş ve temizlenmişlerdir.

هر دم از ماصد درود و صد سلام
بر رسول و آل اصحابش تمام

Maḥşûl-i Beyt: Her zamān ve her sâ'at bizden yüz esenlik ve yüz selām Resûl üzerine ve cemî' al ve aşhâbı üzerine olsun.

Her zaman ve her saat yüzlerce esenlik ve selām bizden Resûl-i Ekrem ve onun bütün ailesinin ve ashabının üzerine olsun.

¹⁶⁸ Seyyid Eyyûb bin Sıddık, a.g.e., s. 172-173.

¹⁶⁹ Akçay, a.g.t., s. 304.

Der Menākīb-ı E‘imme-i Dīn Rıdvānu’llāhi Te‘ālā ‘Aleyhim Ecma‘īn

Maḥşūl-i Terkīb: Bu zıkr olunacak ebyāt-ı laṭīfe dīn-i İslām ve şer‘-i ‘izām imāmlarınıñ eyü ve güzel işleri ve kemāl hünelerinin zıkrı beyānundadır.

Bu bölümde yer alacak beyitlerde İslam dininin bazı imamlarının iyi ve güzel işleri ile olgun hüneleri anlatılmaktadır.

ان امامانی که کردند اجتهاد
رهمت حق بر روان جمله باد

Maḥşūl-i Beyt: Ol ‘Azīmü’l-Ḳadr olan imāmlar ki ictihād eylediler. Ḥaḳḳuñ raḥmeti cümlesinüñ rûḥuna olsun ya‘nî cümlesine Allāh raḥmet eylesin.

Azimü’l-kadr olan imamlar kudret ve kuvvetini tam olarak kullanarak çalıştılar. Allah cümlesine rahmet eylesin.

Bu imamlar ayetler ve hadislerdeki manâları delillendirmek, mesele ve mülâhazalardan gizli manalar çıkarmak, din-i mübāne parlaklık ile kuvvet ve din kurallarına şöhret vermek için gayret ve çaba gösterip çalıştılar.

بو حنیفه بود امام باصفا
ان سراج امتان مصطفا

Maḥşūl-i Beyt: Ebû Ḥanīfe Ḥazretleri şıḍḳ u şafâ ile imām idi. Ya‘nî efkâr-ı māsivādan müberrâ ḳalb-i şāfa ve derūn pāke mālîk olur imām idi. Pes ol eçlden Ḥazret-i Muşṭafâ *şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem* Ḥazretlerinin ümmetlerinin çerāğı oldu.

Ebû Hanife Hazretleri doğruluk ve gönül temizliğine sahip bir imam olduğundan Hazret-i Muhammed *şalla’llāhu aleyhi ve sellem* Hazretleri’nin ümmetinin ışığı oldu.

Ebû Hanife Hazretleri’nin babası Hz. Ali ile görüşmüş, kendisi ve soyu hakkında hayır duası almıştır. Ehl-i beyt sevgisi ile dolu olan Hazret-i Ebû Hanife’nin küçük yaşlarda Kur’ân-ı Kerîm’i ezberlediği tahmin edilmektedir. Kıraat ilmini öğrenmiş, akâid ve cedel ilimlerini tahsil etmiştir. Hazret-i Ebû Hanife Hazretleri, sahip olduğu ilim

sayesinde Hz. Peygamber ve ashabdan geleceğe intikal eden, o dönemin halkının çoğunluğu tarafından benimsenen inançları savunmuş ve aktarmıştır. Bu durum ise ehl-i sünnet anlayışının şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır.¹⁷⁰ Dolayısıyla Ebû Hanife Hazretleri'nin bu özellikleri ikinci mısradaki geçen “*ümmetimin kandili*” hadisinin muhatabı olmasını sağlamıştır. Yani şeriat onun kâmil içtihatları ile aydınlanıp revnak ve şöhret bulmuştur.

باد فضل حق قرین جان او
شاد باد ارواح شاکردان او

Maḥşûl-i Beyt: Allâhın fażl u iḥsânı ve raḥmet-i ğufrânı ol İmâm-ı A‘zamuñ rûḥ-ı şerîfine yakîn olsun ve şâkirdlerinüñ rûḥları daḥi raḥmet-i ḥaḳḳla şâd olsun.

Allah’ın cömertliği, bağışlayıcılığı ve rahmeti o İmâm-ı Azam’ın şerefli ruhlarına yakın olsun ve onun talebelerinin ruhları da Allah’ın rahmeti ile şad olsun.

İmâm Azam “*en büyük İmam*”¹⁷¹ lakabıyla tanınan İmâm Ebû Hanîfe Hazretleri’nin Hz. Peygamber’in hadisi ile müjdelendiği bir önceki beytin ardından bu beyitte hem onun hem de yetiştirdiği talebelerinin şerefli ruhlarına rahmet ile dua edilmiştir. Nitekim İmâm-ı Azam, talebelerin eğitime çok önem vermiş ve sahip olduğu hadis ve batın ilim sayesinde kendisi gibi tarihe geçen üst düzey fıkıhçılar yetiştirmiştir.

صاحبش بویوسف قاضی شده
وزمحمّد ذوالمنن راضی شده

Maḥşûl-i Beyt: Ol İmâm-ı A‘zamuñ muşâḥibi olmuş kâdî olan Ebû Yûsufdur ve İmâm Muḥammed daḥi İmâm-ı A‘zamuñ muşâḥibi idi. İmâm Muḥammedden ni‘met ve iḥsânlar şâḥibi Allâhu te‘âlâ râzı ve ḥoşnûd olmuş.

Ebû Yûsuf İmâm-ı Azam’ın kadı olan dostudur ve İmâm-ı Azam’ın bir diğer dostu olan Muhammed’den Allahu teâlâ razı ve hoşnud olmuştur.

¹⁷⁰ Şeyma Benli, “Dîvân Şiirinde Ebû Hanife”, **Turkish Studies**, 8(1), 2013, s. 1045.

¹⁷¹ Ali Pekcan, “İmâm Azam Ebû Hanîfe’nin Kişisel ve Toplumsal Yaşamına Bir Bakış”, **İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi**, 19, 2012, s. 11.

Beyitte İmâm Azam'ın iki dostundan bahsedilmiştir. Bunlardan ilki Abbâsî Devleti'nde kurulan kadîyü'l-kudatlık makamının ilk temsilcisi¹⁷² olan Ebû Yûsuf'tur. Kur'ân-ı Kerîmle birlikte adalet, şefkat, hikmet, iffet, marifet ve sulh gibi ilkeleri benimseyerek düşünce sistemini şekillendiren¹⁷³ Ebû Yûsuf da hocası İmam Azam gibi müctehiddir. Bir mezhep kurabilecek güçte olmasına rağmen hocasına tabi olmayı üstün tutarak onun usûl ve kâidelerine göre ictihadda bulunmuş ve onların yayılmasını sağlamıştır. Ancak bazen bu ictihadler hocasının ictihadlerinden farklı olmuştur.¹⁷⁴

Beyitte adı geçen İmam Azam'ın bir diğer dostu ve ikinci büyük talebesi ise İmam Muhammed'dir. Ebû Hanife öldüğünde on sekiz yaşında olan İmam Muhammed ilmini Ebû Yûsuf'dan tamamlamıştır. Hanefî mezhebinin kurulmasında hizmeti geçen İmam Muhammed'in yazdığı kitaplarla Hanefî mezhebinin esasını teşkil etmiştir. Kendisine Hanefî mezhebinin nâkili unvanı verilmiştir. İmâm Muhammed'in bu hizmetleri nedeniyle şarih beyitte Allahu Teâlâ'nın rıza ve hoşnudluğunu kazanmıştır.

شافعی ادريس ومالك بازر
يا فت زيشان دين احمد زيب وفر

Maḥşûl-i Beyt: İmâmlaruñ daḥi biri İdrîs oḡlı Şâfî' dür ve biri İmâm-ı Mâlikdür. İmâm Zefer ile ol imâmlardan Ḥazret-i Aḥmedüñ dîn-i şer' -i mübîni zînet ü revnaḡ ve şevket ü kuvvet buldı.

İmâmlardan biri İdris oḡlu Şâfî, İmâm-ı Mâlik ve İmâm Zefer ile Hazret-i Ahmed'in İslam dini kuvvet ve zînet buldu.

Beyitte Şafii mezhebinin öncüsü İmam Şâfî'ye, Mâlik mezhebinin kurucusu İmâm Mâlik'e ve Hanefî mezhebinin büyük fıkıh ve hâdis âlimlerinden İmâm Züfer'e yer verilmiştir.

¹⁷² Ekrem Buğra Ekinci, **İslam Hukuku Tarihi**, İstanbul: Arı Sanat Yayınevi, 2006, s. 69.

¹⁷³ Oğuz Bal, "İslam İktisadî'nin Kilometre Taşlarından Ebû Yûsuf'un İktisadi Düşüncesi", **Türkiye İslam İktisadi Dergisi**, 1(2), 2014, s. 5.

¹⁷⁴ Ekinci, a.g.e., s. 68.

İmam Şâfi “*Kureyşli bir âlim, yeryüzünü ilimle doldurur.*” hadisinin haber verdiği zâtın İslam düşüncesi ve hukuk tarihinin önemli şahsiyetlerinden biri olan İmâm Şafî¹⁷⁵ olduğu söylenir.

İmam Mâlik hadis ilminin birçok usul ve kaidelerini nakleden, yaşadığı dönemde ilimde ve irfanda alîmlerin önünde giden, “*nâsın imami*”¹⁷⁶ olarak tanınan bir zat olmuştur.

İmâm Züfer ise kıyası çok iyi bilen, münazara ilminde kudretli, yüce yaratılışlı, din meselelerini ciddiyet ve içtihatla çözüme ulaştıran imamlardandır.

روح شان در صدر جنّت شاد باد
قصر دین از عالم شان اباد باد

Maḥşûl-i Beyt: Ol imâmların rûḥ-ı şerîfleri cennet şadrında şâd olsun. Zîrâ dîn-i mübîn köşki anların ‘ilminden ma‘mûr oldu. Dîn kaşrı anların ‘ilminden ma‘mûr olsun.

O imamların şerefli ruhları cennet kürsüsünde şâd olsun. Zira din sarayı onların ilmiyle mâmur oldu.

Şarih bu bölümü ilimleri ile amel eden imamların ruhlarına dua ederek sonlandırır. Zira onların ortaya koyduğu usul ve kaideler, onlardan nakledilen hadisler sayesinde Peygamber Efendimizle tamama erdirilen İslam dininin anlatımı ve yaşayış şekli ortaya çıkmıştır.

Der Beyân-ı Günâh ve ‘Özr Mî-Güyed

Maḥşûl-i Terkîb: Hazret-i Şeyḥ ‘Attâr günâhının özri beyânındadır buyurur.

Bu bölüm, Hazret-i Şeyh Attâr’ın ifadesi ile günahlardan af dilemek ile ilgilidir.

پادشاهها جرم ما را در کذار
ما کناہکاریم تو امر زکار

¹⁷⁵ Ekinci, a.g.e., s. 79.

¹⁷⁶ Akçay, a.g.t., s. 313.

Maḥşül-i Beyt: Ey pâdişâh bizim suçumuzu ‘afv eyle; zîrâ biz ‘âşîyüz sen Afüvv ü Ğaffârsun.

Ey padişah bizim suçumuzu af eyle; çünkü biz asiyiz ve sen affeden ve günahları örtensin.

Kul asi ve günahkâr olsa da Yaradan’ın Afüvv (affeden) ve Gaffar (günahları örten) sıfatlarına sığınarak ondan mağfîret diler. Nitekim Allahu teâlâ bu konuda Peygamberine, günahkâr kullarına Allah’ın rahmetinden ümit kesmemelerini söylemesini emrediyor:

De ki: Ey nefleri üzerine israf yüklemiş (haddi aşmış) kullarım! Allah’ın rahmetinden ümit kesmeyin. Muhakkak ki Allah, günahların hepsini mağfîret eder. O, muhakkak ki O; Gafûr’dur (mağfîret eden), Rahîm’dir (rahmet nuru gönderen).”¹⁷⁷

Pend-nâme’nin bazı şerhlerinde bu ayetin Uhûd Savaşı’nda iken Hazret-i Hamza’yı şehit eden Hazret-i Vahşi için nazil olduğu görüşü yer alır.¹⁷⁸

تونکوکاری وما بد کرده ایم
جرم بی پایان بی حد کرده ایم

Maḥşül-i Beyt: Yâ Rabbi kerîmsin ve biz bed. Ya‘nî yaramaz olmuşuz. Zîrâ ğâyetsüz ve ḥesâbsuz cürm ü günâh eylemişüz.

Ya Rabbi sen cömertsin biz kötüyüz, yaramaz olmuşuz. Zira sonsuz ve hesapsız günah işledik.

Bu beyitte kulun sonsuz ve hesapsız işlediği günahın farkında olması sonucu boynu bükük bir vaziyette Allah’ın onun cömert, şefkati hudutsuz, ihsânı hadsiz, mağfîreti bol, merhameti geniş ism-i şerîfinden medet umduğu dile getirilir.

سالهادر فسق و عصیان کشته ایم
اخراز کرده پشیمان کشته ایم

Maḥşül-i Beyt: Nice yıllar ya‘nî nice zaman fişķ u ‘işyânda olmuşuz, ammâ eyledüğümüz günâhlardan şoñra peşîmân olmuşuz.

¹⁷⁷ Kur’ân-ı Kerîm, Zümer 39/53.

¹⁷⁸ Akçay, a.g.t., s. 69.

Nice zaman dinsizlik ve isyanda olduk amma yaptığımız günahlardan sonra pişman olduk.

Bu beyitte dinsizlik ve isyan hâlinin huzursuzluğunu içinde taşıyan kulun pişmanlık duyduğu dile getirilir. Kulun duyduğu pişmanlık onu tevbe etmeye yöneltir. Hazret-i Peygamber bu konuda “*Tevbe pişmanlıktır.*”¹⁷⁹ buyurur.

روز شب اندر معاصی بوده ایم
غافل یوخذنواصی بوده ایم

Maḥşûl-i Beyt: Gice ve gündüz ma‘şiyetler ve günâhlar içinde olmuşuz ¹⁸⁰ یوخذنواصی āyet-i kerîmesinüñ ma‘nâ-yı şerifinden gâfil olduğumuz hâlde.

“*Böylece onlar alınlarından ve ayaklarından yakalanırlar.*”¹⁸¹ āyet-i kerîmenin manâsından gâfil olup gece ve gündüz itaatsizlik ve günâhlar içinde kalmışız.

Beyitte bir kısmına yer verilen Rahman Sûresi’nin 41. ayetinin tamamı maḥşûl-i beyt kısmında yer alır. Buna göre ayetin tamamı، يعرف المجرمون بسماهم فيؤ بالنوصى والاقدام ¹⁸² şeklindedir. Yani kıyamet günü geldiğinde günahkârlar ve âsîlerin özelliklerine vurgu yapılarak onların yüzlerinin kara olacağı ve gözlerinin olmayacağı bildiriliyor. İşte bu özelliklerde olan gece gündüz dünyanın geçiciliğini unutarak günah işlemiş kulların alınlarından ve ayaklarından yakalanarak cehennem zebânileri tarafından cehenneme atılacağını şarîh tefsir etmiştir.

داغمدار بند عصیان بوده ایم
هم قرین نفس شیطان بوده ایم

Maḥşûl-i Beyt: Dâ’ima ya‘nî her zamân günâh ve ‘işyâñ kaydında olmuşuz, daḥî nefis ü şeytâna yakîn ve muşâhib olmuşuz demekdür.

Her vakit günâh ve isyan sevdâsına düşüp nefis ve şeytanın arkadaşı olmuşuz.

¹⁷⁹ Canan, a.g.e., 1, s. 288.

¹⁸⁰ **Kur’ân-ı Kerîm**, Rahmân 55/41: “Böylece onlar alınlarından ve ayaklarından yakalanırlar.”

¹⁸¹ **Kur’ân-ı Kerîm**, Rahmân 55/41.

¹⁸² **Kur’ân-ı Kerîm**, Rahmân 55/41: “Mücrimler (suçlular) simalarından tanınır. Böylece onlar alınlarından ve ayaklarından yakalanırlar.”

İnsanı günaha sürükleyen sebeplerden biri nefis, diğeri ise şeytandır. Nefis, sözlükte “*ruh, akıl, can, insanın bedeni, ceset, kan, azamet, izzet, görüş, kötü göz, bir şeyin cevheri, hamiyyet, işkence, ukûbet, arzu, murad, aşağı duygular*”¹⁸³ anlamlarında kullanılır. Şeytan ise ayetlerde isyan ettiği için kendisine belirli bir vakte kadar müddet verilen, insana sürekli vesvese vererek onu iyilik yerine kötülük yapmaya yönelten habis bir ruhtur. Günah ve isyana meyilli olan kul nefis ve şeytan arkadaş edindiği vakit hem kötülüğü emreden nefsinin isteklerini yerine getirir hem de isyanı tercih eden şeytanın aldaticılığına uyar.

بی گناه نکذشت پرما ساعتی
با حضور دل نکرده طاعتی

Maḥşûl-i Beyt: Bizim üzerimize günâhsız bir vaqt ve bir sâ‘at mürûr idüb geçmemişdür. Ya‘nî hergiz huşû‘ ve huzûrla ‘ibâdet ü tã‘atimiz vâki‘ olmamışdur.

Bizim günahsız bir vaktimiz bir saatimiz geçmemiştir. Asla huşû ve huzurla ibâdet edip Allah’ın emirlerini yerine getiremedik.

Kur’ân-ı Kerîm’de Yüce Allah insanoğlunun yaratılış sebebini “*Ben insanları ve cinleri ancak bana ibadet etsinler diye yarattım.*”¹⁸⁴ meâlindeki ayetlerle belirtmiştir. Ancak insanoğlu Kur’ân-ı Kerîm’in emir ve yasaklarına karşı itaat ve bağlılık hususunda her zaman hassasiyet gösterememiş, ibadetlerini huşu ve huzurla eda edememiş; bazen Allah buyruğunu ihmal edip günaha girmiştir.

بردر آمد بنده بکریخته
ابروي خود بعصیان ریخته

Maḥşûl-i Beyt: Yâ Rabbi bir kaçmış kul қаpuña geldi. Hâlbuki günâh ve ma‘şiyet sebebiyle dergâh-ı mağfiretünden âsitân-ı rahmetünden dūr olmuş. Bu bende tekrar itdügi günâhlara tevbe idüb isti‘fâra geldi.

Yâ Rabbi günahları sebebiyle mağfiret ve rahmet kapısından uzak olmuş bir kul kaçarak kapına geldi.

¹⁸³ Süleyman Uludağ, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, II. Baskı, İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2001, s. 271; Ethem Cebecioğlu, **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü**, Ankara: Rehber Yayınları, 1997, s. 545.

¹⁸⁴ **Kur’ân-ı Kerîm**, Zâriyât 51/56.

Günahlarından dolayı Allah'ın rahmet ve mağfiretinden uzak düştüğünü düşünen kul Allah'a yalvararak onun tevbe kapısına gelir ve istiğfarda bulunur. Bu istiğfar Kâbe'nin eteğine sarılan İbrahim bin Ethem'in münacatını hatırlatır:

İlahi, senin çok asi, günahkâr kulun kapına geldi. Günahlarını sana bir bir ikrar ediyorum, açıklıyorum. Fakat senin affetmen için yalvarıyorum. Eğer sen affedersen, kendine lâyık kul kabul edersen bana ne mutlu! Fakat reddedersen ve affetmezsen beni senden başka kim affedebilir?¹⁸⁵

مغفرت دار دامید اذ لطف تو

ذ انکه خواد فرموده لاتقنطوا

Maḥşûl-i Beyt: Ya' nî ol kıl lütfundan mağfiret ve yarlığanmağ ümidin tutar ol ecluden ki لاتقنطو¹⁸⁶ buyurmuşsun. Ya' nî rahmet-i Ḥaḫdan nâ-ümid ve me'yûs olmañ dimekdür.

O kul senin lütfundan mağfiret ümid eder; çünkü sen “*Ümid kesmeyiniz.*” diye buyurursun.

Allah'ın rahmetinden ümidin kesilmeyeceğini bildiren bu beyitte “*Ümid kesmeyiniz*” ayeti de delil gösterilerek kullara müjde verilmektedir. Şarih bu beytin şerh kısmında ayetin tamamına yer verir ve bu ayet-i kerîmenin Uhud Savaşı'nda Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'in amcası Hazret-i Hamza'yı şehit eden fakat İslamiyetle tanıştıktan sonra pişman olan Vahşi için nâzil olduğunu söyler. Ancak bazılarına göre bu ayetin müşrikler hakkında nazil olduğunu da dile getirir. Buna göre müşrikler işledikleri günahlar sonrasında imana gelseler dahi af edilmeyeceklerini düşünerek korkarlar. Ancak Allahu teâlâ rahmetinden ümidin kesilmemesini; tevbe edildiğinde işlenen büyük ve küçük tüm günahların af edileceğini buyurur. Nitekim tövbe kapısı pişmanlık duyan herkese her an açıktır. Peygamber Efendimiz (s.a.v.) bu hususta “*Hayırlınız günaha düşmüş tevbekârdır.*”¹⁸⁷ buyurur.

بحر الطاف تو بی پایان بود

نا امید از رحمت شیطان بود

¹⁸⁵ Cengiz, a.g.t., s. 71.

¹⁸⁶ **Kur'ân-ı Kerîm**, Zümer 39/53: “Ümit kesmeyin.”

¹⁸⁷ Canan, a.g.e., 11, s. 288

Maḥşül-i Beyt: Yâ Rabbi senüñ luḫflaruñ deryâsı bî-gâyet ve nihâyetsüz olur. Senüñ raḫmetüñden ümîdsiz şeyṭân olur.

Yâ Rabbi senin lütuflarının deryası sınırsızdır. Senin rahmetinden şeytan ümidini kesmiştir.

Lütuf, Allah tarafından yarattıklarına sunmak üzere göndermiş olduğu sonsuz iyilik ve ihsan anlamlarına gelir. Bu kavram bazen rızık manasında kullanılırken bazen de istenilen davranışları sergileyenlere yapılacak olan ihsanı ifade eder.¹⁸⁸ Tevbe eden ve Allah'ın rızasını kazanmak isteyen kul da Allah'ın sonsuz lütfuna sığınır ve yalnızca ondan medet umar. Onun rahmetinden ümidini kesen yalnızca şeytandır.

نفس شیطان ذکریماداه من
رحمت باشد شفاعت خواه من

Maḥşül-i Beyt: Ey Kerîmu'llah nefisle şeyṭāñ benim yolımı urdı. Yâ Rabbi dilerim ki senüñ raḫmetüñ benim şefî'im olsun.

Ey Kerimu'llāh nefis ve şeytan benim yolumu kesti. Dilerim ki senin rahmetin benim şefaatchim olsun.

Nefis ve şeytan kulları ibadet yolundan alıkor. Ancak Allah'ın sonsuz rahmetini şefaatchi eden kul zâlim olarak tanımlanan nefis ve şeytandan kurtularak cennete ve Allah'ın rahmetine nail olmayı diler. Zira eğer günahkâr kulun amellerine bakılır ve ona göre ceza verilirse kul keder içinde kalır.

چشم دارم کزکنه پاکم کنی
پس ازان کاندرجهان خاکم کنی

Maḥşül-i Beyt: Yâ Rabbi ümidimiz vardır ki beni günâhdan pāk eylesesin, andan evvelki beni cihânda ṭobrâḫ eylesin. Murād ḫable'l mevt benim tevbemi ḫabul idüb 'afv ve mağfiret eyle dimekdür.

Yâ Rabbi ümidimiz beni günahattan temizleyip ondan önceki beni toprak edesin.

¹⁸⁸ Namık Kemal Okumuş, "Lütuf Kavramı Dolayımında Şükürün Gerekli Şartları Üzerine Farklı Bir Bakış", *Kelâm Araştırmaları Dergisi*, 12(2), 2014, s. 202-203.

Kul işlediği tüm günahlardan pişman olduğu için Allah'tan kendisini temizlemesini, günah işlememiş haline döndürmesini ümit eder.

اندر ان دم کزیدن جانم بری
ان جهان یانور امانم بری بری

Maḥşûl-i Beyt: Yâ Rabbi ol demde ve ol vaḳitdeki benüm canımı bedenümden eyledersün. Yâ Rabbi senden ricâm oldur ki ve ümidim daḫi budur ki cihândan beni ĩmân nûrıyla eylesin.

Yâ Rabbi senden ricam ve ümidim şudur ki: Ruhum bedenimden ayrılacağı vakit beni bu cihandan iman nuru ile yanına alsın.

Bu beyitte tövbe eden kulun duasına yer verilir. Bu duada kul son nefesini iman nuru ile vermek ister. Çünkü kul, hayattayken aldığı her nefesten, attığı her adımdan sorumludur. Bilindiği üzere “*Her nefis ölümü tadacaktır.*”¹⁸⁹ Burada mühim olan Allah'ın lütfettiği can emanetini son nefeste iman nuru ile verebilmektir. Nitekim hadis-i şerifte “*Kişi yaşadığı hâl üzere ölür ve öldüğü hâl üzere haşrolunur.*”¹⁹⁰ buyrulur.

Der Nikûhiş-i Nefs-i Emmâre Mî-Güyed

Maḥşûl-i Terkıb: Ḥazret-i Şeyḫ nefis-i emmâre (??) ḥoriş beyânında buyurur ve bazı nüshada der sıfat ‘âkıll ve kâmil vaḳi’ olur olmuştur.

عاقل ان باشد که او شاکر بود
وانکھی بر نفس خود قادر بود

Maḥşûl-i Beyt: ‘Ākıll ol kimsedür ki cemî’ ḥuşuşda şâkir ola. Ya‘nî şükr idici ola andan şoñra kendi nefesine kâdir ü gâlib ola. Ya‘nî nefis üzerine gâlib ü kâhir olub nefis anuñ zîr taşarruf ve ḳahrında ola dimekdür.

Bütün hususlarda şükredici olan ile kendi nefesine kadîr ve gâlip olan kimse akıllıdır.

¹⁸⁹ Kur’ân-ı Kerîm, Alî-İmrân 3/185; Enbiyâ, 21/35; Ankebût, 29/57.

¹⁹⁰ Muhammed Abdürrâuf el-Münâvî, Feyzü’l-Kadîr Şerhu’l Camii’s- Sagîr, 5, Mısır, 1356, s. 663.

“Verilen nimetin farkına vararak, nimeti verene, sözlü, fiilî ve kalbî olarak saygı duymak, onu överek ona inanıp boyun eğmek”¹⁹¹ manasına gelen şükür sayesinde insan Allah’ın yardımına, affına, rahmetine, lütuf ve keremine kavuşur. Bunun yanı sıra elindeki nimetlerin devam etmesi ve henüz ulaşılamayan nimetlerin elde edilmesi de şükre bağlıdır. Bunu bilen ve buna göre hareket eden insan Allah’ın lütfettiği akıl nimetinden yararlanır ve nefsinin emrettiklerine boyun eğmeden yolunu şaşırmadan kazançlı çıkar ve nefesine gâlip gelir. Nitekim Kur’ân-ı Kerîm’de Allahu Teâlâ “Eğer şükrederseniz (nimetlerinizi) artırım, eğer küfredenlerden olursanız muhakkak ki azabım şiddetlidir.”¹⁹² buyurur.

هر که خواهد تاس لامت مانداو
از جمیع خلق رو کرد انداو

Maḥşûl-i Beyt: Her kimse ki kendi hışm u gâzabını yutğandı. Ol kimse cihânüñ kurtulmuşlarından olur.

Her kim ki öfkesini ve kızgınlığını yutkunur, o kimse cihanda kurtuluşa erenlerden olur.

Öfke, insanların fitratlarına yerleştirilmiş, onların sağlıklı düşünmesini ve doğru karar vermesini engelleyen bir duygudur. Gazâlî, Allah’ın (c.c), insanın sağlığının ve hayatının korunması için öfke (gazap) duygusunu ateşten yarattığını, insanın fitratına yerleştirdiğini, insan istediği şeylere ulaşamadığında bu ateşin parladığını, böylece kalp kanının kaynamasıyla beyne yöneldiğini, sonuçta yüzde öfkenin belirtilerinin görüldüğünü ve yüzün kızardığını ifade eder.¹⁹³ Sağlam bir iman gücüne sahip olan kişi öfkelendiğinde nefsinin yani aklının emirlerine boyun eğmeyip pişman olacağı davranışlardan kendini uzak tutar, onu yenmeyi ve dizginlemeyi bilir. Bu şekilde davrananlar ise gerçek kurtuluşa erenlerden olur. Kur’ân-ı Kerîm’de Allah, “Onlar bollukta ve darlıkta sarf ederler, öfkelerini yenerler, insanların kusurlarını affederler. Allah iyilik yapanları sever.”¹⁹⁴ ayeti ile kurtuluşa ermenin yollarını açıklar. Bunun yanı sıra Hazreti Peygamber (s.a.v) bir gün “Siz aranızda kimi pehlivan addedersiniz?” diye sorar. Ashab da : ‘Erkeklerin yenmeye

¹⁹¹ Ahmet Ak, “Maturidi’nin Şükür Anlayışı”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 47, 2006, s. 187-190.

¹⁹² **Kur’ân-ı Kerîm**, İbrâhim 14/7.

¹⁹³ Hüseyin İ. Yeğin, “Öfke Duygusu ve Dini Açıdan Baş Edebilme Yolları”, **Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, 10(2), 2010, s. 244.

¹⁹⁴ **Kur’ân-ı Kerîm**, Ali-İmrân 3/134.

muvaıffak olamadığı kimseyi!' derler. Hazret-i Peygamber (s.a.s): *'Hayır! Gerçek pehlivan öfkelenildiği zaman nefesine hâkim olabilen kimsedir.'*¹⁹⁵ Bu hadisin de işaret ettiği üzere manevi güç sayesinde öfkelerini kontrol edenler kurtuluşa erecektir.

ان بود ابله ترین مردمان
کز بی نفس و هوا باشد روان

Maḥşül-i Beyt: Halkuñ aḥmađu ol kimse olur ki nefis ü hevā rad nice yelken ola.

İnsanların en aptalı nefsinin peşinden giden kimsedir ki o kasırgaya kapılmış bir yelkendir.

*Ruh, can, hayat, heva ve heves, kan, insan, kişi*¹⁹⁶ gibi tek tek varlığa işaret eden nefis, insanlar arasında daha çok maddi hayatın kaynağı, isteklerin merkezi olarak bilinen, olumsuzlukları çağrıştıran işleri yapan ve kötülüğu emreden varlık anlamlarında kullanılır. Nefsin karşılığı olarak kullanılan heva nedeniyle insanın iradesi devre dışı kalır, kişi Allah'ın emir ve yasaklarını unutup şeytanın telkinlerine uymaya başlar. Beyitte de nefis ve heva peşinde olan kimse kasırgaya kapılmış bir yelkenliye benzetilerek akıbetinin meçhul olacağına işaret edilir. Kişi heva ve nefesine uyup inancı ile hareket etmeyip yaptığı kötü işleri sorgulamazsa kaybedenlerden dolayısıyla aptallardan olur.

وانكهی پنداردان تاریك رای
خواهد آمرزید نش اخرخدای

Maḥşül-i Beyt: Andan şoñra ya' nī dā'imā nefis ü hevā ardınca yelken olub 'ömrini fişķ u fücūrda zāyi' ve ifnā itdikden şoñra ol fāsīd fikirli zānn eyler ki āḥir Ḥūdā kendümü yarılıgamaķ diler.

Yelken olup nefis ve heva peşinde ömrünü Allah'a isyan içinde harcayıp tüketen âciz fikirli sonunda Allah'ın kendisini bağışlayacağını zanneder.

İnsanoğlu kendisine verilen akıl lütfu sayesinde iyiyi kötüden, hakkı batıldan, doğruyu yanlıştan ayırarak dünyaya gönderiliş amacını unutmayı Allah'ın rızasına uygun

¹⁹⁵ Canan, a.g.e., 12, s. 294

¹⁹⁶ Osman Karataş, **Kur'an'da Nefis Muhasebesi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009, s. 9.

bir yaşam sürmelidir. Bu düşünce çerçevesinde hayatını düzenleyen insan ahiretini de mamur etmiş olur. Aksi hâlde ömürleri boyunca heva ve hevesleri peşinde koşup Allah'ın emirlerini kulak ardı edip sonunda da Allah'ın onları bağışlayacağını zanneden aciz fikirliler ölmeden önce ahiret hesabını yapmayı ihmal edenlerden olurlar.

کرچه درویشی بود سحت پسر
هم زدرویشی نباشد خوبتر

Maḥşûl-i Beyt: Egerçi ey oğul dervîşüñ qatı olur ammâ hem dervîşlikden gökçekrek nesne olmaz.

Ey oğul! Her ne kadar dervîşlik zor olsa da dervîşlikten daha güzel bir hâl yoktur.

Dervîş sözlükte “*Allah için alçakgönüllülüğü ve fukaralığı kabul eden veya tarikata bağlı bulunan kimse*”¹⁹⁷ olarak tanımlanır. Dervîşlikte esas olan maddî âlemden ruhî âleme doğru yapılan mânevî seferdir.¹⁹⁸ Bu seferde Allah rızasına ulaşmak isteyen kişinin cehaletten, haset, kibir, cimrilik, yalan, gıybet ve hırs gibi kötü huylardan, fenalığı emreden nefisten sıyrılması gerekir. Bu şekilde olan kişi dervîşlik yolunda nefsin mertebeleri istikâmetinde ilerler. Zor olan bu yolculuğun karşılığında kişiye büyük mükâfatlar verilir ve bu durum zor olan dervîşlik yolculuğunda ilerlemeye değdiğini gösterir. Çünkü dervîşlik dünyayı elinin tersiyle itip ötelere ulaşmak isteyen insanı Allah'a kavuşturan bir mertebedir.

هر که او را نفس سرکش رام شد
از خرد مندان نیکو نام شد

Maḥşûl-i Beyt: Her kimse ki aña bâşî çekici ‘inâd üzre olan nefsi muṭî’ ve râm oldu. Ol kimse eyü nâmlı ‘aқıllulardan oldu.

Kötü işlerden söz eden nefesine boyun eğdiren kimse akıllılardan olur ve onun adı iyiye çıkar.

¹⁹⁷ Devellioğlu, a.g.e., s. 177.

¹⁹⁸ Akçay, a.g.t., s. 91.

Nefsini terbiye eden kişi Allah'ın huzurunda teslim olma, İslami emir ve yasakları yerine getirme olgunluğuna erişmiştir. Bu olgunluktaki insan nefesine boyun eğmeyip aksine nefisini kendisine boyun eğdiren adı iyilerden anılan akıllılardandır.

در ریاضنت نفس بد را کوش مال
تا نیندازد ثرا اندر وبال

Maḥşül-i Beyt: Riyâzatda ve perhizde yaramaz nefsün ğulağını bur, tā kim seni günâha ve vebâle itmeye.

Riyâzette ve perhizde yaramaz nefisini terbiye et ki seni günaha ve vebâle itmesin.

Tasavvuf terminolojisinde riyâzet, “*salikin kötü huylardan uzaklaşıp, ilâhi ahlâk ile ahlâklanması ile nefsi az yiyerek, az uyuyarak ve az konuşarak terbiye etme*” çabası neticesinde, ahlâkı güzelleştirmesidir.¹⁹⁹ Az yiyerek aşırı arzuları söndüren, az uyuyarak iradeyi anlaştıran, az konuşarak ise belalardan kendini koruyan insan günaha yönelmez.

Bu beyitte ise riyazet ile perhiz kelimesi kullanılmış ve yeme-içmeyi terk etmek kastedilmiştir. Tasavvuf erbabına göre açlık Allah aşkına mazhar olanlara verilen bir lütuftur. İslam'da yeme içme konusunda genel kural farz ve vacipleri yerine getirecek kadar yemek-içmektir. Bu bağlamda Allah'a karşı vazifelerini yapmaya mani olan hususun karın tokluğu olduđu²⁰⁰ dile getirilir.

هر که خواهد تاس لامت مانداو
از جمیع خلق رو کرد انداو

Maḥşül-i Beyt: Her ol kimse ki cihânun meşağğatinden ğurtulub selâmet ğılmağ diler, ol kimse cemî^c ğalkđan yüzün döndürsün ^c uzlet ve vağdet ihtiyâr eylesün.

Dünyânın sıkıntılarından kurtulup selamete ermek isteyen kimseler halkın tümünden yüzünü döndürüp insanlardan uzaklaşarak yalnız kalsın.

مردماندا سر بسر در خواب وان
کشت بیدار انکه اورفت ان جهان وان

¹⁹⁹ Akçay, a.g.t., s. 147.

²⁰⁰ Öncel Demirdaş, “Riyazet Eğitimi ile Gerçekteşen Manevî Olgunluk”, **Din Bilimleri Akademi Araştırma Dergisi**, 11(1), 2011, s. 83.

Maḥşûl-i Beyt: Cemî‘ nâsı uykuda ve ḥâ‘b-ı gâfletde bil. Ya‘ nî böyle mülâhaza ile ekser nâs ḥâ‘b-ı gâfletdedür imdi. Uyanık ol kimse öldiği cihândan gitdi. Ya‘ nî dünyâdan giden kimesne uyandı.

Bütün insanları gaflet uykusunda bil. Ölen insan bu dünyadan gidince uyanır.

İnsanoğlu, kendisine çeşitli nimetler veren Allah’ı tanımak, O’na ibadet etmek, rıza-ı İlahi’yi kazanmak için yaratılmıştır. Ancak dünyaya gönderildikten sonra gönderiliş amacını unutarak bitmek tükenmek bilmeyen bir yaşam arzusuna kapılan insan, nefesine uyarak dalgınlık ve dikkatsizlik içinde kalıp dünyanın zevk ve eğlenceli hâline aldanır. Dünyada gözleri açıkken gaflet uykusuna dalan kişi ölünce asıl ve ebedi kalacağı istirahatgâhı olan ahirete gidince bu gaflet uykusundan uyanır. Nitekim “*Eyvah başımıza gelenlere! Bizi uyuduğumuz yerden kim kaldırdı? O Rahman’ın vaad buyurduğu işte buymuş. Gönderilen peygamberler doğru söylemişler, derler.*”²⁰¹ ayeti ile “*İnsanlar uykudadır, ölünce uyanır.*” mefhumu insanların ölünce uyanacaklarına işaret etmektedir.

انکه رحباند ترا عذرش پذیر
تا بیا بی مغفرت بروی مکیر

Maḥşûl-i Beyt: Ol kimseñe seni incidür anuñ ‘özrini kabûl eyle kim Ḥüdâ-yı te‘âlden mağfîret bulâsın. Ya‘ nî anuñ üzerine kini tütma ki Allâhu te‘âlâ Ḥazretleri de saña mükâfâtın idüb seni yarlıgaya ve hem kini ve ğaraż eyü ḥaşlet degüldür.

Seni inciten kişiye kin tutmayıp onun özrünü, pişmanlığını kabul eyle ki Allah teâlâ sana mağfîret etsin.

Kin, bir kimseye gizli bir husumet beslemektir. Bu gizli olan husumet duygusu zamanla kalbe yerleşir ve sürekli hâle dönüşür, insanı huzursuz, güçsüz ve sinirli yapar. Hz. Peygamber “*Allah’ın hoşlanmadığı kimse, kini fazla olandır.*”²⁰² buyurarak kinin müslümana yakışmadığını ifade eder. Bu durumdan kurtulmanın en iyi yolu hataları affetmektir. Çünkü affedicilik, bir mü’minin imanından gelen ahlâki bir özelliktir ve Allah’ın da sıfatlarından biridir. İnsanlara karşı, kusur örtücü, bağışlayıcı olan bir kimse

²⁰¹ Kur’ân-ı Kerîm, Yasin 36/52.

²⁰² İbrahim Ağâh Çubukçu, “İslam’da Sevginin Önemi”, **Radyo Konuşmaları içinde**, 1, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1967, s. 24.

Allah'ın da kendisine karşı mağfiret edici olacağını ümit eder. Nitekim Allah affedicidir, affetmeyi sever.

حق ندارد دوست خلق ازار را
نیست این خصلت یکی دین دار را

Maḥşūl-i Beyt: Ḥaḡ te'ālā ḡalk incidici kimse dost tutmaz; ya' nī sevmez. Zīrā bu mü'mīn-i kāmīlūn ḡūy ve ḡaşleti degüldür.

Allahu teālā insanları incitenleri sevmez. Çünkü bu kāmīl mü'minin huy ve özelliği değildir.

Tasavvufi düşüncede insan Allah'ın yeryüzündeki halifesidir. Bu sebepten bir kimseyi incitmek, hor görmek Allah'a karşı işlenebilecek hatalar arasında yer alır. İnsanları inciten Allah'ın rahmetinden, merhamet ve şefkatinden nasibini alamamış, kāmīl bir mü'min olma mertebesine ulaşamamıştır. Çünkü kāmīl bir mü'min eliyle ve diliyle âlemin özü sayılan insanları incitip Allah'ın rahmet ve muhabbetinden ayrı kalmaz.

ازستم هرکو دلی دار یشکردان
جراحت بر وجود خویش کرد

Maḥşūl-i Beyt: Her ol kimseñe zūlmden bir gönli yara eyledi. Ya' nī zālīmle bir kimsenūn ḡāḡır caḡın yakub ḡalbini mecrūḡ eyledi. Ol kimesne ol cerāḡatı kendi vücudına eyledi. Ya' nī murād her kimsene iderse kendüye ider.

Her kimse ki zulmederek bir gönü yaralarsa kişi o yarayı kendi vücuduna açar.

İnsanlara zulmederek gönül yaralayanların zararı aslında kendilerine dokunur.

هر که درنبد دل اذاری بود
در عقوبت کار او ذاری بود

Maḥşūl-i Beyt: Her kimse ki gönül incidicilik ḡaşdın eyleye. Ya' nī kimsenūn ḡāḡrın yıḡmaḡa meyl ü raḡbet itme kendi efendūnden bī-zārılıḡ ya' nī Rabbūnü kendūnden nefret bī-zār itme dīmekdür.

Gönül incitmeyi amaç edinip Rabb’ini kendinden nefret ettirme.

Gönül yıkma sevdasında olan bir kimsenin yaptığı davranış Allah’ın rızasının zıddına hareket etmek olduğundan terbiye edip rızıklandırıcı olan Allah’ın sevgi ve rahmetinden kendisini uzaklaştırdığı bu beyitte anlatılır.

نام مردم جز به نیکی مبر
کر همی خاخواهی که کردی معتبر

Maḥşūl-i Beyt: Halkuñ nāmı eyülükden ğayrıyla eyletme; ya‘ nī eyülükden ğayrıyla zıkr eyleme eger isterseñ ki mu‘ teber olasın.

Saygın biri olmak istersen insanları iyilikle an.

İnsanlar arasında saygın biri olmak isteyen, insanları iyilikle anmalıdır.

قوت نیکی نداری بد مکن
بر وجود خود ستم بی حد مکن

Maḥşūl-i Beyt: Eger iyilik itmege kâdir deĝil iseñ yaramazlık da eyleme, kendü vücūduñ üzre ḥadsiz ve ḥesâbsız zulm eyleme.

İyilik yapmaya kadir deĝilsen kötülük de yapıp vücuduna hadsiz hesapsız zulm etme.

İnsana yakışan elinden gelen iyiliği esirgmeden yapmaktır. Çünkü Allahu teâlâ yapılan iyi işlerin mükâfatının olacağını “*Güzel iş yapanlara karşılık olarak daha güzeli ve bir de fazlası vardır. Onların yüzlerine ne bir kara bulaşır ne de zillet. İşte onlar cennetlidir ve orada ebedi kalacaklardır.*”²⁰³ ayet-i kerîme ile müjdeler. Ancak insan iyilik yapma gücüne sahip deĝilse etrafındakilere zarar verebilecek herhangi bir kötülükte de bulunup hem kendine hem de insanlara zulm etmemelidir. Çünkü insan yaptığı her şeyden sorumludur ve kötülük yaptığında muhatabı başkası gibi görünse de aslında kendi nefesine zulm etmiş olur. Nitekim bu durum “*Kim zerre miktarı iyilik işlerse onun karşılığını, kim*

²⁰³ Kur’ân-ı Kerîm, Yunus 10/26.

de zerre mikdarı kötülük işlerse onun karşılığını görecektir.”²⁰⁴ “Kim yararlı bir iş yaparsa kendine; kim de zararlı bir iş yaparsa o da aleyhinedir.”²⁰⁵ ayetleri ile bildirilir.

رو زبان از غیبت مردم ببنده
تانبینی دست و پای خود به بنده

Maḥşûl-i Beyt: Yüri ḥalkuñ ğıybetinden lisānuñu bağla; ya‘nî kimseyi ğıybet ü mezemmet eyleme tâ kim rûz-i cezâda kendi elüñü ve ayağuñu bend-i ‘azâbda ve ḳayd-ı ‘iḳâbda görmeyesin.

İnsanların ğıybetini yapmaktan dilini bağla ki ceza gününde elini, ayağını şiddetli bir azap zinciri ile bağlanmış görmeyesin.

Ğıybet, bir kişiyi söylenen özellikleri taşısa dahi arkasından kötü ya da duyduğunda kendisini üzecek sözlerle anmaktır.²⁰⁶ İslam’da sakınılması gereken bir davranış olan ğıybet kesin bir hükümlerle haram kılınmıştır. Bu beyitte de dünyadayken bu günahı sakınmak için alınması gereken önlem dile getirilirken “dilini bağla” ifadesi kullanılır. Aksi durumda dünyadayken dilini bağlamayanların hesap günü ellerinin ve ayaklarının azap zinciri ile bağlanacağı uyarısında bulunulur.

هر که از غیبت زبانش بسته نیست
انچنان کس از عقوبت رسته نیست

Maḥşûl-i Beyt: Her kimse ki anuñ zebānı ğıybetden mażbût olmaya ve maḥfûz değildir. Ancılayın kimse ğazâb u ‘iḳâbdan ḳurtulmuş değildir.

Dilini ğıybetten bağlamayan kimse ahiretteki azaptan kurtulmamıştır. Ğıybet eden kişi kul hakkına girdiği için onun tevbesi ğıybet ettiği kişi ile helâlleşerek gerçekleşebilir. Ğıybetin ne kadar tehlikeli ve sakınılması gereken bir konu olduğu Peygamber Efendimiz tarafından “Ğıybetten sakının! Çünkü ğıybet zinadan daha şiddetlidir. Kişi zina eder, sonra

²⁰⁴ Kur’ân-ı Kerîm, Zilzal 97/7-8.

²⁰⁵ Kur’ân-ı Kerîm, Câsiye 45/15; Fussilet 41/46.

²⁰⁶ Kadir Gürler, “Cerhin Ğıybet Olup Olmadığı Yönündeki Tartışmalara Eleştirel Bir Katkı”, **Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, IV(3), 2004, s. 24.

tevbe ederse, Allah onun tevbesini kabul buyurur. Ancak gıybet eden, gıybet edilen affetmedikçe mağfiret olunmaz.”²⁰⁷ sözleriyle bildirilir.

Der Fevāyid-i Hāmūşī Mī-Güyed

Maḥşūl-i Terkīb: Hazret-i Şeyh söylemenün fā'ideleri beyânında buyurur.

Hazret-i Şeyh Attâr bu bölümde susmanın faydaları beyanına değinir.

ای بر ادركرتو هسثی حق طلب
جز بفر مان خدا مكشای لب

Maḥşūl-i Beyt: Ey karındaş eger sen t̄alib-i H̄aḡ iseñ H̄üdānuñ buyuruğundan ğayrıya dudak açma; ya' nī H̄aḡ sözde ğayrı söz söyleme dimekdür.

Ey kardeş, eğer Hak t̄alibi isen Allah'ın buyuruğundan başka söz söyleme.

Allah'ın rahmet ve ihsanına yakın yüksek derecelere ulaşmak isteyen kul, Allah'ı belirli söz ve davranışlarla zikretmeli ve konuştuğu vakit Allah'ın kelamını dilinden düşürmemelidir ki bunlar ibadetlerin en büyüklerindendir. Bu hususta “*Artık beni zikredin ki ben de sizi zikredeyim, bana şükredin, nankörlük etmeyin.*”²⁰⁸ ve “*Allah'ı çok zikredin ki felâha eresiniz.*”²⁰⁹ ayetleri Hakk'ın zikrinin mükâfat habercileridir. Bunun yanı sıra Resûlullah'a “*Allah'a hangi amel daha hoş gelir?*” diye sorulduğunda Hazret-i Peygamber'in “*Dilin, Allah'ın zikriyle ıslanmış olarak ölmendir.*” şeklinde buyurduğu rivâyet edilir.

کرخبر داری زحی لایموت
بردهان خود بنه مهر سکوت

Maḥşūl-i Beyt: Eger Ḥayy lā-yemūt olan H̄üdādan haberün var ise ya' nī 'ārif-i billāh iseñ kendi ağzuñ üzerine sükūt mührini ço; ya' nī h̄āmūş olub kimseye söz söyleme meger ki H̄aḡ söz ola.

²⁰⁷ El- Müttaki el-Hindi, *Kenzu'l-Ummâl*, 3, s. 1057.

²⁰⁸ *Kur'ân-ı Kerîm*, Bakara 2/152

²⁰⁹ *Kur'ân-ı Kerîm*, Cuma 62/10.

Ebedî diri kalacak olan Cenâb-ı Hüdâ'dan haberin varsa ağzına sükût mührü vur.

Bu beyitte ezeli ve ebedi olan Allah'ın emir ve yasaklarından haberdar olan bir kişinin ağzına mühür vurması yani susması gerektiği üzerinde durulur. Çünkü gıybet, Allah'ın sevmediği bir davranış olup kardeşinin ölü etinin yenilmesi haline benzetilmektedir. Bu durumda “*Ya hayır söylemeli ya da susmalı.*” hadisine de vurgu yapılmaktadır.

ای پسر پند و نصیحت کوش کن
کر نجاتی بایدت خاموش کن

Maḥşûl-i Beyt: Ey oğul pend ü naşîhat dinle; eger saña meşakḳatdarından ḥalâş gerek ise ḥāmûş ol.

Ey oğul! Sıkıntılardan kurtulmak istersen suskun ol, öğüt ve nasihatleri dinle.

İnsan yerine göre susmasını, konuşmasını ve dinlemesini bilmelidir. Suskun olmak kişinin terbiye yollarından biridir. Dilin insanı pek çok felakete sürüklediği, insana sıkıntı verdiği bilinen bir gerçektir. Bu sıkıntılardan arınmanın en kolay ve doğru yolu insanın başa bela getirebilecek dil felaketinden kendisini koruması ve öğütlere kulak vermesidir.

هر کرا کفتار بسیارش بود
دلدارون سینه بیمارش بود

Maḥşûl-i Beyt: Her kimüñ ki sözi çok olur; ya‘nî çok çok söyler anuñ gönli derûn-ı sinesinde ya‘nî sinesi içinde ḥaste olur.

Çok konuşan kişinin kalbi hasta olur.

Beyitte çok söz söylemenin gönlü karartıp hasta ettiğine dair bir uyarı vardır. İnsana yarar getirmeyen sözler söyleyenin yalana da başvurabileceği “*Sözü çok olanın yalanı çok olur.*” ifadesiyle anlatılır. Dolayısıyla insanın şer ve boş konuşması yerine diline sahip çıkması onun selâmeti içindir.

عاق لائرا پیشه خاموش بود
پیشه جاهل فراموش بود

Maḥṣūl-i Beyt: Ehl-i ‘ilm olan ‘ākıllaruñ ṣan‘at ve ‘ādeti ḥāmūşluḡ olur. Cāhil olan aḥmaḡuñ ṣan‘at ve ‘ādeti ferāmūşluḡ olur. Ya‘nī kendüye unudub lisānına (??) ve mā-lā ya‘nī sözleri söylemek ‘ādeti olur dimekdür.

Akıllı insanların sanatı ve âdeti susmaktır. Cāhil olan ahmakın sanatı ve âdeti ise unutmaktır.

Yerinde ve zamanında susmasını ve konuşmasını bilmek erdemdir. Susmak kişiye farkındalık sağlar ve kişinin neyi bilip bilmediğini anlama fırsatı verir. Bu akıllı kişilerin meziyetidir. Cahiller ise kendilerini unutarak ağızlarına ne gelirse düşünmeden konuştukları için sözleri onların felaketi olur. Oysaki Hazret-i Ali şöyle buyurmuştur: “*Dilin sükûtu insanın selâmetidir.*”²¹⁰

خاموشی از کذب و غیبت واجبست
ابلهست ان کو بکفتن را غیبت

Maḥṣūl-i Beyt: Kizb ve gıybetden sükût idüb söylemek vācibdür. Aḥmaḡdur ol kimse ki zikru’llāhdan ḡayrı söz söylemege ṡālīb ü rāḡıbdur.

Yalan söylemeden ve gıybet etmeden susmak vaciptir, ahmak olan kimse Allah’tan başka söz söylemeye hevesli olanlardır.

Yalandan ve gıybetten uzak durmanın en kolay ve en güvenilir yolu susmaktır. Allah mü’minlerden yalandan ve gıybetten uzak durmalarını ister. Mü’minlerin bu emre uymaları, Allah’a karşı gelmiş olmaktan sakınmaları, O’nun gözetiminde bulduklarını unutmamaları yalanı ve gıybeti terk etmelerini sağlar. İnsanların birbirlerinin arkalarından konuşup yalan söylemesi ve kusurlarını araştırması Allah’ın yasakladığı hâllerdir. Bu hâlde olanlar sözlerinde Allah yerine birbirlerine ve yalana yer verdikleri için ahmak olarak nitelendirilirler.

ای برادر جز ثنائی حق مکوی
قول حق را از برای دق مکوی

²¹⁰ Cengiz, a.g.t., s. 81.

Maḥşûl-i Beyt: Ey arındaş Ha şenā Hazretlerin n şenāsından ğayrı söz söyleme. Ya‘ n  d ‘im  zikru’llah ile ve Ha sözi n s haında hüsn-i zan (??) nice halka işitd rmek i n söyleme. Z r  bunda rız u riy  r yihası vardur. Şem‘i merh m mışr ‘-ı Ő n n  ma‘ n sında daa ve ğamzdan  t ri Ha sözi söyleme ya‘ n  söz Ha ise de o söylemek ğamza ic b itdi.

Ey kardeşim! Allah Hazretleri’nin övgüsünden başka söz söyleme, Allah’ın sözünü alıp ırpma iin söyleme.

Kul, Allah’ın lütuf ve nimetlerini dile getirip onu  vmelidir. Ancak Allah’ın övgüsünde kul, gösteriş ve hileden uzak durmalı, Allah’ı zikrini halka kendini duyurmak iin kullanmamalı, tüm zikrin Allah iin yapılması gerektiğini bilmelidir.

هرکه در نبد عبارت میشود
هرچه دارد جمله غارت میشود

Maḥş l-i Beyt: Her kimse ki d im  feş hat ve bel gatle söz söylemek aydında olur her nesi var ise cümle ğ ret   yağm  olur.

Fesahat ve belagatle söz söyleme hevesinde olanın sahip olduğu her Şey talan olur.

Hitap ettiği kimselere göre uygun, yerinde, düzgün ve hakikatli, lafız, m na ve ahenk itibariyle güzel söz söyleme uğraşında olanlar, Allah’ı hakkıyla hamd etmek yerine söz maharetlerini göstermek kaygısını taşıdıkları iin söylenilen tüm sözler talan olup manasız ve etkisiz h le gelir.

دل زپر گفتن بمیرد در بدن
كرچه گفتارش بود در عدن

Maḥş l-i Beyt: Gönül bedenden o söylemeden ölür; ya‘ n  ins n o söz söylemeden g nl  bedeninde ölür egeri s yleduği söz Aden incisi gibi kıymetli ise de bazı n şhada t -y  hiş bla g ft ret vai‘ d r.

Sözler isterse Aden incisi olsun, o konuşmak kalbi öldürür.

Sözler Aden incisi kadar kıymetli de olsa çok söz söylemek kalbi öldürür. Nitekim kişi dilini yalnızca hayır işlerde kullanmalı, boş sözlerden kaçınmalıdır. Dile hâkim olmak için kişi nefesine susmayı öğretmeli daha sonra ise usulünce konuşmak gerektiğini bilmelidir. Çünkü üç şeyin kalbi öldürdüğü bildirilir: Çok konuşmak, çok uyumak ve çok yemek.

وانکه سعی اندر فصاحت میکند
چهره دل را جراحت میکند

Maḥşûl-i Beyt: Ve daḥi ol kimse ki feşâḥat ve belâgata sa‘y ider. Ya‘nî dîn ü imânına ve ‘ibâdet ü t̄â‘atine müfîd olan ve islâmına lâzım olan eşyâ-yı terk idüb muttaşıl feşâḥat ve belâgâte çalışan kimesne gönlünün çehresini mecrûḥ eyler.

Süslü konuşmaya çalışan insan, gönlünün çehresine yaralar açar.

İman ve ibadetine yararlı ve lâzım olanı terk edip sürekli güzel söz söyleme uğraşında olan kimsenin gönlüne yaralar açılır. Zikir ve fikir anında ibadet amacı dışında güzel söz söyleyip gösteriş merakında olmak ve dedikoduya aldanmak Allah aşkını yok eder.²¹¹

رَوز باندا در دهان محبس دار
وزخ لایق خویش را مایوس دار

Maḥşûl-i Beyt: Yürî var dil ki ağzında maḥbûs t̄ut; ya‘nî ḥabs u zabt ile ḥâşıl-ı kelâm kimseye söz söyleme dimekdür. Zirâ من صمت نجا²¹² buyurulmuşdur ve ḥalkdan kendüni nâ-ümîd t̄ut. Ya‘nî kimseden ümîd-dâr olma. Zirâ Allāhu te‘âlâ Ḥazretlerinden ğayrı kimse nesneye ḳâdir degüldür.

Git, dilini ağzına hapsed, yaratılmışlardan kendine ümit besleme.

Beyitte dilin ağız içine hapsedilmesi uyarısında bulunularak “*Dilini tutan kurtuldu.*” hadisine işaret edilmiştir. Rızık konusunda dilin tutulup ihtiyaçların Allah’tan gayrısına bildirilmemesi gerektiği üzerinde durulmuştur.

²¹¹ Mehmed Murad Nakşibendi, a.g.e., s. 52.

²¹² Dilini tutan kurtuldu. (Hadis-i Şerîf)

هر كه او بر عيب خود بينا شود
روح اورا قوتى پيدا شود

Maḥṣūl-i Beyt: Her ol kimse ki kendi ‘aybını görücü olur, cānib-i ileyhiyyede anuñ ruḥuna bir ‘avn u kuvvet peydā olur.

Kendi kusurlarını, ayıplarını gören kişinin ruhunda, kuvvet hâsıl olur.

İnsanlar başkalarının kusur ve ayıplarını araştıracak yerde kendi kusurları ile ilgilenmeli ve gaflet ve gururdan nefsinin kurtarmalıdır. Ancak kendi aybını görüp başkalarıyla uğraşmayan nefsinin kusurlarını örten kimse arif olur. Arif kişi kendini bilir, kendini bilen Rabbini bilir. Şarih bu durumu “*Arif kişi kendini bilmek gibi arif ola.*” sözü ile özetler.

Der Beyān-ı Şıfat-ı ‘Amel-i Şālih Mī Güyed

Maḥṣūl-i Terkiḅ: Ḥazret-i Şeyḫ ‘āmel-i şālihūñ şeyleri beyānında buyurur. ‘Amelde bir muzāf maḥzūfdur. Taḳdīr-i kelāmdur sebab-i ‘amel-i şālih dimekdür ve bazı nüshada ‘amel-i ḥāliş vāḳi‘dür. Pāk-i ‘amel dimekdür.

Bu bölüm salih amellerin beyanı ile ilgilidir.

هر كه باشد اهل ایمان ای عزیز
پاك دارد چار چیز از چار چیز

Maḥṣūl-i Beyt: Ey ‘azīz kimse ki ehl-i imān ola dört şey’ dört şeyden pāk tutar yāḥūd pāk tutsun demek ola naṣīḥat-i ṭarīkiyle dāred kelimesin emr-i ḡāyib ma‘nāsına tutmuş ola.

Ey aziz, ehl-i iman olan kişi dört şeyi dört şeyden pāk tutar.

Ehl-i imān sahibinin üstün tuttuğu dört özellikten bahsedilecek olan bu bölümün girizgāhı bu beyitle yapılmıştır.

از حسد اول تودل را پاك دار
خويشتن رابعد زان مؤمن شمار

Maḥşûl-i Beyt: Evvel gön̄lünü ḥasedden pāk tut, andan şoñra kendüñi mü'mīn-i kāmīl şāy.

İlki kalbini hasedden pak tut, ondan sonra kendini kāmīl mü'min say.

İnsanın kendini olgun müslüman sayabilmesi için ilk şart olarak gön̄lün hasedden arınması gerektiği dile getirilir. Çünkü haset, herhangi bir kişinin sahip olduğu maddi veya manevi imkânların kendisine verilmesi veya kıskanılan kimsenin bu imkânlardan mahrum kalması yönündeki istek ve temennidir.²¹³ Haset kötü bir ahlak olup yerde, gökte Allah'a karşı yapılan ilk isyan ve itirazdır. Kur'ân-ı Kerîm'in bildirdiği üzere, Allah ilk insanı yaratacağı zaman meleklerle, “*Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım.*” dediğinde melekler önce “*Orada fesat çıkaracak ve kan dökecek birisini mi yaratacaksın? Biz Seni, hamd ile tesbih ve seni takdis ediyoruz.*”²¹⁴ sözleriyle itiraz etmiş daha sonra pişman olup itirazlarından vazgeçmişler ve Allah'ın “*Âdem'e secde edin.*” emrine itaat etmişlerdir. Yalnızca şeytan bu emre direnip üstünlük taslayarak böbürlenmiş ve kâfirlerden olmuştur.²¹⁵ Şeytanın yaptığı bu hareket onun kaybetmesine neden olduğundan Allah haset etmekten sakınmayı ve hasetçinin şerrinden yine kendisine sığınmayı emreder.

پاک داراز کذب واز غیبت زبان
تاکه ایمانت نه یفتد در زبان

Maḥşûl-i Beyt: Kizb ü gıybetden diliñi pāk tut tā ki ĩmānuñ ziyāna düşmeye.

Yalan ve gıybetten dilini pak tut ki, imanın ziyan içine düşmesin.

Kizib (yalan) ve gıybet imanı zayıflatarak yok eden davranışlardır. Kizb sözlükte, “*gerçeği gizlemek, gerçeği çarpıtmak, birini aldatmak vb. amacıyla bilerek söylenen gerçeğe aykırı söz*”²¹⁶ anlamında kullanılırken; gıybet ise Peygamber Efendimizden bildirilen tarife göre, bir kimsenin arkasından, duyduğu zaman hoşuna gitmeyecek sözler

²¹³ Nurettin Turgay, “İslam'da Hased Kavramı”, **Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi**, 12, 2004, s. 75.

²¹⁴ **Kur'ân-ı Kerîm**, Bakara 2/30.

²¹⁵ **Kur'ân-ı Kerîm**, Bakara 2/34.

²¹⁶ Mehmet Soysaldı, “Kalbin Manevi Hastalıklarından Yalan ve Korunma Yolları”, **Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi**, 15, 2005, s. 89.

söylemektir. Bu söylenen sözler ve bahsedilen özellikler kişi tarafından yapılıyorsa gıybet, yalan ise iftira olur.²¹⁷

پاک اکر داری عمل را ازریا
شمع ایمان ترا با شاد ضیا

Maḥşül-i Beyt: Eger ‘âmelüñü riyâdan pāk tutar iseñ ĩmānuñ şem‘ine zıyâ ve nūr ḥâşıl olur.

Eğer amelini riyâdan uzak tutar isen imân mumun sana ziya ve nur saçar.

Riya, iş, söz ve davranışlarda gösterişe yer verme; bir iyiliği veya bir ameli Allah’ın rızasını kazanmak niyetiyle değil, insanların beğenisi için yapmaktır.²¹⁸ Allah’ın rızasından başka bir maksat taşınarak yapılan ibadetlerden sevap beklemek doğru değildir. Çünkü ihlasın olmadığı yerde riya vardır. Riya ise ateşin odunu yediği gibi sevapları yiyip bitirir. Amellerini riyadan arındıran kimsenin ise kalp katılığı ve pası silinip imanı daha kuvvetli olur.

چن شکم را پاک داری ازحرام
مرد ایمان دار باشی والسّلام

Maḥşül-i Beyt: Çünkü derūnuñı ḥarâmdan pāk tutarsan mü’min-i kâmil murâd olursun.

Mideni haramdan temiz tutarsan kâmil mü’min olursun.

Dinin yenilmesini, içilmesini ve yapılmasını yasakladığı her şeye haram denir.²¹⁹ Allah’a erdiren ameller her türlü haramdan arındırılmış rızıkla beslenen vücuttan beklenebilir. Allahu teâlâ’nın “*Ey Resuller, helâl ve hoş şeylerden yiyin ve güzel işler yapın, çünkü ben ne yaparsınız tamamen bilirim.*”²²⁰ uyarısı ile amelin temiz rızıkla bağlantılı olduğu Kur’ân-ı Kerîm’de de verilmiştir. Kâmil mü’min midelerini haramdan temizlemelidir. Mideyi yeneceklerin toplandığı yer olarak tanımlayan Ebû Bekr Dukkî,

²¹⁷ Abdurrahman Kasapoğlu, “Kur’an’da Gıybet Olgusu-Bir Davranım Bozukluğu Olarak Dedikodu ve Korunum Yolları”, **Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 11(2), 2006, s. 59.

²¹⁸ İhsan Memişbey, **İlk Sûflerde Riya Kavramı, Muhasibi Örneği**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014, s. 25.

²¹⁹ Fahreddin Yıldız, “Helâl Kazanç ve Önemi”, **Altınoluk Dergisi**, 179, 2001, s. 19.

²²⁰ **Kur’ân-ı Kerîm**, Mü’minûn Sûresi 23/51.

oraya helâl yiyecekler atılırsa, organlardan salih amellerin zuhûr edeceğini, helâl olduğu şüpheli gıdalar atılırsa, Allahu teâlâ'ya giden yol hususunda şüpheyi düşüleceğini, haram gıda atılırsa Allah'ın emri arasında bir perdenin olacağını söyler.²²¹

هر که دار داین صفت باشد شریف
ورنه دار ددار دایمان ضعیف

Maḥşûl-i Beyt: Her kimse ki bu dört şıfatı tutar, ol kimse şerif ü 'azîz olur ve eger tutmaz ise o kimsenün îmānı za'îf olur.

Bu dört sıfata sahip kimse şerîf ve muhterem olur; bu sıfatlardan uzak ise o kimsenin imanı zayıf olur.

Gönlü hasetten, dili yalan ve gıybetten, amelleri riyadan ve mideyi haramdan arındıran kimse muhterem olup imanını kuvvetlendirenler arasında yer alır.

هر که باطن از حراش پاک نیست
روح اوراره سئی افلاک نیست

Maḥşûl-i Beyt: Her kimse ki anuñ derûn ḥarāmdan pāk degüldür. Anuñ rûḥuña eflāk cānībīne yol yoḡdur.

İçini haramlardan temiz tutmayanın ruhu, felekler yoluna gitmez, cennete giremez.

Bu beyitte haram olarak kabul edilen işlerin hem bedeni hem de ruhu kirlenmesi ve onu ağırlaştırması sonucu dünyadayken ruhun yükselişe eremeyeceğine, ölüm sonrasında ise kişinin cennetin en yüksek derecesine ulaşamayacağı anlatılır. Ruhun yolu önce cismi viran edip sonra imar etmekten geçer. Bu yolda haramlardan uzaklaşıp kalbi ruhsal lezzetlerle doyumak manevi yükselişi sağlar. Aksi durumda ruh en alçak mertebede kalır.²²²

چون نبا شد پاک اعمال ازریا
هست بی حاصل چو نقش بوریا

²²¹ Öncel Demirdaş, "Riyâzet Eğitimi İle Gerçekleşen Manevî Olgunluk", **Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, 11(1), 2011, s. 82.

²²² Akçay, a.g.t., s. 134.

Maḥṣūl-i Beyt: Çünkü ‘amellerüñ riyādan pāk olmaya būriyā kamuşundan olan ḥaşıruñ naqşı gibi ‘amellerüñ bi-fa’ide olur.

Amellerini riyadan temiz tutmazsan, hasır üzerindeki nakışlar gibi faydasız olurlar.

Amellerinde ihlâsı gözetmeyen kimse Allah’ın katında makbul değildir. Bu durum beyitte hasır üzerindeki nakışlara benzetilmiştir. İbadet ne kadar güzel olursa olsun sonuçta Allah rızası düşünülmeden, riya ile yapıldıysa sevap getirmediği gibi faydasız olur.

هر کرا اندر عمل اخلاص نیست
در جهان از نبد کان خص نیست

Maḥṣūl-i Beyt: Her kimüñ ki ‘amelünde ḥulūṣiyyeti yoqdur; cihānda ol kimse Allāhu teālā Ḥazretlerinüñ ḥaş ve maḳbūlü kullarından degüldür.

Her kimin ki amelinde halislik yoktur cihanda o kimse Allahu teâlâ Hazretleri’nin iyi ve kabul olunan kullarından değildir.

Dinin temelinde ihlas, yani ibadetin yalnızca Allah rızası gözetilerek yapılması vardır. İhlasla yapılmayan her ibadet reddedilir ve amelinde halis niyete yer vermeyen kulun makbul olması da beklenemez. Allah ihlâsla yapılan işler için, kullarına Allah rızasını ve cennetini bahşederek onları her iki cihanda da makbul kılmıştır.

هر که کارش از برای حق بود
کر او پوسته بارونق بود

Maḥṣūl-i Beyt: Her kimse ki anuñ işi Allāh için olur. Ya‘nī riyā olmayub ve rūṣt mā-ḳabilinde olmaya mā-ḳabilinde olmaya böyle olan kimesnenüñ işi muttaşıl revnaqlı letāfetli olur. Ya‘nī dā’imā güzel olur dimekdür.

Her kimse ki onun işi Allah için olur onun işi daima göz alıcı güzellikte olur.

Kişi işini riyasızca sadece Allah rızasını düşünerek yapıyorsa bu işte daima bir güzellik vardır. İnsanın başkalarına gösteriş için yaptığı ameller hem dünya hem de ahiret hayatına zarar getirir. İhlasla yapılan ameller Allah’ın ikramlarına mazhar olmayı sağlar.

Der Beyān-ı Ān ki Pādişāhān Rā Ziyān Dāred

Hazret-i Şeyh pādişāhların ‘arz u nāmūsuna noqşān viren sebeblerüñ beyānında buyurur.

چار حصلت ای برادر درجهان
پادشاهها نراهمی دارد زیان

Maḥşül-i Beyt: Ey birāder cihānda dört huy pādişāhların sermāye-i saltanatına noqşān ve ziyān virür. Ya‘nī bir pādişāh ki bu dört huyuñ birisiyle muttaşif ola ol pādişāhuñ ‘azz u şevketi ve nāmūs u salṭanatı noqşān ve ziyāñ tutar.

Ey kardeş! Cihanda dört huy var ki bunlar padişahların saltanat sermayelerini ziyan eder.

Padişahlara zarar veren dört özelliğin olduğunu bildiren bu beyitte padişahta var olmaması gereken dört huydan birinin bile olmasının onun izzet ve şerefi ile namus ve saltanatına noksanlık getireceği dile getirilir.

پادشاه چون درملاخندان بود
بی کمان در هیبتش نقصان بود

Maḥşül-i Beyt: Çünkü pādişāh halk arasında gülici ola şübhesiz anuñ heybet ü ‘azametinden noqşān vaqi‘ olur.

Padişah halk arasında gülerse şübhesiz onun heybet ve azametine hanel gelir.

Padişahın halk arasında sürekli gülmesi vakarına zarar verir. Kaynaklarda gülmenin tebessüm, dahk ve kahkaha olmak üzere gülmenin üç çeşidinden bahsedilir. Dişlerin görünmeden, gülüşün sesi işitilmeden yapılan gülme tebessüm, gülme sesinin çok az işitilmesi, dahk ve etraftaki herkesin duyabileceği şekilde gülmek ise kahkahadır. Bunlardan caiz olan tebessüm, makbul olmayan ise dahk ve kahkahadır. Genellikle mütebessim olan Peygamber Efendimiz de “Çok gülmek kalbi öldürür.”²²³ diye buyurarak makbul olmayan gülüşlere sahip olunmamasına vurgu yapar. Dolayısıyla bir padişahın

²²³ Canan, a.g.e., 17, s. 622.

halk arasında kahkaha ile gülmesi, onun sahip olduğu makamın azametini ve padişahlığın heybetini alçaltır.

باز صحبت داشتن با هر فقیر
پادشاهها ترا همی دارد حقیر

Maḥşûl-i Beyt: Ve daḥi her faḳîr ile şoḥbet tutmak pâdişâhları ḥaḳîr tutar.

Her fakir ile sohbet etmek padişahlara ayıp olur.

Bu beyit bir önceki beytin devamı niteliğinde olup padişahın halk arasına karışması ve her fakir ile yakınlık kurup sohbet etmesi sonucu onun sahip olduğu azametini alçaldığını anlatır.

با نان بسیار اگر حلوت کند
خویشتن را شاه بی حرمت کند

Maḥşûl-i Beyt: Eger ‘avratlar ile ḥalvet ve muşâḥabet eyleye pâdişâh kendüsünü ḥürmetsüz ve rağbetsüz eyler.

Eğer padişah, kadınlarla çok halvet ederse kendini ḥürmetsiz bir sultan kılar.

Padişahın kadınlarla çok fazla sohbet etmesi de onun ḥürmetine zarar verir. Çünkü kadınlarla edilen fazla sohbet padişahı değersizleştirerek onlara ve sözlerine itaat eder hâle getirir. Bunun yanında kadınlarla çok fazla oturup kalkma cehaleti ve gafleti artıran nedenler arasında yer alır. Onlara bırakılan devlet işleri sonucu tarihte pek çok devletin yıkıldığı görülmüştür.

هر کوافرّ جهان داری بود
میل اوسوی کم ازاری بود

Maḥşûl-i Beyt: Her kimüñ ki cihāndarlık ḳuvveti ola; ya‘nî ‘âlemde pâdişâhlığa ḳâdir olub ve pâdişâhlık daḥi ol kimse ki şānından olduḡı ḥâlde murâdı anuñ da pâdişâhlık ola anuñ meyli zülmsüzlük ve çāresizlik cānibine olsun.

Dünyayı yönetme kudretine sahip olan kişinin zulme meyli olmamalı.

Bu beyitte padişahların halkın haklarını gözeterek adaletten ayrılmamaları ve halka zulmetmemeleri gerektiği, toplumdaki huzur ve güvenin adaletle sağlanabileceği, devletin bekasının adaletle mümkün olabileceği vurgulanır. Zira dünyayı yönetme kudretine sahip olan padişah adil olmayıp halka zulmeden olursa Allah onun saltanatını yerle bir eder. Dünyadayken yaptığı bu işin ahirette de hesabını veremez. Nitekim Peygamber Efendimiz; “Kıyamet gününde Allah’a en sevgili ve en yakın olanı adil devlet başkanıdır.”²²⁴ buyurarak yönetme kudretine sahip kişilerin halka zulmetmeyip adaletle yaklaşmalarının mükâfatını bildirir.

عدل باید پادشاهانرا و داد
تاز عدلش عالمی کردند شاد

Maḥşûl-i Beyt: Pâdişâhlara ‘adl ü dâd gerekdür ya‘nî pâdişâhlar ‘âdil ü şâhib-dâd olmak gerekdür tâ ki ol pâdişâhuñ ‘adlinden ḥalk-ı ‘âlem şâd olalar.

Âlemin mutlu olması için, padişahların adaletli olması gerekir.

Halkın emin ve huzur içinde olabilmesi padişahların adaletine bağlıdır. Şarih bu beytin şerhinde Hz. Ali’nin “Mülkün sebâtı adalettedir.” sözüne de yer verir. Bununla birlikte mülkün devamının zulümle değil adaletle mümkün olduğu ifade edilmiş olunur.

کر کند اهنک ظلی پادشاه
سود نکند مرورا خیل سپاه

Maḥşûl-i Beyt: Eger pâdişâh zulm kaçdın iderse aña çok sipâh ve ‘asker fâ’ide eylemez. Ya‘nî bir taraftan düşmen teveccüh idüb ma‘reke iktizâ itdikde cümle ‘asker yüz çevirüb ol zâlim olan pâdişâha yardım itmeyüb belki zararına sa‘y iderler.

Padişah zulme kast ederse ona ordusu da askerleri de fayda vermez.

Baştaki yöneticinin tutumu, yaşayışı, düşüncesi önemlidir. Zulme kast eden padişahın yönetiminde bulunduğu askerleri de ona yüz çevirerek hatta onun zararına çalışır. Padişahın yaptığı zulüm sonucu ne ordusundan ne de hazinesinden fayda vardır.

²²⁴ Canan, a.g.e., 5, s. 398.

چون کند سلطان کرم بالشکری
بہرا و بازند صد جان بر سری

Maḥşûl-i Beyt: Bir pâdişâh zālîm olursa ḥālîne öleceği ma‘lûm oldu. Ammâ çünki pâdişâh ‘askerine kerem ü luḫf eyleye. Ya‘nî vazîfe ve ‘ulûfelerin ve rûsûm u levâzımların maḥallinde virüb ‘adl-i ‘adalet ḥıfz u ḥiyânet üzere ola ‘asker daḥi ol pâdişâhuñ içün bir bâş üzerine yüz cân oynarlar.

Bir padişah, askerine ihsanda bulunursa uğruna feda edilecek yüz can kazanmış olur.

Yönetici sıfatına sahip bir kişi emrinde olanlara adaleti ölçüsünde ikramlarda bulunmalı, onları koruyup gözetmelidir. Bunun karşılığında ise emir erleri padişahın bir sözüne bin can feda edebilecek hâlde hazır beklerler.

Der Beyân-ı Ahlâk-ı Ḥamîde Mî Güyed

Ḥazret-i Şeyḫüñ güzel ḥulḫlar beyânında buyurur.

چار چیز امد برزکی داد لیل
هر که ان دارد بود مرد جلیل

Maḥşûl-i Beyt: Dört nesne ululuğa delîl ve sebeb geldi. Her kimse ki ol dört nesne ṭutar, merd celîl olur ya‘nî ulu ar olur yâḥud kimse ki ol dört delili ṭutar dimek ola.

Dört şey ululuğun göstergesidir. Bu dört vasfa sahip olan kimse akıllı ve zeki kişi olur.

Bu beyit güzel ahlaklı kişilerin dört vasfa sahip olması gerektiğini ve bu dört vasfi taşıyan kimsenin akıllı ve zeki olduğunu anlatır. Diğer beyitlerde teker teker sayılacak vasıflara bu beyitte yer verilmeyerek güzel ahlak beyanına giriş yapılmıştır.

علم را اغزازکردن بی حساب
خالق رادادن جواب با صواب

Maḥşûl-i Beyt: Ol ululuĝa delîl ve sebeb olan dört nesnenüñ birisi ‘ilmi ḥesâbsız re‘ âyet ve ta‘ zîm ve mükerrerem itmekdür ve birisi daḥi ḥalka iyilikle cevâb virmekdür.

Ululuĝun dört delilinden birisi ilmi fazlasıyla muhterem kılmaktır, diĝeri ise halka iyilikle cevap vermektir.

Ululuĝun dört delilinden ilki ilme hürmette bulunmaktır. İslamiyette hem ilim öğrenmek hem de öğretmek emredilmiştir. Buna göre âlimler peygamberlerin vârisleri kabul edilir ve Allah’ın katında ilim ehlinin dereceleri de yüksek olur.

Ululuĝun ikinci delili ise insanlara iyilikle cevap vermektir. Burada iyilikle cevap vermek insanlarla konuşurken yumuşaklığı ve güzel hitap etmeyi tercih etmekle alakalıdır. Doğru ve güzel söz insanların doğrudan gönlüne hitap eder ve sadaka hükmüne geçer. Peygamber Efendimiz’in “*Güzel söz sadakadır.*”²²⁵ hadisi de bu duruma delildir.

هر که دارد دانش و عقل و تمیز
اهل عقل و علم را دارد عزیز

Maḥşûl-i Beyt: Her kimse ki ‘ilm ve ‘aql u idrâk tutar. Ya‘ nî ‘ilm ve ‘aql u idrâkı vardır. Ol ehl-i ‘aql ve ehl-i ‘ilmi ‘azîz ve ulu tutar.

İrfan ve idrak sahibi olan kimse, akıl ve ilim sahibi kişiyi el üstünde tutar.

Bu beyitte ilim yolunda olmaya ve ona hürmet etmeye teveccüh edildiğine dair telmihte bulunulmuştur. Âlim kendi alanında sağlıklı ve sağlam görüş ortaya koyabilecek yeterliliğe ve derinliğe sahiptir. Bu bilgiyi kendi hayatına yansıtmak ve bildiğini aktarmak ile mükellef olan âlim ilmi ile amel eden konumunda olur. Peygamber Efendimiz bu hususta şöyle buyurur: “*Âlimin ibadet eden bir kimse üzerine üstünlüğü, benim sizden en aşağı bir kimsenin üzerine olan üstünlüğüm gibidir.*”²²⁶

ای برادر کرخرد داری تمام
نرم شیرین کوی با مردم کلام

²²⁵ Canan, a.g.e., 10, s. 17.

²²⁶ Canan, a.g.e., 11, s. 227.

Maḥşûl-i Beyt: [34b] Ey ¼arındaş eger temâm ‘aqluñ var ise ya‘ nî ‘aql-ı kâmil ve zihn-i müstaķim mâlik iseñ halka sözi ¼atlu ve yavaş söyle.

Ey kardeş! Eğer sen kâmil bir idrake sahipten, insanlara tatlı ve yumuşak bir dille konuş.

Kâmil bir insan yumuşak ve tatlı bir dille konuşur ve söyleyeceği sözün faydalı olup muhataplarını kötü bir sözle incitmemeye özen gösterir. Firavunla konuşup onu dine davet etmesi için görevlendirilen Hazret-i Musa ile Hazret-i Harun’a Allahu teâlâ’nın “*Ona tatlı, yumuşak bir tarzda hitap edin.*”²²⁷ ayeti ile de muhatap kim olursa olsun tatlı ve yumuşak şekilde konuşmak ve davranmak bildirilmiştir: من عذب لسانه كثر اخوانه²²⁸ buna işaret eder.

هر كه باشد ترش روی و تلخ كوی
دوستان ازوی بكر دانند روی

Maḥşûl-i Beyt: Her kimse ki ekşi yüzli ve acı sözlü ola, dostları ondan yüz dönderürler.

Ekşi yüzlü ve acı sözlü olanlardan dostları bile yüz döndürür.

Bir önceki beytin devamı niteliğinde olup güler yüzlü ve tatlı dilli olmanın nasihat edildiği bu beyitte aksi durumda dostların dahi insanın yanından bir bir uzaklaşabileceği uyarısında bulunulmuştur.

هر كه از دشمن نپاشد بر حذر
عقبت بیندازو رنج و ضرر

Maḥşûl-i Beyt: Her kimse ki düşmenden şakunub hâzer üzere olmaya; ol kimse ‘âķibet ol düşmenden elem ve ziyan görür.

Düşmanından sakınmayan, sonunda ondan zarar ve cefa görür.

²²⁷ Kur’an-ı Kerîm, Tâhâ, 20/44.

²²⁸ Kimin dili tatlıysa seveni çok olur.

İnsanların dostlarını da düşmanlarını da tanıyıp bilmesi gerekir. Düşmanlarından kendisine gelebilecek bir zarara karşı gözü açık olmak zorunda olan insan düşmanını kendinden uzaklaştırmadığı her an ondan zarar görecektir.

در جوار خود عدو راره مده
ازیرای انکه دشمن دور به

Maḥşūl-i Beyt: Kendi koñşuluğunda düşmene yol virme; ya‘nī düşmeni yaq̄iniñe ve koñşuluğuna götürme. Ol eçlden ki düşmen yanında ırak olması yekdür. Zirā düşmen yanına qarīb olunca muḥtemeldür ki fırsat düşürüb bir zarar işābet itdüre.

Düşmanını yanına yaklaştırma, çünkü düşmanın uzakta olması daha iyidir.

Bu beyit de bir önceki beyitte olduğu gibi düşmanın kişinin yanında olmaması uyarısında bulunulur. Düşmanını bilen kişinin onu yakınında bulundurmaması daha iyidir. Çünkü düşman vasfı taşıyan insanların yakınında bulunduğu müddetçe onların gizli açık her hâllerini bilir ve hata yapmalarını bekleyerek ilk fırsatta onlara zarar vermeyi arzu eder.

با محبّان باش دالم همنشین
تاتواخی روی اعدارا مبین

Maḥşūl-i Beyt: Dā‘imā dostlarıñla hem-nişin ol; ya‘nī anlar ile otur ve muşāḥebet eyle mādemki kādīrsūñ düşmenūñ yüzünü görme.

Dostlarıyla daima yakınlık kur ki düşmanın yüzünü görmeyesin.

Düşmanlardan uzak durmanın çaresi dostların sayısını artırarak onlarla yakınlık kurmaktır. Ancak böyle bir durumda düşmanlardan gelebilecek zarar önlenmiş olunur.

درمیان دوستان سرور باش
کر خرد داری ذد شمن دور باش

Maḥşūl-i Beyt: Dostlar arasında da‘imā mesrūr ve şādumān ol; eger ‘aqluñ var ise düşmenden ırak ol.

Dostlar arasında daima mutlu ve huzurlu ol, aklın varsa düşmandan uzak dur.

Düşmandan uzak durmanın bir diğer yönteminin verildiği bu beyitte seçilen doğru dostlarla paylaşılan duygular önemlidir. Onların yanında mutlu ve huzurlu olunacak derecede paylaşımların olması düşmanın o ortamda bulunmasını ve belli duygu paylaşımlarının olduğu yaşandığı yere sızmayı engeller.

ای پسر تدبیر ره راتوشه کن
پس حدیث این وان یک کوشه کن

Maḥşül-i Beyt: Ey oğul yol tedârîki için azıq u zād ve zevād-ı ḥāzır eyle. Ya‘ nî yol azıqını tedarik eyle andan şoñra anuñ bunuñ sözünü kulağına kō. Ya‘ nî hiç diñleme murād ‘avāmdan iḥtîlâḥ kâḥ idüb āḥiretüñe iştiğāl sebeble kûşe’-i ‘uzlet iḥtiyār eyle.

Ahret yolu için sana lazım olan azığı hazırla ondan sonra onun bunun sözünü dinleyip bu sözlere bağlanma.

İnsan için iki yolculuktan bahsedilebilir. Bunlardan ilki dünya, diğeri ise ahiret yolculuğudur. Ahiret yolculuğunda rahat yol alabilmek için dünyadaki yolculuğun nasıl geçirildiği önemlidir. Güzel ahlâkı anlatan bölümün bu son beytinde ahiret için lazım olan azıkların dünyada iken hazırlanması ve bu konuda halkın sözlerine itibar edilmemesi uyarısında bulunulmuştur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TRANSKRİPSİYONLU METİN

3.1. Tenkitli Metnin Kuruluşunda İzlenen Yöntem

Öncelikle elde edilen nüshaların hangilerinin metni oluşturmada kullanılacağı tespit edildi. Bunlardan Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi'nde 19 Hk 2130 katalog numarası ile kayıtlı 1679 istinsah tarihli 108 varaktan oluşan nüshanın elimizdeki en eski nüsha olduğu ve nüshalar arasında neredeyse hiç fark olmadığı tespit edilerek bu nüshanın transkribe edilmesine karar verildi.

Arapça, Farsça ibareler, beyitler; ayet ve hadisler Latin harflerine aktarılmadan yazıldı. Metin içerisindeki fonksiyonları dipnotta elden geldiğince belirtmeye çalışıldı. Ayet mealleri, hadis ve kudsi hadislerin anlamları dipnotta gösterildi.

Okunamayan ya da okunup emin olunamayan kelimeler için (??), okunan nüshada eksik olduğu düşünülen, eklenmediği takdirde anlam bozukluğuna yol açan harflerin ve eklerin tamamlanmasında ise [] kullanılmıştır.

Neşir, klasik transkripsiyon alfabesi ile oluşturuldu. Yazı fontu olarak "Oktay New transkripsiyon" kullanıldı.

3.2. Transkripsiyon Alfabeti

Metinde kullanılan transkripsiyon alfabeti aşağıda verilmiştir.

آ	a, ā	ش	ş
ا	a, e	ص	ş
ء	’	ض	ž,đ
ب	b	ط	ţ
پ	p	ظ	z
ت	t	ع	’
ث	s	غ	ğ
ج	c	ف	f
چ	ç	ق	q
ح	h	ك	k, g, ğ, ñ
خ	h	ل	l
د	d	م	m
ذ	z	ن	n
ر	r	و	v, o, ö, u, ü, ū
ز	z	ه	h, a, e
ژ	j	لا	lā
س	s	ى	y, ı, i, ī, ā

Farsça sözcüklerde bulunan vâv-ı ma‘ düle, “ ~ ” ile gösterilmiştir.

3.3. METİN

[1b] Bismi'llahi'r-raḥmāni'r-raḥīm

Eṣnīye-i ta'zīm ve ed'ıye-i terecci-nümā ol Ḥüdā-yı bī-hemtā ve Ḥālīk-ı küll-i eṣyāya lāyık u sezā-varıdur ki enbiyā-yı 'ıẓāmınıñ ve evliyā-yı kirāmınıñ çerāğ-ı pend ü naṣıḥīleriyle encümen-i ḳulüb zevi'l-hidāyeti zıyā-ver ve ṣenā eyledi. Ve hediyye-i taḥıyyāt ve tuḥfe-i teslimāt ²²⁹ لولاك لولاك لما خلقت الأفلاك ḥıṭāb-ı şerīfle muḥatab olan seyyidü'l mürselīn ḥazretlerinüñ Ravza-i Muṭahharalarına olsun.

Ol ki vaşf ²³⁰ ما كان محمد ابا احد من رجالكم ولكن رسول الله وخاتم النبيين zıveriyle müzeyyen ve mücellādur ve daḥi ol hedāya-yı teşrīfāt ve teḥatüf-i ta'zīmāt ²³¹ اذا صلّيتم على نعمتي ḥadīs-i şerif [ine] mā-şadaḳ olanlaruñ cemī'ine vuşul bulsun. Anlar ki aşḥāb-ı güzīn ve erbāb-ı yaḳın-i Muştafādur.

Der Medḥ-i Pādişāh 'Alī-cenāb ve Sebeb-i Te'līf-i Kitāb

Ba'd ez-ṣenā pādişāh-ı cihān şehen-şān-ı 'ālī-şān es-sultān ibnü's-sultān es-sultan Meḥemmed Ḥān bin sultān İbrāhīm Ḥān *halleda'llāhu ḥilāfeteḥu ilā yevmi'l-emān* ḥazretlerinüñ ṣenā-kār-ı ḳadīmi ve bende-i müsteḳīmi 'ilm-i ma'rifetle pīrāste ḥilm-i fazilette ārāste āmil ü dānā-yı rüßen-tedbīr ve şadāḳat istiḳāmetinde bī-misl lā-naẓīr muḥıbbü'l- 'ulema mürebbiyi'l fuẓılā a'nī bihi Aḥmed *yesseru'llāhu Murād'ehu dā'imen* ser-ḥāne-i ḥāşşa iken bir gün bu za'if-i nā-tüvān ve naḥif-i nā-derman eṣ-şehir bi-'Abdī 'Abdurraḥman *gaffaru'llāhu'l-ḡufrān veli vālideyhi bi'l iḥsān* ṣenā-ḥānlarına şurūḥ-ı mutun-ı Fārisiyyeden istiḡsār [2a] idüb eṣnā-i muḥāverede kāşif-i müşkilāt 'uḳde-nümüdü ya'nī merḥūm Sūdī müzākere-i şerīfeleri oldı. Pes buyurdılar ki merḥūm ḥaḳḳā birkaç mutun-ı Fārisiyye-yi şerḥ ü beyān eylemiş. Ammā n'olaydı Şeyḥ 'Atṭār'ıñ pend-nāmesine daḥi bir şerḥ-i vāfī eylemiş gerek idi. Zīrā merḥūm Şem'ı ol risālenüñ her beytine ol ḳadar

²²⁹ Sen olmasaydın, sen olmasaydın felekleri yaratmazdım. (Hadis-i Şerif)

²³⁰ **Kur'ân-ı Kerīm**, Ahzâb 33/40: "Muhammed, sizin erkeklerinizden hiçbirinin babası değildir. Fakat o, Allah'ın Resûlü ve peygamberlerin sonuncusudur."

²³¹ Bana salavat getirdiğinizde sesinizi yükseltin. (Hadis-i Şerif)

ziyâ virememiş. Pes bu kelâm-ı hayr encâmı ol vâcibü'l-ihtirâmdan gûş idince fevâde-yi dil cûş u hürûşa gelüb haķır daħi ol kitâb-ı naşîhat-meâbîn beyânına küstâhane va' d idüb *bi' avni'llâhi'l-meliki'l-mennân* himmetüñüz ile risâle-i mezkûreyi Südiyâne beyân ve me' âniyi deķâyıķ iştimâların ' ayân idelüm didüm. Haķķa ki ben ednâ ne feşâhat eyledüm zîrâ haķ budur ki bu gûne müşkîl kitâbı şerħ eylemek benim gibi ħalîlü'l-bidâ' anuñ ħaddi deĝildür lâkin ol devletlünün bi' z-zat nażar-kerdesi kendi perverdesi olub kemâl mertebe-i mürüvvetlerin ve ' âlî himmetlerin müşâhede itmekle ve bu deñlü ħ'âhiş-i ħatır-ı şerîflerin ve irâde-i ta' b-ı laţîflerin görmekle ħasbeten lillâh şurûħ eyledüm ve şerħüñ ismin "*Müfîd*" ħodum. İmdi müstefîd olan ihvândan me'müldür ki sebep-i şerħ ve şâriħi ħayr du' âdan ferâmüş buyurmayalar. Li-nâ-mıķıhi.

Evvelâ pâdişâh-ı zî-şâni yâd idüb müstefîd olan ihvân ideler çok du' â-yı şenâ ki merân ħabul ide Ĥazret-i Yezdân ba' d ol iltifât ü himmetle işbu "*Şerħ-i Müfîd*" e ba' iş olan ba' de ol ağâ-yı muħteri ħadri eyleyüb zıkr-i ħayr ile şadân soñra añdıķda şâriħ zari ideler aña da du' â-i ihsân u ehl-i inşâfdan mercûdur ki ħuşur u noķşânın sehv ü nisyâna ihmâl ve ' uyüb [2b] u ħatâsını ħalem-i ' afv ile ikmâl eyleyüb izħâr ve ibrâza sa' y gûşîş eyleyeler. Li-nâ mıķıhi.

Beyt:

' Aybımı açma kimsenüñ zinhar

Seni de tâ ki setr ide Settâr

Ve ma' lûm ol ki bu müddet-i himmet evkâtta henüz daħi şerħ itmezden temâm olmamişken ol Ağâ-yı güzîn iltifât-ı şehriyâriye ħarîn olub ħâşodabâşılıķdan isti' dâd u istiħķâķı sebebiyle bi-' avni'llâhi te' âlâ ħâlâ bâb-ı sa' âdete teşrîf buyurub sa' âdet ile Ağâ-yı Bâbü's-Sa' âdet oldılar ve beyn-el-ħavâş imtiyâz buldılar. Li-nâ-mıķıhi.

Pâdişâh-ı ' âlemüñ gör ' âkıl u dânalıĝın

Virdi ol şâhib-kemâle hem ħapu ağalıĝın

Bildi lâyıķ oldıĝın ilħâm-ı Rabbâniyle

Herkesüñ fehm eyledi a' lalıĝın ednalıĝın

Çünkim dībāce temām itdük. Turmayub şerhe ibtidā idelüm Hāḡ te‘ālā müyesser eyleye bir suhūletle intihā idelüm. *Allāh’ül-müste‘ān ve ‘aleyhi’l tūḡlān.*

Bismi’llāhi’r-rāḡmani’r-raḡīm

Hāzret-i Şeyḡ ‘Aṡṡār ‘aleyh raḡmetu’llāhi’l-Ġaffār besmele-i zikrinden şoñra ḡadīs-i şerīfe iḡtidā idüb bu kitāb-ı müsteṡābını ḡamd ile ibtidā eyledi.

حمد بی حد آن خدای پاک را

انکه ایمان داد مشتی خاک را

حـد ḡā-yı mühmelenüñ fetḡiyle ve mīmüñ sükünyıla ‘alime bābından maşḡardur. Luḡatde muṡlaḡ ögmeye dirler. Ammā işṡilāḡda şol şenāya dirler ki ta‘zīm ḡaşḡ oluna. Ya‘nī istihzā ṡarīḡiyle olmaya ve ḡamd ancaḡ lisānla olur. Dālı bunda meksūr oḡumaḡ lāzımdur. Zīrā mā-ba‘dına muzāfdur. İzāfet-i beyāniyyedür ve ḡā‘ide-i külliyyedür ki lisān-ı Fārisīde muzāfuñ aḡiri da’imā meksūr olmaḡdur ‘Arabīde muzāfuñ ileyhüñ aḡiri dā’im meksūr olduḡı gibi. Amma ‘Arabīde mecrūr istiḡmāl olunur.

بی bānuñ kesriyle edāt-ı selbdür. [3a]

حـد ḡā-yı mühmelenüñ fetḡiyle ve dāl-ı mühmelenüñ şeddesiyle bunda ḡāyet ve nihāyet ma‘nāsınadır. Lākin bu maḡalde dāl teşḡidsiz ve sākin oḡumaḡ lāzımdur zārūret-i vezin için.

آن elif-i memdüde ile ve nūnuñ sükünu ile ism-i işāretdür ‘Arabīde ḡalike gibi müşārun ileyh ḡüdādur. ḡüdā yā ile ve yāsız zāt-ı bāriye ‘alem-i ḡāşḡdur. ‘Arabīde Allāḡ gibi Vācibü’l-Vücūd ma‘nāsına ve ḡayre iṡlāḡı cā’iz degül eger Allāḡdan ḡayrıya bir kimesne ḡüdā iṡlāḡ eylese kāfir olur. ²³²العیاذ بالله meger ma‘nā-yı terkibi murād ide ḡüd-ay gibi ve Ketḡüdā gibi ve ḡüdā-ḡāne gibi ma‘naları kendi gelür ve maḡalle sāḡibi ve şāḡib-i ḡāne dimek olur. Pes bunlaruñ ve daḡı bunuñ gibileruñ ḡayr-ı iṡlāḡı cā’iz ve ḡā‘ide-i küllīdür. Her kelimenüñ aḡiri elif veyāhud vav olsa bu ikisinden şoñra bu yā muḡadderdür

²³² Allah'a sığmır, Allah'a iltica ederiz.

lâkin hâlet-i izâfette ol yānuñ işbâtı elbetde lâzımdur sâbiķān zıkr olunan gibi ve illâ-bilâ izâfete murâd olursa ol yānuñ hâzıfıyla işbâtı da câ'iz meger zarûret-i vezn ü kâfiye ola.

بَاک bā'-yı 'Acemînüñ fethiyle arı ma'nâsınadır lâkin bunda şerîk ü nazîrden münezzeh dimekdür. Hüdānuñ muzāfun-ileyhidür.

رَا bunda tahsîş içündür.

اَنكِه de olan ān ism-i işâretdür. Nitekim şābiķān beyān olandur.

كِه kâf-ı 'Arabînüñ kesriyle ve hā-yı resmîyle hârfle isim mâbeyninde müşterekdür. Pes eger ism-i murâd olunursa bir şahş-ı zevî'l-'uğuldan ibâretdür. Kim ma'nâsına kâf-ı 'Arabînüñ kesriyle mimüñ sükûnıyla ve ger hârf-i murâd olunursa dört ma'nâya gelür: Yā hârf-i rābt-ı şıfat olur; yā beyān için olur; yā ta'lîl için olur; yā men tafzîliyye ma'nâsına olur. Pes punda hârf-ı [3b] rābt-ı şıfâtdur.

اِيْمَان if'āl bābından maşdardur ma'nâsı dil ile ikrâr kalb ile inanmağdur.

دَاد dal-ı mühmelenüñ fethiyle elifüñ ve dāl-ı mühmelenüñ sükûnıyla fi'l-i mâzî binā-yı ma'lûm müfred müzekker gâyibdür, dādeñden müştakğdur. Kā'ide-i külliyyedür ki Farisîde müşāderüñ āhîri nûn olur, nūnuñ mā-ķabli tā olur dānisten gibi yāhūd dāl olur dāden gibi. İmdi bunlardan bunuñ gibi maşdarlardan ancak fi'l-i mâzî ile ism-i mef'ûl müştakğ olur ammā şol maşdar ki āhîri nûn, nūnuñ mā-ķabli dāl, dāluñ mā-ķabli yā ola şinîden gibi şîn-i mucemenüñ ve nūnuñ kesriyle ve yānuñ şükûnıyla ve dāluñ fethiyle ve nūnuñ sükûnıyla maşdardur. İştirmek ma'nâsına cemî' müştakğatı bundan müştakğdur. Nitekim Sūdî merhûm bu kâ'ide'yi ihtiyâr idüb şürûhunda mufaşşal beyān itmüşdür. Amma ba'zılar bu zıkr olunan maşdarlaruñ mâbeynlerin fark itmemişler.

مِشْتَى yā vahdet içündür. Muşt mîmüñ zammı ve şîn-i mu'cemenüñ ve tānuñ sükûnlarıyla yumruğ ma'nâsınadır. Amma bunda meksûr oğunmağ lâzımdur. Bu mağhalde ma'nâsı bir avuc dimekdür.

حَاك hā-yı mu'cemenüñ fethiyle ve elifüñ ve kāfuñ sükûnıyla tobrağ ma'nâsınadır.

را bunda edāt-ı mef'ıldür. Bu rānuñ birkaç ma' nāsı vardır in-şā'-Allāh maḥallünde beyān olur ve bu zıkr olunan ḳavā' id daḫi icrā olunur. Ğaflet olunmaya.

Maḥşül-i Beyt: Ğāyetsiz ve nihāyetsiz ḥamd ü şenā ol şerīk ü nazīrden pāk ü münezzeh Ḥüdā'ya maḥşūşdur. Ol Ḥüdā ki bir avuc toprağa imān virdi ya'nī bir avuc topraḫdan ademi ḫalk idüb aña imān ü islām iḥsān eyledi.

انکه درادم دمید او روح را
داد از طوفان نجات اونوح را

[4a]

انکه beyānı zıkr olundu.

در dāl-ı müḥmelenüñ fethiyle ve rā-yı müḥmelenüñ sükūniyla edāt-ı zarfdur 'Arabīde fī gibi.

ام elif-i memdüde ile dāl-ı müḥmelenüñ fethiyle mīmüñ sükūniyla bunda Ḥazret-i Ādem peygamber *şalavātu'llāhi* 'alā-nebiyyinā 'aleyhi ḫazretleri murāddur lākin bī-muzāf maḥzūfdur. Taḫdīr recul Ādem dimekdür.

دمید dāl-ı müḥmelenüñ fethiyle ve mīmüñ kesriyle yā ve dāluñ sükūniyla fi'l-i māzī binā'-yı ma'lūm ḡā'ibdür. Demidenden müştāḫdur. Yel esmek ve âdem üfürmek ve nebātāt bitmek ve peydā vü zāhir olmaḫ ma'nalarına gelür. Bunda peydā vü zāhir eyledi dimekdür.

او elifüñ zammıyla zamir-i ḡāyibdür 'Arabīde hüve gibi hānuñ zammı vāvuñ fethiyle.

روح rā-yı müḥmelenüñ zammıyla vāv [ve] ḫā-yı müḥmelelerüñ sükūnlarıyla birkaç ma' nāya gelür. Lākin bu maḫalde ancaḫ cān ma' nāsınadır.

را bunda edāt-ı mef'ıldür.

از elifūñ fetḥi ve zā-yı mu‘cemenūñ sükūnıyla ‘Arabī’de ḥurūf-ı cārreden olan min ma‘nāsınadır.

طوفان bunda ziyāde yağmūr yağub şu taşub şey’ örtüb kaçamağa dirler.

نجات nūnuñ fetḥiyle maşdardur kırtulmağ ma‘nāsına.

او zamīr Allāh’a rāci‘dür.

نوح nūnuñ zammı vav [ve] ḥā-yı mühmelenūñ sükūnlarıyla bir peygamberūñ ism-i şerifidür. *Şalavātu’llāhi ‘alā-nebiyyinā.*

را yine edāt-ı mef‘ūldür.

Maḥşül-i Beyt: Eyle Ḥüdā ki cesed-i ādemde rūḥ-ı ol peydā ve zāhir eyledi daḥi Nūḥ Peyğamber’e Tūfān’dan necāt virüb evvel Allāh ḥalāş eyledi. Mışrā‘nuñ şānisūnūñ evvelinde bir edāt-ı ‘ātife taqdīr olunmağ lāzımdur ki daḥi ma‘nāsı zāhir olub beynine irtibāt ḥāşıl ola.

انکه فرمان کرد قهرش باد را

تا سزای داد قوم عاد را

فرمان fānuñ fetḥiyle ve rā-yı mühmelenūñ sükūnıyla emr ma‘nāsınadır.

کرد kāf-i ‘Arabī’nūñ fetḥiyle ve rā-yı mühmelenūñ ve dāl-ı [4b] mühmele sükūnıyla fi‘l-i māzī müfred ğāyibdür. Gerdenden müştakdur ma‘nāsı eyledi dimekdür.

قهرش de şīn zamīrdür. Ḥüdā’ya rāci‘dür. Mā-ḳabli rā-yı mühmele meftūḥa oğunmağ lāzım. Zīrā zamāirūñ mā-ḳabli ibtidā-i meftūḥ oğunmağ lāzımdur. Lākin kāḥice sākin de oğunur. Zārūret-i vezn için ammā nādirdür. Zīrā sākin oğunması az vāḳi‘ olur ammā ism-i maşdarun ‘alāmeti olan şey’ün mā-ḳabli meksūr oğunur daimā perverīş u sūziş nāliş ve şāir daḥi buña müşābihe esmā gibi ve bād bunda ismdür. Muḥlağ yile dirler. Ve

را edāt-ı mef‘ūldür ve

تا harf-i ta' lîldür. Bu t̄anun F̄arisî'de birkaç ma' nâsı vardır. İn-şâ'-Allāhu te' ālā maḥallinde beyān olunur ğaflet olunmaya.

سزایی de s̄abıq̄ān z̄ikr olunan k̄ā'ide üzere elifden şoñra vāqı' olan yā ḥālet-i izāfetde işbātı lāzımdur ve sezādan şoñra vāqı' olan ya da bu k̄ā'ide üzeredür. Nitekim muḳaddemā tafşīl üzere beyān olundu. Rişālenüñ evvelki beytün şerḥinde ve ma' lūm ol ki bu lisān-ı F̄arisīde yā s̄ākin esmā ve ef' ālūñ āḥirine lāḥıḳ olur. Bir nice ma' nāya gelür: Yā vaḥdet için olur yā tenkīr için olur yā nisbetiyye olur yā maşdariyye olur ya ḥiṭāb için olur. Bazılar bu yā ḥiṭābı ef' āl āḥiründe isti' māl itdiler. Bu mezkūr olan yā esmāya mülḥaḳ olandur ammā ef' āle mülḥaḳ olan yā ekser ḥikāye için olur ve yā-yı baṭıne ve izāfiye daḥī vardır. Ḥatta Kemāl Pāşā-zāde bu z̄ikr olunan yā'ları şu' belendirdin yigirmi dürlü ma' nâsını murād eylemiş lākin ṭālib-i F̄arisī olan kimesnelere ol ḳadar fā'idesi olmadığından taḥrīrūñ iḥtiyār itmedük. Sezāyide olan āḥirki yā maşdariyyedür.

داد fi' l-i māzī binā-yı ma' lūm müfred-i ğāyibdür. Dādenden müştāḳdur ma' nâsı [5a] virdi dimekdür. Ḳavm-i 'Āda yā-yı baṭıni ile muzāfđur. İzafet-i lāmiyyedür. Yā-yı baṭıniye muzaf olan kelimenüñ āḥirinde kesresinüñ şu' besinden ḥāşıl olur lākin kitābet olunmaz.

قوم ḳafuñ fetḥiyle vavuñ sükūniyla cemā' at ma' nâsınadır.

عاد ve Şemūd iki ḳabilede iki pādīşāḥ idiler. Ol iki ḳabile diyār-ı Ḥicāzda biri birine yakın idiler. Kāfir idiler 'āzīm ḳuvvetlü ve uzun boylu idiler. Şöyle rivāyet iderler ki dörder yüz arş boyları var imiş ve ḳuvvetleri şol deñlü idi kim ḳurı yiri depseler ayakları dizlerine dek gömülürdü. Ḥaḳ te' ālā Ḥāzretleri bu ḳavm-i 'Āda Hūd Peyğamber *Şalavātu'llāhu 'alā-nebiyyinā ve 'aleyhi* ḥāzretlerini da' vet-i ĩmān için gönderdi. Ziverlerine ve ḳuvvetlerine mağrūr olub ḳabūl-i ĩmān itmediler. Pes Allāhu te' ālā bunları mezkūr yiliyle helāk eyledi. Bu ḥikāyetün tafşīlin murād idinen tevārīḥe mürāca' at etsün.

را edāt-ı mef' ũldür.

Maḥsūl-i Beyt: Öyle Ḥüdā ki anuñ ḳahrı bāde emr eyledi tā 'Ād ḳavmine lāyıḳlığın virdi. Gerd ü dād fi' llerinüñ fā' ili ḥaḳıḳatde Allāhdur.

انکه لطف خویش را اظهار کرد
بر خلیش نار را کلزار کرد

Ve

خویش hā-yı mu‘cemenüñ kesriyle ve vāv-ı resmīyle ve yā ve şīnün sükūnlarıyla iki ma‘nā beyninde müsterekdür. Biri hışm ma‘nāsına hā-yı mu‘cemenüñ ve şād-ı mühmelenüñ kesreleriyle ve bir daği kendi ma‘nāsınadır. Bunda ma‘nā-yı şānī murāddur. Lākin hānun kesresi vāv-ı resmīyye ri‘āyet için revm zammıyla okunmağ gerekdür.

کرد kâf-i ‘Arabī’ñüñ fethiyle ve rā vü dāl-ı mühmelenüñ sükūnlarıyla fi‘l-i māzī binā-yı ma‘lūm müfred-i gāyibdür. Gerdenden müştakdır.

بر bānuñ fethiyle ve rā-yı mühmelenüñ sükūnıyla bu maħalde ‘alī ma‘nāsınadır. Lisān-ı [5b] Türkīde üzere dimekle ta‘bīr iderler. Lākin bu ber ki daği birkaç ma‘nā vardı. İn-şā’-Allāhu te‘ālā maħallinde beyān olunur.

خلیش de şīn zamīr-i Hūdāya rāci‘dür. خلیل ha-yı mu‘cemenüñ fethiyle luğatta da dost ma‘nāsınadır. Ammā bunda Hāzret-i İbrāhīm Peyğamber *şalavātu’llāhi ‘alā-nebīyyinā ve ‘aleyh* hāzretleri murāddur.

نار ateş ma‘nāsınadır.

را edāt-ı mef‘ūldür.

کلزار, کل kâf-i ‘Acemīñüñ zammıyla lāmuñ sükūnıyla meşhūr çiçekdür.

زار zā-yı mu‘cemenüñ fethiyle bunda kesretten ibāretdür. Meşelā gülü çok olan yere gül-zār dirler. Nitekim kuşu çok olan mevzi‘e murğ-zār dirler. Dağāyıkul-ı-Hāğāyık şāhibi bu zāruñ aḥvālını mufaşşal beyān itmişlerdür. Zirā bu zār kelimesi iki kısımdur. Biri bu zıkr olunandur biri daği zār zāridenden müştak zārdur ki ḥaste ve inleyici ma‘nāsınadır.

Maḥsūl-i Beyt: Öyle Hūdā ki kendi luḥfunı izhār ve āşikāre eyledi. Hālī[1]inüñ üzerine yanar ateşi gül-zār eyledi.

ان خداوندی که هنگام سحر
کرد قوم لوط را زیر و زبر

خداوند bunda ‘azamet ve kibriyā şāhibi dimekdür ve

با ḥarf-i vaḥdetdür

که ḥarf-i rābıt-ı şıfat.

هنگام hānuñ fetḥiyle ve nūnuñ sükūnıyla ve kāf-ı ‘Acemīyle vaḥt ma‘ nāsınadır.

سحر muzāfdür, izāfeti zarfiyyedür fī ma‘ nāsınadır.

قوم 'üñ Lūṭa izāfet-i lâmiyyedür ‘Arabīde ğulām-ı Zeyd gibi. Lūt bir peygamberüñ ismidür *şalavātu’llāhu ‘alā-nebiyyinā ve ‘aleyhi*.

زیر zā-yı mu‘cemenüñ kesriyle ve yānuñ ve rā-yı mühmelenüñ sükūnıyla alt ma‘ nāsınadır.

زیر zā-yı mu‘cemenüñ fetḥiyle ve rā-yı mühmelenüñ sükūnıyla üst ma‘ nāsınadır.

Maḥsūl-i Beyt: Ol Ḥüdā bir ‘azamet ü kibriyā şāhibidür ki Lūt kavmini zīr ü zeber eyledi. Ya‘ nī altını üstüne getirüb başları aşağı idüb helāk eyledi.

سوی او خصمی که تیر انداخته
بیشة کارش کفایت ساخته

سوی sīn-i mühmelenüñ [6a] zammıyla cānibe ve ṭaraf ma‘ nāsınadır. Bunda yānuñ işbātıyla lāzımdur. Zīrā

او zamīre muzāfdür.

خصمی ḥaşmī de yā-yı sākine vaḥdet içündür. ḥā-yı mu‘cemenüñ fetḥiyle ve şād-ı mühmelenüñ ve mīmüñ sükūnlarıyla düşmen ma‘ nāsınadır. Lākin bunda mīm meksūr oḡunmaḡ lāzımdur.

كه ħarf-i rābıt-ı şıfat.

تیر tānuñ kesriyle oķ ma' nāsınadır.

انداخته ba' zılar ism-i mef' ūldür dimişler ve ba' zılar mazīdür kısmdur ism-i mef' ūl şeklinde dimişler. Pes ħavl-i rācī' budur. Zīrā ism-i mef' ūl kendi fā' iline mesned olmaz. Belki ħāim-maħām fā' iline mesned olur. Amma endāhte bunuñ ' aksidür. Zīrā fā' ili zıkr olunan ħışmdur. Zāhir budur ki kendi fā' iline mesned olmuşdur. İmdi mazīden ħasm olması evlādur. Bu maħūle kelimeler ekser Fārisīde vāħi' olur. Pes tālīb-i taħşīl-i Fārisī olan kimesne ħaflet üzere olmamaħ gerekdür ki bu iki kelimeyi fark idüb bir ħoşça fehm eyleye.

بيشئه bā-yı 'Acemīnūñ fetĥiyle ve şīn-ı mu'cemenūñ fetĥiyle ve hā-yı resmīyle sıvrisiñek dimekdür. Şedde zarūret-i vezn içündür. Hemze daĥi tevaşşul içündür yā vaĥdet içündür ammā yā yazılmaz. Ķā' ide-i külliyeğdür ki bu kelimenūñ āĥirinde hā-yı resmī olsa veyāĥūd hā-yı resmī ħükmünde ola hā olsa ħemze ve ħamze hāları gibi. Mücteba ile iktifā olunub yā kitābet olunmaz. فاحفظ

Amma bu hemze ba' zılar ĥitāb içündür ve vaĥdet için tıtmuşlar amma didikleri ma' nā lügatlarda yoħdur. Zāhir budur ki kendi yanlarından söylemişğdür ve illā me'ĥāzın beyān itmek gerek idi.

كار kāf-ı 'Arabīnūñ fetĥiyle iş ma' nāsınadır.

شين zamīre muzāfdur. Şīn zamīr-i mezkūr ħaşma rācī' dūr.

كفايت kāf-ı 'Arabīnūñ kesriyle maşdardur.

[6b]

ساخته endāhte gibidür. Kelime cihetinden²³³ lâkin endahtenüñ ma‘nāsı atmış ve sāhtenün ma‘nāsı dizmiş dimekdür.

Maḥşül-i Beyt: Bir düşmen ki Ḥüdā cānibine oḡ atmış Ḥüdā bir sivrisiñek ol ḥaşmuñ işine kifāyet ile temām idüb helāk eylemiş dimekdür. Sahtenüñ tahtında zamīr-i ġayib Ḥüdāya rāci‘dür ḡarīne-i maḡām ḥasebiyle. Ammā sāhte ism-i mef‘üldür olmaḡda mümkündür. Bu taḡdīrce mıṣrā‘-ı şānīnün ma‘nāsı böyle olur. Bir sivrisiñek ol ḥaşmuñ işine kifāyet dizilmiş. Ya‘nī anı bir sivrisiñek helāk itmiş demek olur. Pes sāhte ḡāim-maḡam fā‘ ile mesned olmuş olur. Ġaflet olunmaya. Ol ḥaşmdan murād Nemrūddur ki mancılık ḡurub Ḥazret-i İbrāhimi ‘aleyhi’s-selām ateşe atıydı. Da‘vā-yı ulūhiyyet idüb āsumāne oḡ atdı. Soñra Allāhu te‘ālā anı bir sivrisiñek ile helāk eyledi. Ḳıṣşaları bunda yazılmaḡ münāsib deḡüldür. Murād iden tevārīḡe mürāca‘ at etsin.

ان که اعدا رابدريا درکشيد
ناقه رالزسنگ خارا برکشيد

دريا'da yā ḡarf-i şıla meftūḡa oḡunur.

دريا dāl-ı mühmelenüñ fetḡiyle ve rā-yı mühmelenüñ sükūniyla deñize dirler. Lâkin bunda Mıṣr memleketinde olan Nīl-i Mübārekdür ki Fir‘avnī ḡavmiyle Allāhu te‘ālā anda ḡarḡ eyledi.

دريه'de dāl-ı mühmelenüñ fetḡiyle ve rā-yı mühmelenüñ sükūniyla te‘kīd içündür.

دريه kāf-ı ‘Arabīnün fetḡiyle ve şīn-i mu‘cemenüñ kesriyle fi‘l-i māzi binā-yı ma‘lūm, müfred ġāyibdür keşīdenden müṣtaḡdur.

دريه dişi deveye dirler.

دريه edāt-ı mef‘üldür.

²³³ Bu kelime Süleymaniye 1055 nüshasında yer almaktadır.

سَنَك s̄in-i mühmelenüñ fethiyle ve nūnuñ sükūniyla ve kāf-ı zammıyla taş dimekdür.

خارا ḥā-yı mu‘cemenüñ fethiyle rā-yı mühmelenüñ fethiyle ve elif ile [7a] katı taş dimekdür. Pes seng-i ḥārā terkīb-i izāfīdür. Ba‘zılar siyāh taş dimekdür dimişler ammā didikleri luğatlarda bulunmadı.

برکشید 'üñ ma‘nā-yı lügavisi yokdan çekdi dimekdür ammā ma‘nā-yı lāzıması çıkardı dimekdür. Pes bunda ma‘nā-yı lāzımı murāddur.

Maḥşūl-i Beyt: Öyle Ḥüdā ki düşmanlarını deryāya çekdi. Ya‘nī düşmanlarını ğarḳla helāk eyledi daḥi katı taşdan bir dişi deve çıkardı. Yine mısrā‘-ı şānīde bir edāt-ı ‘āṭife muḳadderdür. İrtibāt-ı beyt içündür ve nāḳa-rā bir yā-yı vaḥdet ile nāḳa-rā taḳdīrindedür. Lākin zarūret-i vezn için yāsız okunur.

چون عنایت قادره قیوم کرد
در کفداو اهن موم کرد

چون çim-i ‘Acemīnūñ zammıyla ve vāv-ı resmīyle nūn ile ve nūnsuz iki ma‘nā beyninde müşterekdür. Bir ma‘nāsı teşbīh içündür ve bir ma‘nāsı ta‘līl içündür. Bunda ma‘nā-yı şānī murāddur.

عنایت ‘ayn-ı mühmelenüñ kesriyledür. Ayet vezninde maşdardur. Lügatde ma‘nāsı istemekdür. Ya‘nī bir nesne murād idüb taleb itmek gibi.

در dāl-ı mühmelenüñ fethiyle ve rā-yı mühmelenüñ sükūniyla edāt-ı zarfdur ‘Arabīde fī ma‘nāsına.

کف kāf-ı ‘Arabīnūñ fethiyle fānuñ sükūniyla el ayasına dirler. Pes bunda avuç murāddur. Dāvūda muzāfdur.

داود Peyğambere dirler ki Zebūr aña nāzil olmuşdur.

اهن elif-i memdüde ile ve hānuñ fethiyle ve nūnuñ sükūniyla demüre dirler. ‘Arabīde ḥadīd dirler ḥā-yı mühmelenüñ fethiyle ve dāl-ı mühmelenüñ kesriyle.

موم evvelki mimūñ zammıyla ve vāv-ı aşıyyenūñ ve mīm-i şānīnūñ sükūnlarıyla ma‘lūm ve meşhūrdur. Pes bu mum kelimesin Fārisīde ve Türkīde iştirāk üzere müsta‘mel olmuşdur.

کرد kāf-ı ‘Arabīnūñ fethi ve rā-yı mühmelenūñ ve dāl-ı mühmelenūñ [7b] sükūnlarıyla fi‘l-i māzī müfred gāyib. Nitekim sâbıqân tafşīl olundu.

Maḥşūl-i Beyt: Çünkü Qādir-i Qayyūm olan Hūdā ‘ināyet eyledi. Hāzret-i Dāvud Peyğamberūñ avucunda demūru mum eyledi. Ya‘nī mum gibi mülāyim ve yumuşak eyledi. Nitekim demuru mübārek elleriyle yumuşadub zırh yapdukları meşhūrdur ve tevārīḥde mufaşşal meşhūrdur. Zikri burada münāsib degüldür. Mısrā‘-ı şānīde olan gerd ca‘l mā‘nāsınadır, ef‘āl-i kulūbdandır. İki mef‘ūle ta‘diye ider. Āhen mef‘ūl-ü evveli ve mum mef‘ūl-i şānīsüdür.

با سلیمان داد ملک و سروری
شد مطیح خاتمشو دیو و پری

با edāt-ı şıladur.

سلیمان salṭanatla bir peyğamber-i ‘azīmū’ş-şāndur *şalavātu’llāhi ‘alā-nebiyyinā ve ‘aleyhi.*

ملك mīmūñ zammıyla ve lāmuñ sükūnıyla salṭanat u memleket ma‘nāsınadır.

سروری ulu ve pādīşāh dimekdür yā-yı maşdariyyedür.

شد Şīn-i mu‘cemenūñ zammıyla ve dāl-ı mühmelenūñ sükūnıyla fi‘l-i māzī binā-yı ma‘lūm müfred gāyibdür ma‘nāsı oldı dimekdür. Şüdeden müştāḫdur. Bu شد kelimesi ba‘zı yerde reft ma‘nāsına da gelür. Nitekim Şeyḫ Sa‘idinūñ bu beytinde zāhirdür.

Beyt:

ای مرغ سحر عشق زیروانه بیاموز
کأن سوخته را جان شد او از نیامد

(Ey seher kuşu! ‘Işık pervânededen öğren. Zîrâ anuñ cānu yanmış oldu hiç āvāz gelmedi.)

خاتم̄ hā-yı mu‘ cemenūñ fetḥiyle ve tānuñ fetḥiyle mühr-i yüzük ma‘ nāsınadır.

شو zamīr Ḥazret-i Süleymāna rāci‘ dūr.

ديو bunda cinnīlerūñ mütemerridi²³⁴ ve mu‘ ānidi dimekdür.

پری bā-yı ‘Acemīnūñ fetḥiyle ve rā-yı mühmelenūñ kesriyle ve yānuñ sükūnıyla ḥāliyā cinden bir cins maḥlūḳdur ki muhteḥifdür şuretā görüñmezler ammā görünmesini de cā’iz görmüşler. Pes āña cin derler cīmūñ kesriyle ve nūnuñ sükūnıyla.

Maḥşūl-i Beyt: Öyle Ḥüdā ki Süleymān [8a] Peyğambere saltanat ve pādişāhlık virdi div ü perī ol Süleymān Peyğamberūñ Ḥātemine muṭī‘ oldu beytūñ evvelinde bir an ki kelimesi muḳadderdür.

از تن صابر بکرمان قوٹ داد
هم زیوسن لقمه با حوت داد

از elifūñ fetḥiyle ve zā-yı mu‘ cemenūñ sükūnıyla min ma‘ nāsınadır ve

تن tānuñ fetḥiyle ve nūnuñ sükūnıyla cism ma‘ nāsınadır. Lākin nūn bunda kesr ile oḳunmaḳ lāzımdur. Zîrā şābra muzāfdur ve

صابر'dan murād Ḥazret-i Eyyūb Peyğamberdür *şalavāt* ‘alā-nebiyyinā ve ‘aleyhi ve

بکرمان'da bā-yı meftūḥa edāt-ı şıladur. کفرمان kāf-ı ‘Arabīnūñ kesriyle ve rā-yı mühmelenūñ sükūnıyla kirmūñ cem‘ idür. Ufaḳ ḳurduñ cem‘ine ıtlāḳı cā’izdür. Gerek ağaçlarda olan ḳurtcağızlar olsun ve gerek meyvelerde olsun ve gerek emrāzdan cismde peydā ve zāhir olan ḳurtcağızlar olsun lākin bu maḥalde murād olunan budur. Zîrā Ḥazret-i Eyyūbuñ cism-i laṭifin ufaḳ ḳurtcağızlar ekl idüb ziyādesiyle zebūn oldu. Ammā bir kere

²³⁴ Metinde bulunmayan bu kelime Süleymaniye 1055 nüshasında yer almaktadır.

iñleyüb āh itmedi. Dāimā tesbīh idüb bāriye şükr ü şenā iderdi. Pes ol sebebden şābırlıgla mülakkaḥ oldı şābirūñ ma‘ nāsı şabr eyledi dimekdür. Lisān-ı Türkide ıatlanıcı dirler.

قوت ıafuñ zammıyla ve vāv ve tānuñ sükünlarıyla azıı ma‘ nāsınadır.

هم hānuñ fetḫiyle ve mīmūñ süküniyle bunda ‘ aṭf u cem‘ iyyet ma‘ nāsını ifāde ider ve ba‘ zı yerde te’kīd içündür.

زبوسن zā-yı meksüre min cārre ma‘ nāsınadır. Ma‘ lūm ola ki bu zānuñ mā-ba‘ di vāv olsa zā mazmūm okunur ve eger elif olsa zā-yı meksüre. Ammā bu zānuñ mā-ba‘ di ḥarf-i şaḥīḥ olsa [8b] elbetde zā meksür okunur.

لقمه lāmuñ zammıyla ve ıafuñ süküniyle ve mīmūñ fetḫiyle ve hā-yı resmīyle bir yudum ṭa‘ ma dirler. Yā vaḥdet ve hemze tevessül içündür.

با حوت bā edāt-ı şıla ḥūt hā-yı mühmelenūñ zammıyla balıı ma‘ nāsınadır. Lisān-ı Fariside māḥi dirler hānuñ kesriyle ve yā-yı aşıiye ile.

Maḥşül-i Beyt: Öyle Ḥüdā ki şābirūñ teninden ıurtcağızlara azıı virdi daḫi cism-i Yūnusdan balııa bir loıma virdi. Pes Yūnus bir peygamberūñ ism-i şerīfidür ki Ḥaı Subḥānehu ve te‘ ālānuñ emr-i şerīfiyle ol Yūnus Peygamberūñ vücūd-ı laṭifini bir balıı yutdı. Ve temām kırık gün kırık gice bālıııñ ıarnında sākin oldı ve yine dā‘ imā ‘ ibādet idüb namāz ıılardı. Zīrā Ḥazret-i Yūnus gāyetle namāz ıılmaıa mā’il idi. Ḥatta şöyle rivāyet olunur ki ıaçan bālıı kendi yuttukda Ḥaı Subḥānehu ve te‘ ālā Ḥazreti ol bālıııñ arıası bir ıubbe gibi idüb fī’l-ḥāl Ḥazret-i Yūnus namāza meşğül oldı. Nitekim Ḥazret-i Ḥaı ıur’ān-ı ‘ Azīminde buyurmuşdur:

235 فلولاآنه كان من المسبّحين للبت في بطنه الى يوم يبعثون مسبّحي

Ey muşallīn deyu tefsīr eylemişdür:

²³⁵ **Kur’ān-ı Kerīm**, Saffat 37/143-144: “ Eğer o, Allah’ı tesbih edip yüceltenlerden olmasaydı, mutlaka insanların diriltileceği güne kadar balııın karnında kalırdı.”

ان لاله الا انت سبحانك انى كنت من الظالمين ey şehidullāh 236 اذ نادى فى الظلمات
eylemişlerdür ve daħī Ḥazret-i Yūnus *ṣalavātu'llāhi 'alā-nebiyyinā ve 'aleyhi*
Ḥazretlerinüñ baṭn-ı mähīde iken evrād-ı şerīfesi dā'imā bu āyet-i kerīme idi:

لااله الا انت سبحانك انى كنت من الظالمين 238

Ve her kim bu āyet-i kerīmeye meşgūl olsa bilā-şübhetihi belālardan ḥalāş bulması
muḥaḳḳaḳdur. *Bi-'avni'llāhi'l-melikū'l-vehhābu'r-rahman.*

بندۀ رازۀ برسر مي نهد

ديكر يراتاج برسر مي نهد

bānuñ fetḥiyle ve nūnuñ sūkūniyla ve dāl-ı mühmelenüñ [9a] fetḥiyle ve hā-yı
resmiyle ḳul dimekdür 'Arabīde 'abd gibi. Yā vaḥdet içündür ve hemze tevessül içündür.
Ma'lūm ola ki āḥirinde hā-yı resmī olan kelimelerüñ āḥirlerine yā-yı vaḥdet iḳtizā etse
kitābet olunmaz ancak hemze ile iktifā olunur. Sāir yālaruñ iḳtizāsı daħi böyledür lākin yā-
yı maşdariyye olduğu vaḳtinde yā kitābet olunur. Ammā hā-yı resmī kāf-ı 'Acemiye
mübeddel olur. Nitekim Sūdī merḥūm şurūḥunda bu ḳā'ide-yi mufaşşal beyān eylemiştir.
Ammā ba'zılar maḥall-i mezkūrda hā-yı resmīden şoñra bir kāf-ı 'Acemī yazılır
dimişlerdür. Lākin evlā olan evvelkidür ve

را bunda ḥarf-i taḥşīşdür ve

رۀ elifüñ fetḥiyle ve rā-yı mühmelenüñ fetḥiyle ve hā-yı resmiyle bıçğı
ma'nāsınadır. Ammā rāda teşdīd zarūret içündür. Zīrā Lisān-ı Fārisīde aşlā şedde yoḳdur
dimişlerdür ve

بر bānuñ fetḥiyle ve rā-yı mühmelenüñ sūkūniyla istiḡlā içündür. Türkīde üzere
dimekle tefsīr olunur.

²³⁶ **Kur'ân-ı Kerîm**, Enbiya 21/87: “Karanlıklar içinde nida etti.”

²³⁷ **Kur'ân-ı Kerîm**, Enbiya 21/87: “Senden başka ilah yoktur. Sen Sübhansın (her şeyden münezzehsin.)
Muhakkak ki ben, zalimlerden oldum.”

²³⁸ **Kur'ân-ı Kerîm**, Enbiya 21/87: “Senden başka ilah yoktur. Sen Sübhansın (her şeyden münezzehsin.)
Muhakkak ki ben, zalimlerden oldum.”

سر sīnūñ fethiyle ve rā-yı mühmelenūñ sükūnıyla birkaç ma‘nā beyinde müsterekdür. Lākin bunda baş ma‘nāsınadır Lisān-ı ‘Arabīde re’s gibi ve

می mīmūñ kesriyle ve yā-yı ašliyye ile bir edātdur. Fi‘l-i muzāri‘e dāhil olduḡda yā ḫāl içündür yā istiḫbāl için olur yā istimrār için te’kīd için olur ammā bunda istiḫbāliyye te’kīd ider.

نهد nūnuñ fethiyle ve dāl-ı mühmelenūñ sükūnıyla fi‘l-i muzāri‘ binā-yı ma‘lūm müfred ḡāyibdür. Nehīdenden müştāḡdur. Ma‘nāsı ḡor dimekdür. Ya‘nī vaḡ‘ ider.

دا دیکریرا dāl meksūrdur ve yā-yı evvel ašliyyedür ve kāf-ı meftūḡa ‘Acemīdür ve rā-yı evvel meksūrdur ve yā-yı ṡāniye vaḡdet içündür ve rā-yı meftūḡa taḡṡiṡ içündür.

تاج altundan muraṡṡa‘ olurmuş. Evvel [9b] zamanda ‘Acem pādiṡāḡları başlarına giyerler imiṡ.

نهد برسر می yine zīkr olunan gibidür.

Maḡṡūl-i Beyt: Öyle Ḥūdā ki bir ḡulunuñ başı üzerine bıḡı ḡor; ya‘nī bıḡı ile bıḡdirüb helāk eyler. Bir ḡayrı ḡuluñ başı üzerine tāc ḡor; ya‘nī cemī‘ ‘āleme sulṡān idüb mu‘azzez ü mükerrem eyler. Mıṡrā‘-ı evvel Ḥāzret-i Zekerıyyā Peyḡambere telmiḡdür. Ammā mıṡrā‘-ı ṡāniide murād erbāb-ı devletūñ ve aṡḡāb-ı salṡanatuñ ḡaḡıṡına telmiḡ olsa cā’izdür. Ma‘lūm ola ki bu beytūñ ḡāfiyeleri riā‘yetden ‘ārı olmaḡa nesne lāzım gelmez. Zīrā evliyāu’llāhuñ murād-ı ṡerīfleri ma‘nā-yı laṡıfdür. Yoḡsa elfāz u redīfe degüldür.

اؤست سلطان هرچه خواهدان کند

عالمی راد ردمی ویران کند

او zamīr-i ḡāyib Ḥūdāya rāci‘dür ve

سین ve تا edāt-ı ḡāyibdür.

سلطان Ḡufrān u Zen üzerine maṡdardur. Ḡālib, ḡāḡir ma‘nāsına bunda valī ma‘nāsınadır.

چه 'de her hānuñ fethiyle ve rā-yı mühmelenüñ sükūniyla külli ve efrādī ma' nāsınadır.

چه cīm-i ' Acemīnūñ kesriyle ve hā-yı resmīyle Türkīde ne ma' nāsınadır.

خواهد hā-yı mu' cemenüñ fethiyle ve vav-ı resmīyle fi' l-i muzāri' binā-yı ma' lūm, müfred gāyibdür ma' nāsı diler dimekdür. Hā-ḥīdenden müştakdur.

ان elif-i memdūd ile ve nūnuñ sükūniyla ism-i işāretdür. Müşārun ileyhi herçedür.

کند kāf-ı ' Arabīnūñ zammīyla ve nūnuñ fethiyle ve dāl-ı mühmelenüñ sükūniyla fi' l-i muzāri' binā-yı ma' lūm gāyibdür künīdenden müştakdur.

عالمی ' Ālimu'llāhu te' ālādan gāyra itlāk olunur ve yā tenkīr içündür ve

را edāt-ı mef' ūldür ve

در dāl-ı mühmelenüñ fethiyle ve rā-yı mühmelenüñ sükūniyla edāt-ı zarfdür.

دمی 'de yā vaḥdet içündür ve dem nefes ve zamān ve sā' at ma' nālarına gelür. Ammā bunda eḳall-i zamandan ' ibāretdür. Ya' nī [10a] azıcık zamanda dimekdür.

ویران ḥarāb ma' nāsınadır. Kendine zıkr olunan gibidür.

Maḥşūl-i Beyt: Sulṭān ol fe''āl muṭlaḳdur. Her ne dilerse anı eyler.

یفعلاالله ما یشاء ویحکم ما یرید²³⁹āyetinüñ maẓmūn-ı şerīfine telmiḥdür. Murād etse cemī' 'ālemi bir nefesde ḥarāb eyler. Mısrā'-ı şānīde de bir edāt-ı işāreṭle bir fi' l-i şart muḳadderdür.

هست سلطانی مسلم مرورا
نیست کسورا زهره چون و چرا

²³⁹ **Kur'ân-ı Kerîm,** İbrahim 14/27: "Allah dilediğini yapar." Mâide 5/1: "Allah ne dilerse ona hükmeder."

هست hānun fethiyle ve sīn ve fānuñ sükūniyla var dimekdür. Ammā bunda taḥsīn-i kelām zarūret-i vezn için gelmişdür ve

سلطانی'de yā maşdāriyyedür ve

مسلم tef' il bābından ism-i mef' üldür.

مرورا zāhir budur ki bunda مر mīmūñ fethiyle ve rānuñ sükūniyla edāt-ı te'kiddür. و kelimesi odan muḥaffef zamīr-i ğāyib ola ve رā 'ālamet-i mef' ul ola. İbn-i Kemāl daḥi Ḥaḳāyīku'l-Deḳāyīḳdan bir miḳdar beyān itmiş. Ammā sāir luġatlarda ve rā ve merūrā aña dimekdür ve bu icmāl üzere beyān olunmuş. Lākin ṭālib-i taḥşīl-i Fārisīde ziyāde izāḥ için tafşīl olındı.

نیست aşlında nī idi. Nūnuñ kesriyle ve yā-yı aşliyyenüñ sükūniyla edāt-ı nefīdür. Ya' nī yok dimekdür.

كس kāf-ı 'Arabīnūñ fethiyle ve sīnūñ sükūniyla şaḥş-ı zevi'l-'uḳūlden 'ibāretdür ve

را bunda edāt-ı taḥşīşdür.

زهرة zā-yı mu'cemenūñ fethiyle ve hānuñ sükūniyla öd ma' nāsınadır ki ḥayāt şāḥiblerinde olur ve mecāl ma' nāsına gelür. Bunda ma' nā-yı şānī murāddur.

چون cīm-i 'Acemīnūñ zammıyla ve vāv-ı aşliyye ile nice ve nite dimekdür. 'Arabīde keyfe ma' nāsınadır ve

چرا cīm-i 'Acemīnūñ fethiyle ve kesriyle luġatda ma' nāsı niçün dimekdür. Zirā bu kelime çe [10b] ile rādan mürekkebdür. Ne için olduġu zāhir oldı. Lākin bu maḥalde çerānuñ çimi fethle oḳunmaḳ lāzımdur. Mışrā'-ı evvelde merūrāya muvāfaḳat için.

Maḥşūl-i Beyt: Sultānlıḳ ol fe' 'āl-i muṭlaḳ olan Ḥüdāya müselleme ü lāyıḳdur. Ya' nī ḥaḳīḳatde pādīşāḥ ve vālī odur anuñ ef' āl ü aḥkāmına kimesnenüñ çün ü çerā dimege mecāl ü ḳudreti yoḳdur. Ya' nī bu işi Ḥüdā niçün eyledi deyu teftiş ü tefahḥuş idüb

kimsenüñ su`âle mecâl yokdur ve ħaddi degüldür. Zîrâ mes`ül olmak maĥlûka maĥşûşdur, Ĥaliĥa degül. Nitekim Ĥazret-i Ĥur`ânda vârid olmuşdur:

لايسئل عمّا يفعل وهم يسئلون²⁴⁰

ان يکی راکنج ونعمت می دهد
وأن ذکر راد رنج زاحمت می دهد

یکی yā-yı evvelüñ fethi ve kesriyle ve yā-yı aşliyye ile birisi dimekdür. Ammā yek kâf-ı ‘Acemîñ sükûniyla ve yâsuz bir dimekdür. İkisi de bir luĥatdur. Ancaĥ ta‘bîr-i ma‘nâda fark vardır.

را edât-ı mef`üldür ve

کنج kâf-ı ‘Acemîñ fethiyle ve nûnuñ sükûniyla ĥazîne ma‘nâsınadır ve vâv-ı ‘âtıfe ma‘ıyyet ma‘nâsın ifâde ider. Lâkin telaffuz olunmaz ancaĥ ma-ĥabilünüñ mazmûm oĥunmasına delâlet ider.

دهمی de می mîmîñ kesriyle ve yā-yı aslıyyenüñ sükûniyla fi‘l-i muzâri‘e dâĥil olduĥda yâ ĥâliyyet yâ istiĥbâliyyet ma‘nâsın ifâde ider. Sâbiĥan beyânı tafşîl üzere zıkr olundu.

ده dâl-ı mühmelenüñ fethiyle ve hânüñ fethiyle ve dâl-ı mühmelenüñ sükûniyla fi‘l-i muzâri‘ binâ-yı ma‘lûm müfred ĥâyıbdür. Ma‘nâsı vir dimekdür dehidenden müştâĥdur ve

ان دکر de vâv-ı ‘âtıfenüñ fethiyle oĥunur ve an diĥer kelimesinüñ hemzesi vaşl olunur zarûret-i vezn için. دکر dâl-ı mühmelenüñ kesriyle [11a] ve kâf-ı ‘Acemîñ fethiyle ĥayr ma‘nâsınadır ve daĥi ma‘nâsınadır ve yine ma‘nâsınadır. Ammā bunda ma‘nâ-yı evvel murâddur ve

²⁴⁰ **Kur`ân-ı Kerîm**, Enbiya 21/23: “Allah’a yaptıĥından sorulmaz ama insanlar yaptıklarından sorguya çekilecektir.”

رنج rā-yı mühmelenüñ fetḥiyle ve nūnuñ sükūniyla elem ma‘ nāsınadır. Ya‘ nī ağrı dimekdür ve vāv-ı ‘āṭife ma‘ nāsına cemī‘yyet ifade ider.

زخمت daḥī elem ma‘ nāsınadır. Rence ‘atf-ı tefsīr vaḳi‘ dūr.

Maḥşül-i Beyt: Allāhu te‘ālā Ḥazretleri ḳullarından ol birisine elem ve zaḥmet virür. Ḥāşıl-ı kelām ḳullarınun ba‘zını ḡanī idüb emvāl ü erzāḳlar ile devletlü eyler ve ba‘zısını rence ve zaḥmete giriftār eyler. Taşvīr-i ma‘nānuñ ibtidāsında Allāhu te‘ālā Ḥazretleri ḳullarından diledigin pādişāh ider dinilmeye ḳarīne-i maḳāmından me’ḥūzdur.

ان یکی رازر دوصد همیان دهد
دیگری در حسرت نان جان دَهدُ

زر zā-yı mu‘cemenüñ fetḥiyle ve rā-yı mühmelenüñ sükūniyla iki ma‘nā beyinde müşterekdür. Bir ma‘nāsı altun ve bir ma‘nāsı sikkeli aḳçedür. Ammā bunda ḳaḡısı murād olunursa cā’izdür ve

دو dāl-ı mühmelenüñ fetḥiyle ve zammıyla ve vāv-ı resmīyle ism-i ‘addür iki ma‘ nāsınadır.

صد şād-ı mühmelenüñ fetḥiyle yüz dimekdür ve

همیان hānuñ fetḥiyle ve mīmüñ sükūniyla bunda aḳçe ve altun ḳoduḳları kese murāddur.

نان etmek ma‘ nāsınadır.

Maḥşül-i Beyt: Allāhu te‘ālā Ḥazretleri ḳullarından ol birisine iki yüz kese altun virir ve yāḥud iki yüz kese aḳçe virir demek ola. Ya‘ nī bir ḳulunu iki yüz kese altuna mālīk eyler ḡanī olur ḡayri ḳulu etmege ḥasretinden aḳlıḡından cān virir. Bunda da evvelki gibi maḳām ḳarīnedür.

ان یکی پوشیده سنجاب وسمور
دیگری خفته برهنه در نئور

پوشیده bā-yı ‘Acemīnūñ zammiyla māzīden asmdur. Ma‘nāsı giyinmiş dimekdür. Tahtında fā‘il-i zamīri yekiye rāci‘dür. Sincāb ve semmūr meşhūr kürke dirler ki beyne’n-nās müsta‘meldür ve semmūrda şedde yodur.

خفته hā-yı mu‘cemenūñ zammiyla fānuñ sükūniyla [11b] mazīden asmdur ve ma‘nāsı yatmış ve uyumuş dimekdür ve

برهنه bānuñ zammiyla ve fetiyle ve rā-yı mühmelenūñ fetiyle ıplak ma‘nāsınadır. Ya‘nī ‘uryāñ dimekdür ve

تَنُور tānuñ fetiyle ve nūnuñ zammiyla bir dürlü ocadur ki içinde etmek bişürürler imiş ve daı ışınurlar imiş.

Maşūl-i Beyt: Ol birisi sincāb ve semmūr kürkleri giymiş bir ayrısı tennūrda ‘uryān ve ıplak yatmış. Allāhu te‘ālā Hāzretlerinūñ ullarından kimisi envāi‘ devletlere mazhar olup şāhib-i ‘izzet olmuş ve kimisi itiyā ve far u fāadan nā‘il zillet olmuş. Ehl-i itiyaca öre cümleden biri Ebū-Derdā Hāzretleri idi ki hātunuyla kendi ancak bir cāmeye mālīk imişler. Şöyle rivāyet iderler ki kendüleri namaz ılmaa mübāşeret etdikde hātūn a‘zā-yı ‘avretin setr iün tennūre girermüş ve hātūnı namāz ıldıda kendüler daı öyle ider imiş. Hāşıl-ı kelām ol bir cāme nevbete giyerler imiş.

ان یکی پستر کمخا و نخ
دیگری بر خك خواری بسته یخ

بر ‘alā ma‘nāsınadır ve

پستر bā-yı ‘Acemīnūñ kesriyle ve sīn-i mühmelenūñ sükūniyla ve tānuñ fetiyle dōšek ma‘nāsınadır ve

کمخا kāf-ı ‘Arabīnūñ fetiyle ve mīmūñ sükūniyla ve hā-yı mu‘ceme ile meşhūr umaşdur ve

نخ nūnuñ fethiyle ve hā-yı mu‘cemenūñ sükūniyla şöyle kılcadır. İki yüzü de döşenmek mümkün ola ve

خوار hā-yı mu‘cemenūñ zammıyla vāv-ı resmiyle ‘azizūñ zıddıdır ‘izzetsüz ma‘ nāsına zelīl dimekdür ve

برهنه ma‘ nāsı daḥī gelür. Ya‘ nī çıblak demek olur. Ammā elifsüz olunca daḥi çok ma‘ nāsına ve yā-yı maşdariyyedür.

بسته bānuñ fethiyle ve sīn-i mühmelenūñ sükūniyla bunda mazīden bir kısm olması murāddur ve

بخ yānuñ fethiyle ve hā-yı mucemenūñ sükūniyla [12a] buz ma‘ nāsınadır.

Maḥşūl-i Beyt: Ol birisi gemhā ve naḥ döşek üzerinde oturmuş. Bir ğayrısı zillet ü ḥaḳāret toprağı üzre buz bağlamış ma‘ nā-yı lāzımı doñmuş dimekdür. Ammā mürde olmağıyla degül meşelā ziyāde üşümüş ve hergiz döşek görmemiş dimekdür ve ba‘zı nüsaḥda gerde yaḥ vāki‘ olmuşdur. Gerde kāf-ı ‘Acemīnūñ fethiyle bunda mazīden bir kısmdır ma‘ nāsı döñmüş dimekdür ve ölmüş ma‘ nāsına da gelür.

Pes Maḥşūl-i Beyt: Mışra‘-ı şānī ğayrısı zillet ve ḥaḳāret toprağı üzre buza dönmüş veyāḥūd buz olmuş ola.

ان یکی بر تخت باصد غزو ناز
دیگری کرده دهان از فاقه باز

تخت tā-yı evvelūñ fethiyle ve hā-yı mu‘cemenūñ ve tā-yı şānīnūñ sükūniyla pādişāhlar oturacak kürsīdür. Kezā fi ni‘metu ‘llāh ve yā muşāḥabet.

عز ‘ayn-ı mühmelenūñ kesriyle ve zā-yı mu‘cemenūñ şeddesiyle şeref ve ‘azamet ma‘ nāsınadır ve nāz-ı iftiḥār ma‘ nāsınadır.

کرده kāf-ı ‘Arabīnūñ fethiyle ve rā-yı mühmelenūñ sükūniyla bunda mazīden kısm olmağı murāddur.

دهان dāluñ fetḥiyle ağız ma' nāsınadır ve

فاقه faqirlik ma' nāsınadır ve

باز bunda açık ma' nāsınadır.

Maḥşül-i Beyt: Hazret-i Hüdānuñ kullarından ol birisi yüz 'izz ü nāz u şeref ü 'azamet ü iftiḥār eyler. Taht üzerinde oturmuş ya'nī pādişāh-ı 'ālem olmuş bir ğayrısı faqirlikden ağız açmış ya'nī dünyā[ya] muḥtāç bir faqīr olub açlığından ağzın açmış ma' lūm ola ki mışrā'-ı evvelde bir şedde gelmesi taqḍīr olunur ve oturmuş ma' nāsı andan zāhir olur ve mışrā'-ı şānīde gerde [12b] ile bāzuñ mābeynine dehānla az fāka kelimātı taḥallül etmesi zarūret-i vezn içündür. Ve illā taqḍīri dehān az fāka bāz gerde olmaqdır ki açmış ma' nāsı virilmek mübtedīye rüşen ola.

طرفةالعينى جهان بر هم زند
كس غى ياردكه انجادم زند

تفه tā-yı mühmelenūñ fetḥiyle ve rā-yı mühmelenūñ sūkūniyla ḍarb bābından binā-yı mürredür. Ma' nāsı göz қаpaқlarını bir kerre қаpamaқ ma' nāsınadır kim mu' tād-ı ḥalk dā'im böyledür. İllā қаşden қаpamaқ, yummaқ ma' nāsına degüldür ammā bunda tarfetü'l-'ayn eқall-i zamandan ve esrā' vaқitden 'ibāretdür. Ya'nī gözi bir kerre қаpayub açınca dimenūñ ma' nāsı azıcık zamanda dimekdür ve yā vaḥdet içündür. Zāhir budur ki bu yā-yı vaḥdet bu maḥalde tarfetde olan ma' nā-yı vaḥdeti te'kīd ola ve illā yā-yı vaḥdet 'ayna maşrūf olsa ma' nā maşraf olmaқ lāzım gelür. فتدبر وتأمل ve

جهان dünyādur 'ālem ma' nāsına kezā *fi-ni' metu 'llāh*.

برهم bānuñ fetḥiyle ve rānuñ sūkūniyla ve hānuñ fetḥi ve mimūñ sūkūniyla biri birine dimekdür.

زند fi'l-i muzāri binā-yı müfred gāyibdür. Zenīdenden müştāqdır. Ma' nāsı urur dimekdür ve

یارد نمی یارد 'üñ ma' nāsına ḥaddi degüldür dimekdür ve

که ḥarf-i beyāndur ve anca ol yerde ol maḥamda ve ol maḥalde dimekdür.

دم dāl-ı mühmelenüñ fetḥiyle ve mīmüñ sükūnıyla bunda nefes ma' nāsınadır. Nitekim şāhidi luġatda دی پاین اش صوکه دم نفس و همدم اش صوکه دی پاین deyü beyān eylemişdür.

Maḥşül-i Beyt: Öyle Ḥüdā ki eġer murād etse bir kerre göz ḳapayub açınca cihānı birbirine urar. Yanī murād itse anī sā' atde ve eḳall-i vaḳitde dünyāyı ḥarāb u ne-yāb eyler. Kimse ḳādir olmaz ki ol maḥamda nefes ura ya' nī irādet-i Ḥüdāda söz söylemeye kimsenüñ ḳudreti yoḳdur ve ḥaddi degüldür. Ma' lüm ola ki bu beytüñ evvelinde daḥi bu anki [13a] muḳadderdür. قتل

ان که با مورغ هوا ماهی دهد
بند کانر ادولت شاهی دهد

با ḥarf-i şıla

مرغ ḳuş ve

هوا gök ile yer mābeyni ve

ماهی yā-yı aşıyyenüñ sükūnıyla balıḳ ma' nāsınadır. 'Arabīde semek gibi sīn ve mīm ve kāfuñ fetḥiyle ve

دهد fi'l-i muzāri' müfred ġāyibdür ma' nāsı virir dimekdür dehedenden müştāḳdur ve

بندکان bendenüñ cemī' dür ve kāf-ı 'Acemī bendede olan hā-yı resmīden bedeldür. Nitekim bu ḳā' ide sābiḳan mürür itdi ve

دولت dāl-ı mühmelenüñ fetḥiyle ve zammıyla yiġitlik ve el üstün olmaḳlık ammā bazılar ḳatında devlet zamm-ı dālla mālda fetḥ-i dālla ḥarabda ve cāhda ve yiġitlik

ma' nāsına müsta' meldür. Bieyy-i veçh kâne ma' nā-yı cā' izdür ve devletüñ şāha izāfet-i beyāniyyedür.

بي شاهدہ yā-yı sākine maşdariyyedür.

Maḥşūl-i Beyt: Öyle Hüdā ki havada uçan kuşa deryāda olan balığı ğidā ve azıķ virir ve kullarına pādişāhlık devleti virir mışrā'-ı şānīnūñ evvelinde bir vāv-ı 'āṭife muḥadderdür.

بي پدر فرزند پیدا او کند
طفل را در مهد کویا او کند

بی bānuñ kesriyle edāt-ı selbdür ve

پدر bā-yı 'Acemīnūñ fetḥiyle ve dāl-ı mu'cemenūñ fetḥiyle baba ma' nāsınadır. Amma peder dāl-ı mühmele ile şöhret olmuşdur. Lākin ḳā'ide zāl-ı mu'ceme olmasıdır. Zīrā her dāl ki kelime evvelinde vāķi' olmayub mā-ḳabli şaḥīḥ-i sākīn ola ol dāl-ı mühmeledür. Ve eger mā-ḳabili ḥarf-i şaḥīḥ-i sākīn olmazsa ol zāl-ı mu'cededür ki nitekim vā' iz-i müslimīn Mevlānā Bedreddīn Eymen Ḥazretleri bu ḳā'ide dürr-i şimīn gibi nazm götürüb beyān eylemişdür:

رزبان فارسی فرق میان دال و ذال
یا دکن ان من که دو ثراع افاضل مبهت
پیش ازودر لفظ مفرد کر صحح وساکنت
دال خوان اوراوباقی جمله ذال معجمه است

[13b] güzāfi ni' metu 'llāhi.

فرزند fānuñ fetḥi ve rānuñ sükūniyla ve zā-yı mu'cemenūñ fetḥiyle oġlān ma' nāsınadır.

واo zamīr-i Hüdāya raci' dūr ve

کند kāf-ı ‘Arabîniñ zammıyla ve nūniñ fethiyle fi‘l-i muzāri‘ müfred-i gāyibdür ma‘nāsı eyler dimekdür. Kenīdenden müştakdur. Lākin bu maħalde ve bunıñ gibi maħallerde istimrār murāddur. Ve کند ef‘āl ıalubdandır ki iki mef‘ūl-i şarīħ ta‘addī eylemişdür. Evvelki mef‘ūlü ferzenddür ve ikinci mef‘ūlü peydādur ve

طفل ṭānuñ kesriyle daħī yedi yaşına dāħil olmuş küçüğe dirler ve

را edāt-ı mef‘ūldür ve

در edāt-ı zarfdur ‘Arabīde fī ma‘nāsınadır.

مهد mīmüñ fethiyle ve hānuñ sükūnıyla küçükleri tevellüd idince ıoduqları taħtadan zarfdur ki Türkī lisānda beşik deyu ta‘bīr iderler ve

كوبا kāf-ı ‘Acemīniñ zammıyla bunda ism-i fā‘il ma‘nāsına söyleyici dimekdür. ‘Arabīde nāṭıq gibi ve

او zāmīri yine Ḥüdāya raci‘dür.

Maḥşūl-i Beyt: Babasız oğlı ol fe‘al-i muṭlak olan Ḥüdā zāhir ve peydā eyler. Beşikde tıflı ol Ḥüdā söyleyici eyler. Ma‘lūm ola ki mısrā‘-ı evvelde ferzendi bī-peder murād Ḥazret-i ‘İsādur *şalavātu’llāhi ‘alā-nebiyyinā ve ‘aleyhi ḥazretleri*. Kavlühu te‘ālā.

²⁴¹كيف نكلم من كان في المهد صبياً قال ائى عبدالله اتانى الكتاب وجعلنى نبياً

Yāḥūd tıflıdan murād bunda Ḥazret-i Yūsufuñ ‘ismetine ve Züleyḥānuñ töhmetine şehādet eyleyen ma‘şūm ola ki sū‘āl olunduğda bi-izni’llāh bu āyet-i şerīfüñ mefhūmuñ cevāb virdi. Kavlühu te‘ālā:

²⁴²ان كان قميصه قدمن قبل فصدقت وهو من الكاذبين وان كان قميصه قد من دبر فكذبت وهو من الصادقين

مرده صد ساله راحى مى کند

²⁴¹ **Kur’ân-ı Kerîm**, Meryem 19/29-30: Dediler ki: "Henüz beşikte olan bir çocukla biz nasıl konuşabiliriz?"

²⁴² **Kur’ân-ı Kerîm**, Yūsuf 12/26-27: "Eğer onun gömleği önden yırtılmışsa, kadın doğru söylemiştir, o (Yūsuf) yalancılardandır. Eğer gömleği arkadan yırtılmışsa, kadın yalan söylemiştir. Bu ise doğru söyleyenlerdendir."

اِنَّ بَجْرُ حَقِّ دِيكْرِي كِي حِي كَنْد

مردہ ölü dimekdür. ‘Arabîde meyyit ma‘ nāsına ve hemze izāfet içündür. [14a] ve

صد esmā-1 ‘adeddendür yüz ma‘ nāsına ve

ساله yıla maḥşūş dimekdür. Zīrā sāl yıldur ve āhiründe hā-yı resmī ma‘ nā-yı taḥṣiṣ ifāde ider. Pes şad sāleniñ ma‘ nāsı yüzyıl dimekdür ve

را edāt-1 mef’ūldür. Ma‘ lūm ola ki bu rānuñ Fārisīde beş ma‘ nāsı vardır. Kaçan böyle āḥir kelime lāḥiḳ olduğı vaḳt iḳtizāsıyla edā olunur. Meşelā bu rā ki kelime āḥirine lāḥiḳ olur. Yā taḥṣiṣ içün olur ‘Arabîde lām-1 cārre ma‘ nāsına meşelā ‘Arabîde *Elḥamdüli’līlāh* didüğüñ gibi ki ma‘ nāsı cins-i ḥamd veyā cemī‘ ḥāmidüñ ḥamdi Allāh içündür. Ya‘ nī Allāha maḥşūşdur dimekdür. Pes Fārisīde de minnet-i Ḥüdā-yı rādur ve sipās Ḥüdā-yı rā dirsın. Allāh da lām-1 carrenüñ ma‘ nāsı bunda ifade ider veyāḥūd ol rā mef’ūl alāmeti olur. Nitekim mişāl-i kerrātla mürür itdi. Yeyāhud edāt-1 ḳasm olur. Nitekim meşelā Ḥāfız buyurur:

دل میرو دزدتم صح دلان خدارا

Pes bunda rā ḳasm içün de olur. Ya‘ nī gönül almadan gide yürür. Ey şāḥib-i diller Allāh ḥaḳḳıçün dimek olur. Böyle olunca Ḥüdā mışrā‘-1 şāniye maşdük olur ve dördüncü ma‘ nāsı şıla içündür. Meşelā Gülistānda همه رارسیده باران رحمت بی حسابش gibi.

را 'همه' da olan rāḥle ma‘ nāsınadır. Ya‘ nī Ḥüdānuñ ḥesābsız raḥmeti yağmur cemī‘ kāināta irişmiş dimekdür. Rāstī şāḥa rā resīde olan rādur. فتأمل ve

كاهيجه burada taḥsīn-i lafz içün āḥir-i kelimeye lāḥiḳ olur ki ma‘ nāya ḥalel virmez olmasıyla daḥī ma‘ nāya noḳşān gelmez. Belki lāḥiḳ olması ancak lafza revnaḳ u hüsn virür. İn-şā’-Allāhu te‘ālā bu daḥi maḥallinde beyān olunur ve daḥi

حِي ḥā-yı mühmelenüñ [14b] fethiyle ve yānuñ sükūnıyla diri ma‘ nāsınadır Fārisīde

زنده gibi zā-yı mu‘ cemenüñ kesriyle ve nūnuñ sükūnıyla ve

این isimdür esmā-yı işāretdür qarīb için vaz‘ olunmuşdur ‘Arabīde zālike gibi.
Lākin ekṣer müsta‘ mel olan hazādür hā-yı beytle ve

جز bā-yı meftūḥa zāīdedür zarūret-i vezn için gelmişdür ve

جز cīm-i ‘Arabīnūñ zammıyla ve zā-yı mu‘ cemenūñ sūkūnyla ğayrī ma‘ nāsınadır
ve

کی kāf-ı ‘Arabīnūñ fetḥiyle ve yānuñ sūkūnyla kaçan ma‘ nāsınadır ve

کند fi‘l-i muzārī‘ müfred ğāyibdür. Ma‘ nā-yı istimrār murāddur. Zīrā mer edāt-ı
istimrārdur bu maḥallerde. Pes her kelimedede ki ma‘ nā-yı istimrār murād oluna. Elbette
anda bir edāt-ı istimrār olmaḵ lāzımdur. Eğer zāhir olmazsa da taḳdīr olur.

Maḥṣūl-i Beyt: Öyle Allāh ki yüzyıllık ölüyü diri eyler bu ölüyü diri eylemek
Ḥüdādan ğayrısı kaçan eyler. Ya‘ nī Ḥüdādan ğayrı kimse mevtāyı ihyāya kādir degüldür.
Mıṣrā‘-ı evvelde mürde-i ṣad sāleden murād Ḥazret-i Üzeyr Peyğamberdür ki çürümüş
istühānı görüb bu tekrar nice ḥayāt bulur didi. Ḥaḳ ta‘ ālā Ḥazret-i Kemāl-i Ḳudretūñ aña
bildürmek için orada anuñ rūḥunu ḳabz idüb yüzyıl anı ol ḥāl üzre ḳodı ve yüzyıldan sonra
yine emr-i ḥaḳḳla ḥayāt bulub niçe zamān diri oldı. Nitekim ḳıṣṣası tevāriḥde mufaṣṣaldur
murād idinen aña mürāca‘ at eylesün.

صانع کرطین سلاطین میکند

نجم دا رجم شیاطین میکند

صانع fetḥi bābından ism-i fā‘ ildür. Ḥālīk ma‘ nāsına ve yā ḥarf-i vaḥdetdür ve

کز kāf-ı ‘Arabīnūñ fetḥiyle ve zā-yı mu‘ cemenūñ sūkūnyla ki ezden muḥaffedür.

که kāfuñ kesriyle ve hā-yı resmīyle ḥarf-i rābıt-ı şıfat ve

از hemzenūñ fetḥiyle ve zānuñ [15a] sūkūnyla ‘Arabīde ḥurūf-ı cārreden olan min
ma‘ nāsınadır ki Türkīde den ma‘ nāsını ifāde ve

طين tā-yı mühmelenüñ kesriyle bālçık ma' nāsınadır. Cemī' etyān gelür. Elifüñ fethiyle kezā fi'l Aḥterī ve

سلاطين sulṭānuñ cemī' dür ve

نجم nūnuñ fethiyle luğatda yıldız ma' nāsınadır ve birkaç ma' nāya daḥi gelür ammā bu maḥalde murād olunur gökden şeyāṭine atılan ateşdür ki ehl-i zemine yıldız gibi görünür ve

رجم rānuñ fethiyle naşr bābından maşdardur remī ma' nāsınadır rānuñ fethiyle ve mīmüñ sükūnıyla ya' nī atmağ ma' nāsınadır ve

شیاطین şeyṭānuñ cemī' dür.

Maḥşül-i Beyt: Ol Ḥüdā bir Ḥüdādur ki bālçıkdan sulṭānlar eyler ve necm şeyṭānlara recm ider. Ya' nī atar, şeyāṭini aṅuñla helāk ider. Mısrā'-ı şānīnūñ evvelinde bir ḥurūf-ı 'āṭife taqḍir olunur.

از زمین خُشکِ رُویانْدُ کِیاه
اسمان ها راهم اودار دِنکاه

زمین zā-yı mu' cemenüñ fethiyle ve mīmüñ kesriyle arz ma' nāsınadır ve zemün ma' nāsı şovuk dimekdür ve yer daḥi ziyāde şovuk olduğundan zeme bir yā-yı nisbet ilḥāk idüb ve bir nūn-ı te'kīd daḥi götürüb yere isim virdiler ve

خشک ḥā-yı mu' cemenüñ zammıyla ve şīn-ı mu' cemenüñ ve kāfuñ sükūnıyla qurı ma' nāsınadır.

رویانْدُ fi'l-i muzāri' binā-yı ma'lūm müfred ġāyibdür ve elif ve nūn edāt-ı ta' diyedür ve rüyānīdenden müştakdur ve

کیاه kāf-ı 'Acemīnūñ kesriyle qurı ot ma' nāsınadır dimiş *ni' metu 'llāh* lākin bunda çayr u çimen murad olmağ münāsibdür ve

اسمان elif-i memdūda ile ve sīnūñ sūkūniyla göge dirler semā ma‘ nāsīnā ma‘ lūm [15b] ola ki Fārisīde her yerde mānuñ mā-ḳabli sākin oḳunur. Nitekim Gülistānda evvelki bābda ve Nūṣīrevān-ı ‘Ādil hikāyesinde vāḳi‘ olan beytūñ şerhinde şāzūmānı ta‘ rīf itdikde şāriḥ Sūdī *rahmetu ‘llāhi ‘aleyhi* bu mezkūr ḳā‘ide-i külliyyen bir hoş beyān eylemişdür. فتأمل ve

ها edāt-ı cem‘dür. Nitekim zevī‘l-‘uḳūldan ğayrı heb böyle cem‘lonur. Ammā zevī‘l-‘uḳūldan elif ile ve nūn ile cem‘ olur. Meşelā dostān ve murādān ve ‘āşīḳān ve dilberān ve dahī bunuñ emsāli gibi ve

درختان ba‘zılar şāz dimişlerdür ba‘zılar neşv ü nümāsı olan ğayrı zevī‘l-‘uḳūlūñ iki tārīḳla cem‘ cā‘izdür dimişler. Meşelā dirāhta olsa da cā‘iz dimekdür ve

را bunda edāt-ı mef‘ūldür ve

هم hānuñ fetḫiyle mīmūñ sūkūniyla bunda ‘aṭf u cem‘ iyyet ma‘ nāsın ifāde ve

او zamīri Ḥūdāya raci‘dür ve

دارد نگاه niġāh-dāred taḳdīrindedür. Ya‘nī ḫıfz ider dimekdür. Ma‘lūm ola ki bu niġāh kelimesi dāred ve dāşt kelimeleriyle bunlarūñ taşarrufātuyla isti‘māl olunsa ḫıfz ma‘ nāsına olur. Ammā ğerd ü ğend kelimeleriyle bunlarūñ taşarrufātuyla isti‘māl olunsa nazār eyler ma‘ nāsına olur. فتأمل

Maḥşūl-i Beyt: Öyle Ḥūdā ki ḳurı yerden çayır u çimen bitürür ve semavātı ol Ḥūdā ḫıfz u şıyānet eyler.

هیچ کسردر ملک اوانیزنی

قَوْل اور الحننی و سادنی

انیز elfūñ fetḫiyle ve nūnuñ sūkūniyla ortāḳ ma‘ nāsınadır. ‘Arabīde şerīḳ dirler ve

نی nūnuñ kesrīyle ve yā-yı aşlıyye ile edāt-ı nefydür. Yok dimekdür ammā bunda nīst taḳdīrindedür. Ya‘nī edāt-ı haber-i muḳadderdür ve

قول k̄āfuñ fethiyle Türkide söz ma‘nâsınadır. [16a] ve

او zamîri Hüdāya raci‘dür ve

را edât-ı taḥşîşdür ve

لحن lâmuñ fethiyle ve hâ-yı mühmelenüñ sükûnıyla şavt ma‘nâsınadır ve ḥaṭâ ma‘nâsınadır. Ya‘nî A‘râbda ḥaṭâ etmek. Ammâ bunda tağyîr-i kelâmdan kinâyatdır. Pes vechle de cā’izdür ve

سان bunda vezn ma‘nâsınadır. Laḥne ‘aṭf tefsîr vâқи‘ olmuşdur. Pes böyle olunca laḥn şavt ma‘nâsına olur.

Maḥşûl Beyt: Hiç kimse ol Hüdānuñ mülk ü şalṭanatında ortak degüldür. Ya‘nî şerîki yoḡdur dimekdür. Hâşıl-ı kelâm şerîkden nazîrden berîdür münezzehdür. Nitekim Hâzret-i Fahrü’l-Enbiyâ buyurur:

لااله الاالله وحده لاشریک له له الملك وله الحمد وهو على كل شئ قدير²⁴³

Ve daḡı kavlı-i şerîfüñ ve kelâm-ı beligüñ savtı ve düzeni ve ḥaṭâsı yoḡdur. Murâd Hâḡ te‘âlâ Hâzretlerinüñ kelâm-ı şerîfi şavtdan ve ḥarfıdan ve ḥaṭâdan ve düzenden münezzeh olduḡun beyân ve iş‘ârdur.

Der Na‘t-ı Seyyidi’l-Mürselîn Şalla’llāhu ‘Aleyhi ve Sellem

Hâzret-i Şeyḡ ‘Aṭṭâr ‘aleyhi raḡmetü’l-ḡaffâr Allāhu te‘âlâ ḡamden şoñra Resûl-i Ekremüne şalavâta şurû‘ idüb medḡ ṭarîḡiyle buyurur.

سیدالکونین وختم المرسلین

اخرامد بُود فخر الاولین

²⁴³ Allah'tan başka ilah yoktur. O birdir, ortağı yoktur, mülk ona aittir, hamdler de ona layıktır, her çeşit hayır O'nun elindedir. O her şeye kadirdir.

سَيِّدِ sīnūñ fetḥiyle ve yā-yı müşeddedenūñ kesriyle ulu ve ‘aẓīm Mevlā ma‘ nālarınadır ki cem‘ sādāt gelür kevénye muzāfdur izāfet-i lāmiyyedür ki ve

كُونِ kāfuñ fetḥiyle vāvuñ sükūniyla ve nūnuñ fetḥiyle kevnūñ teṣnīyesidür. Pes bunda güneynden murād iki ‘ālemdür: Ya‘ nī dünyā ve ahiret ve

خْتِمِ ḥā-yı mu‘ cemenūñ fetḥi ve tānuñ sükūniyla her şey’üñ āhirine ve şoñuna dirler. Mürselīne muzāfdur izāfet-i lāmiyyedür ve

مُرْسَلِينَ lāmuñ [16b] kesriyle mürselūñ cemi‘dür ve

مُرْسَلِ mīmūñ zammıyla if‘āl bābından ism-i mef‘ūldür.

رسول Peyğambere dirler ki ḥalkı bir taze dīne da‘vet eylemeye dirler ammā mürsel cānib Ḥüdādan bir kitābı ola. Meşelā Dāvuda Mūsaya ve ‘İsāya ve Muḥammed ‘aleyhi’ş-şalāt gibi.

اٰخِر gerü ma‘ nāsınadır.

اٰمِد elif-i memdūde ile ve mīmūñ fetḥiyle ve dāluñ sükūniyla fi‘l-māzī müfred ğāyibdür ma‘ nāsı geldi dimekdür āmedenden müştakdur ve

بُود bānuñ zammıyla ve vāv ve dāluñ sükūniyla iki ma‘ nā beyninde müştarekdür. Fi‘l-i māzī müfred ğāyib olmağ var ve edāt-ı zamāniyye olmağ var ve eger fi‘l olması murād olunursa oldi ma‘ nāsı virülür ve eger edāt olması murād olunursa idi ma‘ nāsı virülür.

فَخْر fānuñ fetḥiyle ve ḥā-yı mu‘ cemenūñ sükūniyla şeref ve faẓl ma‘ nāsınadır. اٰوَلِيْنَ'e muzāfdur, izāfet-i lāmiyyedür.

اٰوَلِيْنَ evvelūñ cemi‘dür ve cem‘üñ ḥālet-i cerri yā ile nūnla olur. Zīrā evvelīn i‘rābdan lafzā mecrūr muzāfun ileyhdür. Faḥrūñ ve ma‘lūm ol ki bu beytūñ mıṣrā‘-ı evvelīnūñ mübtedāsı maḥzūfdur. Taḫdīri an Resūl dimekdür.

Maḥşül-i Beyt: Ol Resûl iki cihānuñ ulusu ve peygamberleruñ ḥatemīdür. Ya‘nī nübüvvet ü risālet zāt-ı şerīflerinde tamam olmuştur. Murād Ḥātemü’n-nebeyyin oldığın iş‘ardur. Nete Ḥaḳ te‘ālā Ḥāzret-i Ḳur‘ān-ı ‘azīmü’ş-şānda buyurur:

244 ما كان محمد ابا احد من رجالكم ولكن رسول الله و خاتم النبيين وكان الله بكل شيء عليما

ve kendüleri daḥi buyurur:

245 لا نبي بعدى

Ol egerçi cemī‘ enbiyādan şoñra geldi; lākin gelen peygamberleruñ faḥr-ı zübdesi oldı [17a] veyāḥūd evvel gelen peygamberler anuñla iftiḥār idi. Pes oldur Resûl-i evvelīnuñ faḥrı idi demek ola.

انكه امدنه فلك معراج او
انبيا واوليا محتاج او

ne nūnuñ zammıyla ve hā-yı aşliyye melfūzunuñ sükūniyla ism-i ‘adeddür toḳuz ma‘nāsına.

معراج nerdübān ma‘nāsına mīmüñ kesriyle ve ‘aynuñ sükūniyla o zamīrine muzāfdur.

انبيا nebīnuñ cemī‘dür. Nebī aña dirler ki ancak ilhām-i ilāhī ola. Pes Resûl ḥāşşdur ve nebī ‘āmmdür ve

اوليا velīnuñ cemī‘dür velī bunda ehlu’llāh ma‘nāsınadır.

Maḥşül-i Beyt: Ol Resûl ki dünyāya geldi toḳuz felek anuñ mi‘rācı oldı. Ya‘nī toḳuz felekden ‘urūc idüb ḥattı ‘arş-ı a‘lāya şu‘ūd eyledi.

244 **Kur‘ān-ı Kerīm**, Ahzab 33/40: “Muhammed, sizin erkeklerinizden hiçbirinin babası değildir. Fakat o, Allah'ın Resûlü ve peygamberlerin sonucusudur. Allah her şeyi hakkıyla bilendir.”

245 Benden sonra peygamber gelmeyecektir. (Hadis-i Şerif)

Hâşıl-ı Kelâm ol Resûl-i Ekrem *şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem* Hâzretleri cismānî bu tokuz kât eflâkdan geçüb tâ 'arş-ı a' zama vâşıl oldu. Nitekim kışşa ile mi' rāc gün gibi zâhir ve 'ayān ve ma'lûm-ı 'âlemyân-ı mu'temed ehl-i ĩmāndur nebîler daħi velîler ol Resûl-i Ekremüñ muhtâcudur.

شد وجود شورحمه للعالمين
مسجد اوشد همه روي زمين

همه hānuñ fethiyle ve mîmüñ fethiyle ve hā-yı resmîyle cem' ma' nâsinadur.

Maḥşûl-i Beyt: Ol Resûl-i Ekremüñ vücûd-ı şerîfi 'âlemlere rahmet oldu. Nitekim Hâzret-i Hâk Kur'ānda buyurmuşdur:

وما رسلناك الا رحمة للعالمين²⁴⁶

Cemî' yeryüzi anuñ mescidi oldu. Zirā andan aqdem gelen peygamberler zamanında mu'ayyen mescidlerinden ğayrı yerlerde 'ibâdet idüb ve namaz kılmaları cā'iz degül idi. Ammā bizim Peyğamberimiz Muḥammed Muştafa *şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem* Hâzretleri 'âlemlere maḥzan rahmet olmağla Hâzret-i Allāh cemî' yeryüzünü aña ve ümmetine mescid ü 'ibâdet-ğāh eyledi. [17b]

انكه يارش بود ابوبكر وعمر
از سر انكشت اوشق شد قمر

بود'da bunda iki vechle ma' nā cā'izdür. Nitekim sābiqān tafşîl olundu ve

سر urüc yüce ma' nâsinadur.

انكشت Elfüñ fethiyle ve nūnuñ sükûnıyla ve kâf-ı 'Acemîñüñ zammıyla ve şîn-ı mu' cemenüñ sükûnıyla parmaq ma' nâsinadur ve

شق şînuñ fethiyle ve kâfuñ sükûnıyla yarıq ma' nâsinadur ve

²⁴⁶ **Kur'ân-ı Kerîm**, Enbiya 21/107: "Biz seni bütün âlemlere sırf bir rahmet vesilesi olman için gönderdik."

شد *şīn*-i mu‘cemenūñ zammıyla ve dāl-ı mühmelenūñ sükūnıyla fi‘l-i mażī müfred ğāyibdür; oldı dimekdür şüнденen müştakdur ve

قمر *kāfuñ* fethiyle ve mīmūñ fethiyle seb‘a-i seyyāreden evvelki felekde bir ‘azīm yıldızūñ ismidür ki evvelinden hilāl itlāk olunur. Üç günden şoñra āhir şehre varınca kamer itlāk olunur. Ama ol üç günde helāl dirler ve Fārisīde mäh-ı nev mäh-tāb dirler.

Maḥşūl-i Beyt: Ol Resūl-i *Ekrem şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem ki* Ebū Bekr ve ‘Ömer anūñ yāri ve muşāḥibi idi. Anūñ mübārek barmağı ucundan felekde ay şakḫ oldı ya‘nī iki pāre yarıldı. Pes bu daḥi mu‘cize-i şerīfelerindendür.

ان یکی اورا رفیق غار بود
وان دگر لشکرکش ابرار بود

رفیق *yoldāş* ma‘nāsınadır ve ğāra izāfet-i lāmiyyedür mecāzen. O

غار *bunda* mağara ma‘nāsınadır ve

بود *yine* evvelki gibidür.

ابرار *birrūñ cemī‘*dür. Bir bānuñ fethiyle ve rānuñ teşdīdiyle şifāt-ı müşebbehedür eyü dimekdür ve bāruñ da cem‘ olur. Pes bārikde ma‘nāsı böyledür. İmdi ebrār eyüler dimekdür.

Maḥşūl-i Beyt: Ol birisi peygamberūñ mağāra yoldāşı idi ki murād Ḥāzret-i Ebū Bekrdür. Nitekim Kā‘be-i Mu‘azzamadan Medīne-i Münevvereye hicret vāқи‘ olduğı gice bir mağārada pinhān oldılar. Küffār-ı ḥāk-sār her ne kadar ki cüst-cū eylediler. Aşlā anlardan bir eşer bulmadılar daḥi ol bir ğayrısını eyülerūñ ser-dār u saları idi ki [18a] murād Ḥāzret-i ‘Ömerdür.

صاحبش بودند عثمان و علی
بهران کشتند در عالم ولی

Maḥşül-i Beyt: Ol Resul-i Ekremün muşāhibi idiler Ḥāzret-i ‘Osmān ve Ḥāzret-i ‘Alī *raḍiya’llāhu ‘anhūmā* yāḥūd muşāhibi oldılar demek ola. Peyğambere muşāhib oldıkları eelden ‘ālemde velīyyu’llāh oldılar. Ḥaşşaten şoḥbet-i peyğamberi anlara velāyet baḥş olub herbirini velīyyu’llāh eyledi. Zāhir budur ki bu şoḥbet-i şerīfe anuñ da anlara bugüne te’sīri vesile-i hidāyet-i Ḥūdā ile ola ve illā çok münāfık şoḥbet-i şerīflerine dāhil olurlar idi. Ammā yine münāfık idiler kande kaldı ki velī olmaḳ.

ان یکی کان حیا وحلم بود
وان دکر باب مدینه علم بود

کان kāf-ı ‘Arabīyle ma‘den-i cevāhir ma‘nāsınadır luğatde ammā bu maḥalde merḥamet ve şāhib ma‘nāsına olmaḳ rüşendür.

حیا ḥā-yı mühmelenün fethiyle utanmaḳ ma‘nāsınadır ve

حلم ḥā-yı mühmelenün kesriyle ve lāmuñ ve mīmün sükunlarıyla yavaşlık ma‘nāsınadır ve

باب bunda kapu ma‘nāsınadır ve

مدینه şehir dimekdür. Bābuñ muzāfun ileyhidür ve lāyık olan daḥi budur ki Medīne-i ‘ilm izāfetle oḳuna lākin zarūret-i vezn için izāfetden münḳatı‘ oḳundi. Ya‘nī izāfetle oḳunmadı ammā yine taḳdīr-i izāfetledür ve ma‘nāsı daḥi izāfet ma‘nāsı üzredür.

Maḥşül-i Beyt: Ol birisi edeb ü ḥayā ve ḥilm ü merḥamet şāhibi idi ki murād Ḥāzret-i ‘Osmān *raḍiya’llāhu ‘anhu* Ḥāzretleridür ve ol ğayrısı ‘ilm şehrinün kapusu idi murād Ḥāzret-i ‘Alīdür *raḍiya’llāhu ‘anhu* ḥāzretleridür ki böyle ‘ālim olduğun iş‘ār [18b] idüb ²⁴⁷انا مدينة العلم و علی بابها ḥadīş-i şerīfe telmiḥdür.

ان رسول حق لکه خیر الناس بود
عم پاکش حمزه و عباس بود

²⁴⁷ Ben ilmin şehriyim, Ali de kapısıdır. (Hadis-i Şerif)

خير ḥa-yı mu‘cemenüñ fetḥi ve yānuñ sükūniyla bunda ma‘nā-yı tafşıl murāddur. Ya‘nī ulu dimekdür. Böyle olunca ḥayru’n-nās bu nāsuñ ulusu idi demek olur ve

عمّ ‘ayn-ı mühmelenüñ fetḥiyle ve mīmüñ şeddesiyle babanuñ erkek qarındaşına ıtlāk olunur. Nitekim Türki lisānda amuca dirler. Pāke muzāfdur izāfet-i beyāniyyedür ve pāk daḥī şīn-i zamīre muzāfdur. İzāfet-i lāmiyyedür ve şīn zamīri Resūle rāci‘dür.

Maḥşül-i Beyt: Ol Ḥaḳḳuñ Resül[i] ki nāsuñ ulusu idi anuñ ĩmāna gelmiş ve küfr-i ḍalāletden pāk u ārı olan ‘ammusı Ḥazret-i Ḥamza ve Ḥazret-i Abbās *raḍiya’llāhu ‘anhümā* idi pāk ḳaydı ihtirāzidur. Ya‘nī Ebū Cehil ve Ebū Lehebden ihtirāzdu zīrā anlar şirk ü ḍalāletden pāk deęil idiler.

هر دم از ماصد درود و صد سلام
بر رسول و آل اصحابش تمام

دم vaḳt ve zamān ma‘nāsınadur.

درود dāl-ı mühmelenüñ zammıyla ve rā-yı mühmelenüñ zammıyla esenlik ve selām ma‘nāsınadur. Pes şoñra vaḳi‘ olan selām ‘aṭf-ı tefsīri ḳabilinden olur ve

سلام sīn-i mühmelenüñ fetḥiyle luęatda muṭlaḳ ‘uyūbdan beri olmaḳ ma‘nāsınadur. Ammā iştılāḥda her miḥnet ü meşāḳḳatden ve dūnyā ve aḥiret belālarından necāt bulub ḳurtulmaęa dirler. Ammā bu maḥalde cānib-i Resūle ta‘zīm murāddur. Pes bu taḳḍirce selām zımnında şalāt daḥi melḥūzdu. Anuñ ięün Ḥazret-i Şeyḫ şalavātı müstaḳillen zıkr eylemedi ve

رسول teblīę-i aḥkām-ı ilāhī ięün bir ḳavme gönderilen kişiye dirler ve Resūle Nebī ıtlāk olunur. Zīrā risālet zımnında nübüvvet zāhirdür. Pes Resül ol kişiye dirler ki aña cānib-i Ḥüdādan ilhām [19a] olmuş ola ve hem aña kitāb yā şuḥuf inmiş ola ya‘nī hem ilhām-ı ilahisi hem kitāb-ı rabbānisi ola. Ammā Nebī ol kişiye dirler ki ancak aña cānib-i Ḥüdādan ilhām oluna. Ya‘nī ba‘zı eşyāyı ve esrārı ḳalbine zāhir ü i‘lām idüb bildüreler

yāhūd cānib-i Hūdādan āna melek gelüb haber vire veyāhūd rü'yāsında bildürüle ve ba'zılar didiler ki Hāzret-i Cebrā'il-i Emīn vaḥiy getürmüş ola.

Hāşıl-ı Kelām cemī' resüllere Nebī denülür. Nebīye Resül denilmez. Bu taḫdīrce Nebī 'āmmdur ve Resül Hāşdur. Pes لا وجود العام إلا في ضمن الخاص terkībiniñ ma'nā-yı laṭīfi bunda zāhirdür ve

ال elif-i memdüde ile كل تقى نقى فهو ال ḥadīş-i şerīfi mücebince her mü'min ki Allāhu te'ālā Hāzretlerinden ḳorḳub kebāir ü şağāirden pāk olan tā ḳıyāmet gününe dek bu maḳūle mümīnler āl ıtlāk olunur ve ehl-i beyt ma'nāsınadır daḫi gelür ve

اصحاب şaḫbuñ cemī' dür ve

صحاب şāduñ fethiyle ve ḫānuñ sükūniyla şāhibuñ cemī' dür. Pes aşḫāb Hāzret-i Resūlu'llāhı görenlere ve meclis-i şerīflerine dāḫil olanlara fi'l-cümle eğer bir sā'at miḳdārı daḫi mükāleme-i şerīfleriyle oldılar ise de anlara aşḫāb ıtlāk olunur. Lākin āl mābeyninde 'umūm u ḫuşuş muṭlaḳ ve farḳ vardır. Ammā yine biri birinüñ me'ānında da isti' māl cāizdür ve

تمام bütün ma'nāsınadır. Ammā bunda ma'nā-yı lāzıması murāddur. Ya'nī cemī' ma'nāsına dimek olur.

Maḫşūl-i Beyt: Her zamān ve her sā'at bizden yüz esenlik ve yüz selām Resül üzerine ve cemī' āl ve aşḫābı üzerine olsun. Mışra'-ı şānīde bir bād fi'l-i muḳadderdür. Ma'lūm ola ki yüz esenlik ve yüz selām dimeden murād çok esenlik ve çok selām dimekdür. Zirā ḳā'ide-i A'cām budur ki kesret murād eyledikde şad ve hezār ile ta'bir [19b] iderler. Nitekim ḳillet murād eyledikde penc ü şeş ile ta'bir iderler. Meşelā penc ü şeş ḳilletden 'ibāret ettiklerine mişāl cümleden biri Şeyḫ-i Sa'dī Hāzretleri Gülistānuñ dibācesinde buyurmuşdur:

از کلهستان من بیز ورقی
کُل همین پنج روز و شش باشد

Pes penc rüz u şeş dimekden murād serī'ü'z-zevālden eḡall-i 'ömürdan 'ibāretdür. Gül ancak beş altı gün olur dimekden ḡāl ḡaşıru'l-'ömrdür dimekdür. Ya'ni az zamānda fenā bulur. فاحفظ

Der Menāḡıb E'imme-i Dīn Rıḡvānu'llāhi Te'ālā 'Aleyhim Ecma'in

در bunda edāt-ı zarfdur. Zīrā der ḡapu ma'nāsına da gelür.

مناقب ef'āl-i ḡasene ma'nāsınadır. Ya'ni hüneler ve eyü işler ve güzel fi'ller dimekdür.

اعمه imāmuñ cem'idür. İmām elifüñ kesriyle uyıla[n] muḡteda olan kimesneye dirler.

دين bunda şer'-i şerīf ve ḡariḡ-i İslām ma'nāsınadır ve

رضوان rızā ma'nāsınadır.

Maḡşul-i Terḡib: Bu zıkr olunacaḡ ebyāt-ı laḡife dīn-i İslām ve şer'-i 'izām imāmlarınıñ eyü ve güzel işleri ve kemāl hüneleriniñ zıkrı beyānundadır. Ma'lüm ola ki menāḡıbda bir muzāf-ı maḡzūf gözlemek lāzımdur. Ammā muzāf olunması da cā'izdür. Zīrā beyān kifāyet ider.

ان امامانی که کردند اجتهاد

رهمت حق بر روان جمله باد

امامان ḡā'ide-i Fārisiyye üzere imāmuñ cemī'dür veyā tenkīr içündür ki ḡarf-ı rābıt-ı şıfatdur.

اجتهاد if'āl bābından maşdardur. Ma'nası dūrüşüb ḡalışmaḡdur ve

بر bunda edāt-ı şıladur.

روان cān ma'nāsınadır. 'Arabīde rūḡ dirler ve

باد burda emr-i ğāyibdür, ma' nāsı [20a] ya' nī olsun dimekdür.

Maḥşül-i Beyt: Ol 'Azīmü'l-Ḳadr olan imāmlar ki ictihād eylediler. Ya' nī istihrāc-ı āyat-ı kerime vü eḫādiş-i şerīfeden iḫrāc u istinbāt-ı mesāil-i daḫikada ceḫd ü say idüb dīn-i mübāne revnaḫ u taḫviyyet ve şer' şerīfe kemāl şöhret virmede bezl-i iḫtidār idüb çalışdılar. Ḥaḫkuñ raḫmeti cümlesinüñ rüḫuna olsun ya' nī cümlesine Allāḫ raḫmet eylesin. İmāmānīde yā vaḫdet-i nev' iyye olmaḫ daḫi cā' izdür. Bu taḫdīrce ma' nā böyle olur. Ol bir bölük imāmlaruñ ilā-āḫir.

بو حنیفه بود امام باصفا

ان سراج امتان مصطفا

بو bānuñ zammıyla ebūdan muḫaffedür baba ma' nāsına.

حنیفه Ḥazret-i İmām-ı A' zam ki ism-i şerīfi Nu' māndur anuñ ferzendidür. Pes bu ḫanīfenüñ ma' nāsı ḫanīfe babası dimekdür. İmām-ı A' zamuñ künyetidür.

صفا' da'ba' muşāḫabet içündür. صفا şāduñ fetḫiyle kederüñ zıddıdır. Ya' nī şāfī ve ḫāliş ma' nāsınadır ve

سراج sīnün kesriyle şem' iñ fetīlesinde ziyā viren ateşün ismidür ki Fārisīde aña çerāĝ dirler ve ba' zılar serāc dirler ziyā ma' nāsına ve

امتان ümmetün cemī' dür. Ümmet elifün zammıyla ve mīm-i müşeddedenün fetḫiyle bölük ve cemā' at ma' nāsınadır ve

مصطفا luĝatta üründülenmiş şāfī ve güzīde ma' nāsınadır. Lākin bunda Ḥazret-i 'aleyhi's-şalātu ve's-selām murāddur. Āḫirinde yā elif şeklinde yazılması ḫā' ide-i A' cām üzre muvāfaḫat-ı kaḫfiye içündür.

Maḥşül-i Beyt: Ebū Ḥanīfe Ḥazretleri şıdḫ u şafā ile imām idi. Ya' nī efkār-ı māsivādan [20b] müberrā ḫalb-i şāfa ve derün pāke mālīk olur imām idi. Pes ol eelden Ḥazret-i Muştafā şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem Ḥazretlerinün ümmetlerinün çerāĝı oldı.

Ya' nī şerī' at-1 nebevī ol imām-1 hümāmuñ ictihād-1 kāmilleriyle rūşen olub revnağ ve şöret-i tām buldı. Nitekim haqqında سراج امتی²⁴⁸ buyurulmuşdur. Ma' lüm ol ki mısrā'-1 şānī şart-1 maḥzūfa cevāb-1 vaqi' olmuşdur. Edāt-1 cevābdur daḥi maḥzūfdur. Taḫdīr-i kelām امتان مصطفى بود سراج از بهران' dur. Lākin zarūret-i vezn için ḥazf olunmuşdur.

باد فضل حق قرین جان او
شاد باد ارواح شاکردان او

O zamīrleri İmām-1 A' zama raci' dūr.

Maḥşūl-i Beyt: Allāhuñ fazl u ihsānı ve raḥmet-i gufrānı ol İmām-1 A' zamuñ rūḥ-1 şerīfine yaqīn olsun ve şākirdlerinüñ rūḥları daḥi raḥmet-i haqqıla şād olsun. Mısrā'-1 şānīde bir diğər kelimesi muḫadderdür ki daḥi ma' nāsın ifāde idüb mısrā'-1 evvele 'aṭf idüb cem' iyyet irtibān vire şākirdde kāf-1 'Acemīdür ve elif ve nūn edāt-1 cem' idür.

صاحبش بویوسف قاضی شده
وزمحمّد ذوالمنن راضی شده

صاحبش'de şīn zamīr İmām-1 A' zama raci' dūr.

بو Yūsuf İmām-1 Ya' kūbuñ künyeti ma' nāsı Yūsuf baba dimekdür.

قاضی ḥākim ma' nāsınadır ve

شده şīnūñ zammıyla ve dāluñ fethiyle ve āḥirinde bir hā-yı resmīyle māzīden ḫasm olub ma' nāsı muşāḥib olmuş dimekdür. Lākin böyle olunca ḫāḍīda elif lām lāzımdur. Ya' nī bū Yūsuf el-ḫāḍī demek gerekdür. Ammā şüde fi' l-i [21a] ḫāḍīya muḫayyed olub ḫāḍīda elif lām lāzım degüldür. Belki Yūsuf ḫāḍīya muzāf olur şeklinde bir yā-yı baṭīne ile oḫunur.

وز vāvuñ fethiyle zānuñ sūkūniyle vāzdan muḥaffefdür. Elifüñ fethiyle ve zānuñ sūkūniyle vāv ḥarf-1 āṭf ve ez men cārre ma' nāsınadır ve

²⁴⁸ Ümmetimin kandili

ذو zāl-ı mu‘cemenüñ zammıyla ve vāv-ı melfūzanuñ sükūniyla esmā-i mu‘telle-i muzāfeden bir isimdür şāhib ma‘nāsına ve

منن mīmüñ kesriyle minnetin cemī‘dür mīmüñ kesriyle ve nūñ-ı müşeddedenüñ fetḥiyle naşr bābından maşdardur. Tevbīḥiyle tenbīḥde müsta‘meldür menn tevbīḥi oldur ki bir kimseye bir nesne bağışlayasun şoñra ezā ve cefā için başına kaçasun bu minnet ‘aqlen ve şer‘en mezmūmdur. Nitekim Kur‘ān-ı ‘Azīmde bu minnetüñ nehyinde āyet-i kerime vārid olmuşdur: ²⁴⁹لا تَبْلُغُوا صَدَقَاتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْأَذَى ve

من tenbīḥi oldur ki sevdiğiñe bir nesne bağışlıyasun şoñra ‘arz-ı muḥabbet ṭarīḳıyla bağışladıḡuñ şeyleri ta‘dat eylesün ki senüñ aña muḥabbetüñ olduğuna ol mütenebbih ve agāh olmaḡ için bu minnet ‘aqlen ve şer‘an ve fi‘len maḳbūldür. Nitekim āyet-i kerime delālet ider. Ḳavlühu te‘ālā: ²⁵⁰بَلِ اللَّهُ يَمُنُّ عَلَيْكُمْ Pes bu iki ṭarīḳıyla olan minnetüñ şāhibi Allāhdur ve zū‘l-minenden daḡi murād Ḥüdādur ve

راضى ḥoşnūd ma‘nāsınadır.

Maḥşūl-i Beyt: İmām-ı A‘zam Ḥazretlerinüñ muşāhibi kādī olmuş Ebū Yūsufdur. Bu ma‘nā şüde fi‘l-i kādīye maşrūf olub kādī mu‘arrefun bi‘l-lām olmadıḡı taḳdīrcedür. Ammā kādī mu‘arrefu bi‘l-lām olub ya‘nī el-ḳādī taḥrīr olunub ve şüde fi‘l-i şāhibe maşrūf olunca ma‘nā böyle olur. Ol İmām-ı A‘zamuñ muşāhibi olmuş kādī olan Ebū Yūsufdur ve İmām Muḥammed daḡi İmām-ı A‘zamuñ muşāhibi [21b] idi. İmām Muḥammedden ni‘met ve iḥsanlar şāhibi Allāhu te‘ālā rāzı ve ḥoşnūd olmuş. Zirā İmām-ı Muḥammed ḳazāyı ḳabūl eylemedi.

Ma‘lūm ola ki mişrā‘-ı şāninüñ evvelinde bir şāhibeş būd taḳdīr olunmaḡ lāzımdur ki ma‘nā dürüst ola. Pes bu iki imām ki biri İmām-ı Ebū Yūsuf ve biri İmām Muḥammeddür. İkisi daḡi İmām-ı A‘zam Ḥazretlerinüñ şākirdleridür.

²⁴⁹ **Kur‘ān-ı Kerīm**, Bakara 2/264: “Sadakalarınızı minnetle (başa kakarak) ve eza ile bātıl etmeyin (boşa çıkartmayın)”

²⁵⁰ **Kur‘ān-ı Kerīm**, Hucurat 49/17: “Allah sizi minnettar kılar.”

شافعی ادريس ومالك بازر
يا فت زيشان دين احمد زيب وفر

İmām-ı Şāfīḥ Ḥāzretlerinüñ ism-i şerīfleri Muḥammeddür. Künyeti Ebū ‘Abdullāhdür ve şāfīḥ ceddinüñ ismi olmağıyla ceddine nisbet idüb İmām-ı Şāfīḥ didiler ve babasınıñ adı İdrīsüdür. Taḫdīri Şāfīḥ bin İdrīs dimekdür. ‘Alemeyn beyninde ibn ḥazf itmek ḳāḥide-i ‘Acemdendür. ‘Ale’l-ḥuşuş ki zārūret-i vezn için ola. Pes anuñçün Ḥāzret-i Şeyḥ-i ‘Aṭṭār Şāfīḥ-i İdrīs deyu zıkr eyledi ve İmām-ı Şāfīḥ Ḥāzretleri mezḥeb şāḥibi bir ulu imāmdur ve mālīk daḥī bir mezḥeb şāḥibi imāmuñ ism-i şerīfleridür ki İmām-ı Mālīk dimekle meşḥürdür ve mezḥebine daḥī Mezḥeb-i Mālīkī dirler yā-yı nisbetle.

Ma‘lūm ola ki mezḥeb-i meşḥūr dördür: Evvelki Ḥānīfidür, ikinci Şāfīḥdür, üçüncü Mālīkīdür, dördüncü Aḥmed Ḥānbelīdür. Bu dört mezḥeb de ḥaḳdur. Lākin Ḥāzret-i Şeyḥ Ḥānbelī zıkr itmemesine bāḥiş-i mezḥebi ol ḳadar şöhret bulmayub şāyi‘ olmaduğuna bināen olmaḳdur. *Allāhu a‘lem ḥaḳīḳatehu ve*

زفر zānuñ zammıyla ve fānuñ fetḫiyle müctehidden bir güzīde imām-ı hümāmuñ ism-i şerīfleridür ve

يافت fi‘l-i māzī müfred ḡāyibdür ma‘nāsı buldı dimekdür. Yāfetenden müştāḳdur. Ma‘lūm ola ki bu yāft kelimesi dūr ile isti‘māl olunsa meşelā dūr-yāft denilse ‘ilm ma‘nāsına olur ya‘nī buldı ve anladı demek olur. Ammā dürsiz isti‘māl olsa sābiḳān [22a] zıkr olunan gibi vecede ma‘nāsına olur.

زيشان ez-īşāndan muḥaffedür ma‘nāsı anlardan dimekdür zīrā ez min cārre ma‘nāsınadır. Ve ايشان elifūñ kesriyle zamīr-i cem‘-i ḡāyibdur. Mezḳūr imāmlara rāci‘dür. ‘Arabīde hem gibi hānuñ zammıyla ve mīmüñ sükunıyla ve

احمد'den murād Ḥāzret-i Ḥābīb-i Ekrem *ṣalla ‘illāhu ‘aleyhi ve sellem* ḥāzretleridür ve

زيب zānuñ kesriyle zīnet ü revnaḳ ma‘nāsınadır ve

فر fānuñ fethiyle ve rānuñ sükūniyla kuvvet ma' nāsınadır.

Maḥşūl-i Beyt: İmāmlaruñ daḥi biri İdrīs oḡlı Şāfi' dūr ve biri İmām-ı Mālikdūr. İmām Zefer ile ol imāmlardan Ḥāzret-i Aḥmedūñ dīn-i şer' -i mübīni zīnet ü revnaḵ ve şevket ü kuvvet buldı. İdrīs İmām-ı Şāfi' inūñ ismidūr diyen sehv itmiş 'afa'llāhu anhu.

روح شان در صدر جنت شاد باد
قصر دین از عالم شان اباد باد

روحشان anlaruñ rūḥı dimekdūr. Şān, iṣān gibi cem' -i zamirdūr ḡāyib için imāmlara rāci' dūr. Mülḥaḵ olduḡı kelimenūñ āḥirine imlā olmaḵ lāzımdur ve

صدر şāduñ fethiyle luḡatde göḡüs ma' nāsına ve her şeyüñ evveline dirler. Lākin bunda cennete izāfetle cennetüñ 'ālī maḵamları murād olur.

قصر Ḳāfūn fethiyle ve şāduñ sükūniyla bunda köşḵ ma' nāsınadır.

دین muzāfdur izāfet-i müşebbehün biḥūñ müşebbehe izāfetidūr ve

اباد elif-i memdūde ile ma' mūr ma' nāsınadır. Evvelki mışrā' da olan باد kelimesi emr-i ḡāyibdūr emr-i ḡāyib ma' nāsına gelür. Ammā mışrā' -ı şānide olan bād kelimesi yine ma' nā-yı aşliyyesi üzerinedūr ki aşıl ma' nāsı fi'l-i māzīdūr. Böyle olunca mışrā' -ı şānī maḵām-ı ta' lilde olur.

Maḥşūl-i Beyt: Ol imāmlaruñ rūḥ-ı şerīfleri cennet şadrında şād olsun. Zīrā dīn-i mübīn köşḵi anlaruñ 'ilminden ma' mūr oldı. Merḥūm Şem'ī mışrā' -ı şānide olan bād kelimesi emr-i ḡāyib tutub ma' nāsın böylece tefsīr itmiş. Dīn ḵaşrı anlaruñ 'ilminden ma' mūr olsun. Pes bu ma' nā daḥī cā'izdūr.

Der Beyān-ı Günāḥ ve 'Özr Mi-Güyed

عذر 'aynuñ zammı ile eksiklik dilemege dirler ve

كناه Kāf-ı 'Acemīnūñ zammıyla Türkīde yāzıḵ ma' nāsınadır.

میکوید fi' l-i muzāri' müfred gāyibdür ma' nāsı söyler dimekdür.

Maḥşūl-i Terkiḅ: Ḥazret-i Şeyḥ ' Aṭṭār günāhuñun ' özri beyānındadır buyurur.

پادشاه جرم مارا در کذار
ما کنهکاریموتوامرزکار

پادشاه nuñ āhirinde ola[n] elif ḥarf nidādur. Ya' nī ma' nāsı ey pādişāh dimekdür ve

پادشاه aşlında şāh-ı pād idi şāh ma' nāsına ve

پاد bā-yı ' Acemīyle ḥāfiẓ ma' nāsına mevşūfuñ şıfata izāfeti kabīlinden idi. Şoñra şıfat-ı mevşūf üzerine taḳdīm idüb yine şıfatı mevşūfa muzāf kılub pādişāh didiler Ḥāfiẓ-ı A' zīm ma' nāsına. Bu maḥalde murād olunan Ḥüdādur ve hem ḥaḳīḳatde pādişāh odur ve

جرم cīmūñ zammıyla ve rānuñ sükūniyla suç ve günāh ma' nāsınadır.

ما'ya muzāfdur izāfet-i lāmiyyedür. Mā bunda zamīr-i muttaşıldur. Nefs-i mütekellim ma' a'l-ğayrdan ' ibāretdür ' Arabīde tā gibi. Ammā ni' metu'llāh bu māyı ' Arabīde naḥnū ma' nāsına dimiş böyle olunca zamīr-i muttaşıl olmaḳ lāzım gelür. Ammā ḥafī degüldür ki lisān-ı ' Arabīde zamīr-i muttaşıl zamīr-i munfaşıl müstaḳillen başḳa ta' yin olunub vaz' olunmuş. Ammā bu zebān-ı Fārisīde böyle olmaḳın zāhir budur ki bu ikisinin de maḳāmında müsta' mel ola ve

را edāt-ı taḥşīşdür ve

در کذار da در edāt-ı te'kiddür. [23a] ve

کذار kāf-ı ' Acemīnūñ zammıyla ve zā-yı mu' cemenūñ fetḫiyle emr-i ḥāzırdur. Ma' nā-yı lügavisi geḫ dimekdür. Ammā bunda baḳışla ve ' afv eyle dimekdür.

ما کنهکاریم da olan ما nahnu ma' nāsına zamīr-i munfaşıldur. Nitekim mışrā'-ı evvelde bunuñ ' aksi idi. Pes bundan zāhir ü rüşen oldı ki bu mā kelimesi nefsi mütekellim ma' a'l-

ğayruñ zamīr-i munfaşılı ve zamīr-i muttaşılı maķamlarında müsta‘mel ola. Pes bu ikisinüñ de maķamında müsta‘mel olduğundan iştibāh ķalmadı ve

کناه kāf-1 ‘Acemīnüñ zammıyla günāhdan muħaffefdür ve

کار kāf-1 ‘Acemīnüñ fetħiyle edāt-1 fā‘ildür ci ma‘nāsına ifāde ider ve yā-yı sākin ile mīm edāt-1 mütekellim ma‘a’l-ğayrdur. Mā-günāhkārım dimenüñ ma‘nāsı biz ‘āşiyüz dimekdür ve

تو tānuñ zammıyla ve vāvuñ sükūnyıla sen dimekdür. Hıṭāb için vaz‘ olmuş zamīr-i munfaşıldur ‘Arabīde ente gibi elifüñ fetħiyle ve nūnuñ sükūnyıla ve tānuñ fetħiyle ve

امرز elif-i memdüde ile ve mīmüñ zammıyla ve rā ve zānuñ sükūnyıla bunda isimdür ve

کار kāf-1 ‘Acemīnüñ fetħiyle edāt-1 fā‘ildür ci ma‘nāsına. Pes āmürzgāruñ ma‘nāsı yarlığayıcı dimekdür ‘Arabīde ‘afvdur Ğaffār gibi.

Maḥşūl-i Beyt: Ey pādīşāh bizim şuçumuzu ‘afv eyle; zīrā biz ‘āşiyüz sen Afüvv ü Ğaffārsun. Ma‘lūm ola ki mışrā‘-ı şānī maķām-ı ta‘līledür. Evvelinde bir edāt-ı ta‘līl ki kelimesi muķadderdür. فتأمل

تونکوکاری ومابدکرده ایم
جرم بی پایان بی حد کرده ایم

نکو nūnuñ kesriyle ve kāf-1 ‘Acemīnüñ zammıyla eyü ma‘nāsınadur ve

کار kāf-1 ‘Acemīyle edāt-1 mübalağadur. Esmānuñ āħirine lāħıķ olur. Mübālağa ile ism-i fā‘il ma‘nāsın ifāde ider. Ma‘lūm ola ki bu gār kelimesini İbn-i Kemāl ve *ni‘metu’llāhi* ve Tuḥfetü’s-Seniyye şāħibi ve ḫālīmi ve lāmīi‘ ve daħi sāir [23b] luğat şāħiblerüñ ekserī ef‘āl āħirine de lāħıķ olur didiler. Ammā meydān-ı Fersüñ bī-bedel begī tāzı ve ‘arz-ı nezāketüñ şahsūvār-ı gāzī a‘nī bihi Sūdī *raḫmetu’llāhi* ‘aleyhi ancak evāħir-i esmāya maḥşūşdur didi. Pes taḫķīķ budur ki esmāya maḥşūşdur ola.

نکوکار bunda kerīm ma‘nāsınadır. Ve eger çı ki Tuḥfetü’s-Seniyye şāḥibi kārūñ kāfını ‘ Arabī tūtub nigū-kār eyu işleyici ve luḥf işleyici ma‘nāsınadır dimiş. Ammā Ḥaḳ budur ki taḥḳīḳ-i şābiḳ muḥtārdur ve

یا vaḥdet içündür. Ḥiṭābı mutazammın veyāḥud ḥiṭāb içündür vaḥdet-i mutazammın ve

واو ‘ āṭife zammıyla telaffuz olunur ve

ما 'nuñ beyānı mürūr itdi ve

بد bānuñ fethiyle ve dāluñ sükūniyle yaramaz ma‘nāsınadır ve

کرده kāf-ı ‘ Acemīyle māzīden ḳasm nefsi-i mütekellim ma‘a’l-ğayr ma‘nāsınadır olmuş dimekdür ve

پایان her nesnenüñ soñuna dirler ve bī edāt-ı selbdür esmā-i cevāmīde ve esmā-i maşādıra dāḥil olur ancak.

Maḥşūl-i Beyt: Yā Rabbi kerīmsin ve biz bed. Ya‘nī yaramaz olmuşuz. Zīrā ğāyetsüz ve ḥesābsuz cürm ü ğünāḥ eylemişüz. Mısrā‘-ı şānī maḳam-ı ta‘līldür.

سالهادر فسق و عصیان کشته ایم

اخراز کرده پشیمان کشته ایم

سال yıl ma‘nāsına ve elif ve hā edāt-ı cem‘dür. Pes sālihānuñ ma‘nāsı nice yıllar dimekdür. Zamān-ı keşīrden ‘ ibāretdür ve

فسق fānuñ kesriyle ve ḫā‘ati ve ‘ ibādeti terk itmeğe dirler ve

عصیان ‘aynuñ kesriyle ‘ irfān vezinde maşdardur. Ğünāḥ ma‘nāsınadır ve

کشته ایم kāf-ı ‘ Acemīnüñ fethiyle māzīden bir ḳasm nefsi-i mütekellim ma‘a’l-ğayrdur ve ma‘nāsı olmuşuz dimekdür ve

Ya‘nī kıyāmet gününde mücrimler ve ‘āşīler ‘alāmetleri ile bilünürler. ‘Alāmetleri ise yüzlerinin qaralığıdır ve gözsüz olmalarıdır. Pes tutulurlar kāhī perçemlerinden ve nāşīyelerinden ve kāhī ayaklarından yüzleri üzerine cehenneme atılırlar. Ya‘nī hāzine-i cehennem ki zebānīlerdür. Anları kāh şaçlarından ve başlarından [24b] ve kāhī ayaklarından tutub yüzleri üzerlerine cehenneme atarlar. اللهم عافنا من عذابا نار²⁵³

داغمدربند عصيان بوده ايم
هم قرين نفس شيطان بوده ايم

Maḥşūl-i Beyt: Dā’ima ya‘nī her zamān günāh ve ‘iṣyān kaydında olmuşuz daḥi nefs-i şeytāna yakīn ve muşāhib olmuşuz dimekdür. Anlarıñ emrine bende gibi mutī‘ münkādız.

بي گناه نكذشت بر ما ساعتی
با حضور دل نکرده طاعتی

ساعتی'de olan yā vaḥdet içündür ve

nūñ aşı bunda nekerdeīm olmağdur. Ammā zarūret-i vezn için edāt-ı mütেকellim ḥazf olunmuşdur ma‘nāsı eylememişüz dimekdür ve

طاعتی'de yā vaḥdet içinde olur tenkīr için de olur.

Maḥşūl-i Beyt: Bizim üzerimize günāhsız bir vaqt ve bir sāt mūrūr idüb geçmemişdür. Ya‘nī hergiz günāh itmeden ḥālī olmamuşuzdur ve rāḥat-ı kalb ve cem‘iyyet-i ḥātır ile ibādet eylememişüzdür. Ya‘nī hergiz ḥuṣū‘ ve ḥuzūr la ‘ibādet ü ṭā‘atimiz vāqī‘ olmamuşdur. Veyāḥud bir ‘ibādet ü ṭā‘atimiz vāqī‘ olmamuşdur demek ola. Bu ma‘nā yā vaḥdet için olduğına göredür. Ammā muḥtār olan evvelki ma‘nādur.

بردر آمد بنده بکریخته
اب روی خود بعصیان ریخته

²⁵³ Allah’ım bizi cehennem azabından kuru.

بر bunda edāt-1 şılādur. در bunda қапу ma‘nāsınadır, deret taqđırindedür bir tā-yı hitāb ile.

بكریخته bānuñ kesriyle ve کاف-1 ‘Acemīnūñ kesriyle mazīden qasmdur ma‘nāsı qaçmıř dimekdür ve

بعضیان'da bā sebep içündür ve

ریخته rānuñ kesriyle iki kelimenūñ mābeyninde müşterekdür. Mazīden qasm olmaq var ism-i mef‘ul olmaq var eger bende fā‘ili olub ve ابروی [25a] mef‘ul olursa mazīden qasm olması murād olunur ve eger ab-1 rüy qāim-i māqam fā‘ili olursa rihte ism-i mef‘ul olur. Pes bu iki taqđırde rihtenden müştakdur.

Maħşūl-i Beyt: Yā Rabbi bir qaçmıř qul қапуña geldi. Hālbuki günāh ve ma‘şiyet sebebiyle dergāh-1 mağfiretünden āsitān-1 raħmetünden dūr olmuř. Bu bende tekrar itdügi günāhlara tevbe idüb isti‘fāra geldi.

مغفرت دار دامید انلطف تو
ذانکه خواد فرموده لاتقنطوا

Mıřrā‘-1 evvelūñ taqđırı: تو امیدمغفرت دار داز لطف تو. Lākin żarūret-i vezn içün taqđım ve te’ħır olunub mağfirete izāfetden münqaṭı‘ olmuřdur.

امید qā‘ide-i ‘Acāma göre zāl-1 mu‘ceme iledür. Nitekim yuqaruda zikri mürūr eyledi. Lākin dāl-1 mühmele ile řöhret bulmuřdur.

Maħşūl-i Beyt: Ya‘nī ol qul luřfuñdan mağfiret ve yarlığanmaq ümidin řutar ol eelden ki لاتقنطو²⁵⁴ buyurmuřsun. Ya‘nī raħmet-i Hāqdan nā-ümīd ve me’yūs olmañ dimekdür. Bu āyet-i kerīmenūñ tamamı budur: Qavlühu te‘ālā:

²⁵⁵ قلیاعبادی الذین اسرفوا علی انفسهم لاتقنطوا امن رحمة الله ان الله یغفر الذنوب جمیعا انه هو الغفور

²⁵⁴ Kur’ān-ı Kerīm, Zümer 39/53: “ Ümit kesmeyin.”

Bu āyet-i kerīme Hāzret-i Vaḥṣī *raḍīya'llāhu* 'anhu hakkında nāzil olmuştur ki daḥi islāma gelmeden Hāzret-i Ḥamza'yı katl eyledi. Şoñra nādim ü peşimān oldu. Ba'zılar didiler ki bu āyet-i kerīme müşrikler hakkında nāzil oldu ki 'azīm günāhlar idüb bundan şoñra eger imāna gelsen 'afv olunmayavüz deyu ḥavf itdiler. Pes Allāhu te'ālā buyurur:

Yā benim şol kullarım ki ma'āşī keşire sebebiyle nefsleri üzere isrāf eyledüler. [25b] Nā-ümīd ve me'yūs olmañuz Allāhuñ rahmetinden eger tevbe iderseñüz Allāhu te'ālā kebāir ve şağā'iriñüzü cem'an 'afv ider. Taḥkīk ol Allāh mübālağa ile rahmet idici Ğafūrdur.

بحر الطاف تو بی پایان بود
نا امید از رحمت شیطان بود

بحر bānuñ fetḥiyle ve ḥā-yı mühmelenüñ sükūniyla deryā ma'nāsınadır.

الطاف lüṭfuñ cem'idür.

Maḥşül-i Beyt: Yā Rabbi senüñ luṭuflaruñ deryāsı bī-ğāyet ve nihāyetsüz olur. Ya'nī luṭf u iḥsānlaruñ deryāsına ḥadd ü nihāyet yoḫdur.

Hāşıl-ı Kelām rahmetüñ çoḫdur. Pes senüñ rahmetüñden ümīdsiz şeyṭān olur. Zīrā şeyṭāndan ğayrı kimse senüñ rahmetüñden ümīdsiz degüldür. Ancaḫ şeyṭān senüñ rahmetüñden ümīdsiz ve me'yūsdur.

نفس شیطان ذکریما راه من
رحمت باشد شفاعت خواه من

ذ zā-yı mu'cemenüñ fetḥiyle ve dāl-ı mühmelenüñ sükūniyla fi'l-i māzī binā-yı ma'lūm müfred ğāyibdür ma'nāsı ördi dimekdür. Zedend gerek idi. Edāt-ı cem'le zāhir budur ki zarūret-i vezn ola. Ol eclden müfred irād olındı.

²⁵⁵ **Kur'ân-ı Kerīm**, Zümer 39/53: "De ki: "Ey nefsleri üzerine israf yüklemiş (haddi aşmış) kullarım! Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Muhakkak ki Allah, günahların hepsini mağfıret eder (sevaba çevirir). O, muhakkak ki O; Ğafūr'dur (mağfıret eden), Rahīm'dir (rahmet nuru gönderen)."

Maḥşūl-i Beyt: Ey Kerīmu'llāh nefse şeyṭān benim yolımı urdı. Ya' nī bu ikisi ṭarīḳ-i ṭā' atden beni iḥrāc eylediler. Pes yā Rabbi dilerim ki senüñ raḥmetüñ benüm şefi' im olsun ki tā ol iki zālīmüñ elinden ḥalāş olub cennet ve didār-ı raḥmetüñe nā'il olalum ve illā a' mālimize nazar olunursa ve aña göre cezā verilürse ḥālimüz mükedderdür.

چشم دارم کزکنه پاکم کنی
پس ازان کاندرجهان خاکم کنی

چشم bunda ümīd ma' nāsnadır.

دارم luġatte de ṭutarım dimekdür. Ammā bunuñ [26a] gibi yerlerde varlıqdan 'ibāretdür ve

اندر اشلندا کی یندر کی ḥarf beyān ve یندر zarfdur.

Maḥşūl-i Beyt: Yā Rabbi ümidimiz vardır ki beni günāhdan pāk eylesesin andan evvelki beni cihānda ṭobrāḳ eylersin. Murād ḳable'l mevt benim tevbemi ḳabul idüb 'afv ve maġfıret eyle dimekdür.

اندر ان دم کزیدن جانم بری
ان جهان یانورامانم بری بری

بری bānuñ fetḫiyle fi'l-i muzāri' müfred muḥāṭabdur.

Maḥşūl-i Beyt: Yā Rabbi ol demde ve ol vaḳıtdeki benüm canımı bedenümden eyledersin. Ya' nī benüm rūḥumu ḳabz idüb beni tebbet idersin. Yā Rabbi senden ricām oldur ki ve ümidim daḫi budur ki cihāndan beni ĩmān nūriyla eyledesin. Zırā mü'mīn-i tevḫidem ve cānımı daḫi ĩmān-ı kemāl ile müyesser eylesesün. Ma' lūm ola ki Şeyḫ 'Aṭṭār *rahmetu'llāhi 'aleyhi'l-Ġaffār* Ḥazretlerinüñ ism-i şerīfleri İbrāhīmdür. Nişābūr vilāyetüne mensūbdur ve şan'atları 'aṭṭārлық idi. Ol sebebden Ḥazret-i Şeyḫ daḫi pederinüñ fevtinden soñra pişe-i 'aṭṭārлықa meşġul olub 'aṭṭār oldılar. Lākin Ḥazret-i Şeyḫüñ kerāmātı ve maḳāmātı gün gibi zāhirdür ve yüz on dört yıl temām 'ömr sürmüşler. Niçe te'līfāt ü

taşnîfât vardır ve taşavvuf-i haķîkatden dağı çok kitâpları vardır ve Fârisîde müretteb dîvânları vardır ve şoñ demde şehîd olmuşlardır *rahmetu 'llâhi 'aleyhi*.

Der Nikûhiş-i Nefs-i Emmâre Mî Güyed

نکو هـش nūnuñ zammıyla ve kâf-ı 'Acemiyle ve hānuñ kesriyle ism-i maşdardur ĥurîş ma' nâsınadır. Ya' nî taĥķîr ve tezlîl itmek ma' nâsınadır. Ve nefsi-i emmâre yaramaza emr idici nefsi dimekdir. Taĥdîri emmâre bi's-sûidür.

Maĥşûl-i Terķîb: Ĥazret-i Şeyĥ nefsi-i emmâre (??) ĥurîş beyânında buyurur ve ba' zı nüshada der şıfat-ı 'âķil ü kâmil vaķi' olur olmuşdur. Ya' nî Şeyĥ 'âķil ü kâmilûñ şıfatı beyânında buyurur.

عاقل ان باشد كه او شاکر بود
وانكهی بر نفس خود قادر بود

[26b] ve

انکری²⁵⁶ yâ-yı aşliyye ile şoñra dimekdir.

Maĥşûl-i Beyt: 'Āķil ol kimsedür ki cemî' ĥuşuşda şâķir ola. Ya' nî şükr idici ola andan şoñra kendi nefsiñe ķâdir ü ģâlib ola. Ya' nî nefsi üzerine ģâlib ü ķâĥir olub nefsi anuñ zîr-i taşarruf ve ķâĥrında ola dimekdir.

هر كه خشم خود فروخورد ای جوان
باشد او از رستکاران جهان

خشم ģazab ma' nâsınadır ve

فروفود yutġundı dimekdir.

جوان cîmûñ zammıyla yiġit dimekdir.

²⁵⁶ Eserde olarak yazılan bu kelime Süleymaniye 1055 Nüshasında şeklinde yazılmıştır.

رستکارن restgāruñ cemī' dūr. Qāf-ı 'Acemīyle bunda qurtulmuş dimekdür. Cihāna izāfet-i lāmiyyedür.

Maḥşūl-i Beyt: Her kimse ki kendi hışm u gāzabını yutgundi. Ya' nī gāzabı maḥallinde hışmını def' idüb izhār eylemedi. Ol kimse cihānuñ qurtulmuşlarından olur.

ان بود ابله ترین مردمان
کزپی نفس و هوا باشد روان

Maḥşūl-i Beyt: Halkuñ aḥmaḡu ol kimse olur ki nefis ü hevā ardınca yelken ola.

روان şıfat-ı müşebbehedendür lākin ism-i fā' il ma' nāsına da gelür ya' nī yelci ola dimekdür.

وانکهی پنداردان تاریک رای
خواهد آمرزید نش اخرخدای

ان ism-i işāretdür. Ol nefis ü hevā ardınca yelken kimseye raci' dūr.

تاریک rā-yı fāsīd fikürlü dimekdür.

Maḥşūl-i Beyt: Andan şoñra ya' nī dā'imā nefis ü hevā ardınca yelken olub 'ömrini fısq u fücürda zāyi' vü ifnā itdikden şoñra ol fāsīd fikirli zann eyler ki āḡir Hūdā kendüyü yarlıgamaq diler. Pes 'ale'd-devām günāhdan ḡālī olmayub tā'ib olmaz ve hem Hūdā kendü yarlıgar zann eyler bu ḡūd 'ādetu'llāha muḡālīfdür. Mademki günāhından rücū' idüb tevbekār olmaya ol 'afv olunub yarlıganmaz.

کرچه درویشی بود سخت پسر
هم زدرویشی نباشد خوبتر

Maḥşūl-i Beyt: Egerçi ey oḡul dervişüñ qatı olur ammā hem dervişlikden gökçekrek nesne olmaz. Ya' nī dervişlik güzel ḡāldür.

هر که اورانفس سرکش رام شد
ازخرد مندان نیکو نام شد [27a]

Maḥşul-i Beyt: Her kimse ki aña başı çekici ‘inād üzre olan nefsi muṭī‘ ve rām oldı. Ol kimse eyu nāmı ‘aқıllulardan oldı. Ba‘zı nüshada نفس شومش vāqı‘dür. Şüm yaramaz ma‘nāsınadır ve şīn zamīri her kime muқadder olan kimesne rāci‘dür ma‘nāsı demek olur ki her kimse ki aña yaramaz nefsi muṭī‘ ve rām oldı. İlä āhir.

در ریاضت نفس بدر اکوش مال
تانیندا زد تُرا اندر وبال

Maḥşul-i Beyt: Riyāzatde ve perhīzde yaramaz nefsüñ қulağı bur. Ya‘nī te‘dīb eyle tā kim seni günāha ve vebāle atmaya.

هر که خواهد تا سلامت ماند او
از جمیع خلق روگرداند او

Maḥşul-i Beyt: Her ol kimse ki cihānuñ meşaqқatinden қurtulub selāmet қılmaq diler ol kimse cemī‘-i ḥalқdan yüzün döndürsün ‘uzlet ve vaḥdet ihtiyār eylesün. Zīrā ²⁵⁷السَّلَامَةُ فِي الْوَحْدَةِ buyurulmuştur.

مردماندا سر بسر در خواب دان
کشت بیدار انکه او رفت از جهان

دان Emr-i ḥāzırdur ma‘nāsı bil dimekdür ‘Arabīde i‘lem gibi elfūñ kesriyle.

Maḥşul-i Beyt: Cemī‘ nāsı uyқuda ve ḥā‘b-ı ḡafletde bil. Ya‘nī böyle mülāḥaza eyle ekser nās ḥā‘b-ı ḡafletdedür. İmdi uyanıқ ol kimse oldı ki cihāndan gitdi. Ya‘nī dünyādan giden kimesne uyandı. ²⁵⁸النَّاسُ نِيَامُ فَاذَامَاتُوا نَتَبَهُوا mefhūm-ı şerīfin eş‘ārıdur.

انکه رنجاند ترا عذرش پذیر
تا بیابی مغفرت بروی مکیر

Maḥşul-i Beyt: Ol kimse ki seni incidür anuñ ‘özrini қabūl eyle kim Ḥüdā-yı te‘ālādan maḡfıret bulāsın. Ya‘nī anuñ üzerine kīni ṭutma ki Allāhu te‘ālā Ḥazretleri de

²⁵⁷ Selāmet vahdettedir.

²⁵⁸ İnsanlar uykudadır. Öldükleri zaman uyanırlar. (Hadis-i Şerīf)

saña mükāfātın idüb seni yarlıgaya ve hem k̄ini vü ğaraż eyu haşlet degüldür. Huşûşān kim
العذر مقبول عند كرام الناس²⁵⁹ [27b] buyurulmuşdur.

حق ندارد دوست خلق ازار را
نیست این خصلت یکی دیندار را

ازار خلق vaşf-ı terkībīdür. Halk incidici müzī kimseye dirler.

حصلت hūy ma‘ nāsınadır ve

دیندار luġatde dīn tūtucu dimekdür. Ammā bunda mü‘mīn-i kāmīl ma‘ nāsınadır.

Maḥşūl-i Beyt: Haḡ te‘ ālā halk incidici kimseyi dost tūtmaz ya‘ nī sevmez. Zīrā bu
mü‘mīn-i kāmīlūñ hūy ve haşleti degüldür. Ya‘ nī mü‘mīn-i kāmīl olan kimesne müzī
olmaz, belki müzī olan kimse mü‘mīn olmaz, belki müzī müslim daḡī olmaz. Nitekim
ḡadīş-i şerīfde vārid olmuşdur:

إِنَّ الْعَبْدَ لَا يَكْتَبُ مِنَ الْمُسْلِمِينَ حَتَّى يَأْ مِنْ النَّاسِ مِنْ يَدِهِ وَلِسَانِهِ وَلَا يَنْالُ دَرَجَةَ الْمُؤْمِنِينَ حَتَّى يَأْ مِنْ جَارِهِ بَوَائِقِهِ
وَلَا بَعْدَ مِنَ الْمُتَّقِينَ

ازستم هرکو دلی را ریشکرد
ان جراحت بر وجود خویش کرد

هرکو aşlında هرکه o idi her küll-i efrād ma‘ nāsınadır ki ḡarf-i rābıt-ı şıfatdur ve bir
kes muḡadderdür. Taḡdīr-i kelām herkes ki o dimekdür.

او zamīr-i ğāyībdür ma‘ nāsı her ol kimse ki dimekdür.

ریش yāre ma‘ nāsınadır.

Maḥşūl-i Beyt: Her ol kimse ki zūlmden bir göñli yara eyledi. Ya‘ nī zūlmle bir
kimsenūñ ḡātīrcıġın yıkub ḡalbini mecrūḡ eyledi. Ol kimesne ol cerāḡatı kendi vücuduna
eyledi. Ya‘ nī murād her kimse ne iderse kendüye ider.

²⁵⁹ Özür insanların iyileri yanında makbuldür.

هر که درنبرد دل اذاری بود
در عقوبت کار او ذاری بود

Maḥṣūl-i Beyt: Her kimse ki gönül incidicilik kaçdın eyleye. Ya‘nî kimsenüñ hâtrın yıkmağa meyl ü rağbet itme. Kendi efendüñden bî-zârlık ya‘nî Rabbüñi kendüñden nefret bî-zâr itme dimekdür. Ammâ bu ma‘nâ qarînedan aḥz olunur.

نام مزدم جز به نیکوی مبر
کر همی خاخو اهی که کردی معتبر

به نیکوی be bānuñ fetḥiyle edât-ı şıladur lâkin hâ-yı resmîyle yazıldığına [28a] bā‘ iş olduğu kelimededen zarûret-i vezn için munfaşıl yazıldığıçündür. Zîrâ bu

ve kelimesi aşılta ceze imlâ olmaḡdur. Meşelâ بجز taḥrîr olunmaḡ lâzımdı ammâ zarûret-i vezn için vech meşrûḡ üzere iḥtiyâr olındı. Pes her yerde bu kâ‘ ide cārîdür. فاحفظ ve

کردی kâf-ı ‘Acemîyle fi‘l-i muzâri‘ müfred muḥâtabdur ma‘nâsı olasın dimekdür.

Maḥṣūl-i Beyt: Ḥalkuñ nâminı iylikden ġayrıyla iletme; ya‘nî iylikden ġayrıyla zıkr eyleme eger isterseñ ki mu‘teber olasın.

قوت نیکی نداری بد مکن
بر وجود خود ستم بی حد مکن

Maḥṣūl-i Beyt: Eger iyilik itmege kâdir deġil iseñ yaramazlık da eyleme kendü vüçüduñ üzere ḥadsiz ve ḥesâbsız zılm eyleme.

رو زبان از غیبت مردم بینده
تانیبنی دست و پای خود به بنده

Evvelki emr-i ḥâzırdur ve bā-yı evvel meksûredur mısrâ‘-ı âḥırde olan bind isimdür ve bā-yı evvel meftûḡadur ma‘nâ-yı ṭarafeyni mutazammındur.

Maḥṣūl-i Beyt: Yüri ḥalḳuñ ğıybetinden lisānuñı bağla; ya‘nī kimseyi ğıybet ü mezemmet eyleme tā kim rüz-i cezāda kendi elüñi ve ayağuñı bend-i ‘azābda ve ḳayd-i ‘ıḳābda görmeyesin.

هر که از غیبت زبانش بسته نیست
انچنان کس از عقوبت رسته نیست

بسته bānuñ fetḫiyle luġatde bağlu ma‘nāsınadır. Ammā bunda mażbūt dimekdür.

Maḥṣūl-i Beyt: Her kimse ki anuñ zebānı ğıybetden mażbūt olmaya ve maḥfūz deġıldür ancılayın kimse ‘azāb u ‘ıḳābdan ḳurtulmuş degüldür. Ya‘nī ğıybet iden kimse Ḥüdānuñ azabından hergiz ḥalāş bulmaz meġer rücū‘ ve tevbe idüb ğıybetin itdüġü adam ile ḥelälleşe zırā اشدّ منألزنا [28b] الغیبت²⁶⁰ buyurmuşlardır.

Der Fevāyid-i Ḥāmūşī Mī Güyed

Maḥṣūl-i Terkıb: Ḥazret-i Şeyḫ söylemenüñ fā’ideleri beyānında buyurur.

ای برادر کرتو هستی حق طلب
جز بفر مان خدا مکشای لب

هستی’de yā ḫiṭāb içündür. Lüġatde ma‘nāsı varsin dimekdür. Lākin bunda ancaḳ iseñ ma‘nāsı ifāde ider. Ya‘nī sen ṭālib-i Ḥaḳ iseñ dimekdür.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey ḳarındaş eger sen ṭālib-i Ḥaḳ iseñ Ḥüdānuñ buyuruġundan ġayrıya dudak açma; ya‘nī Ḥaḳ sözde ġāyır söz söyleme dimekdür.

طلب vaşf terkibidür. Lākin taḳdīri ṭālib-i Ḥaḳdur. Hestīde olan yā-yı ḫiṭāb aña maşrūfdur denilmesinüñ veḫi yokdur. Zırā bu taḳdīre ḥacet yokdur.

کرخبر داری زحی لایموت
بردهان خود بنه مهر سکوت

²⁶⁰ Ğıybet zinādan tehlikelidir. (Hadis-i Şerif)

Maḥşūl-i Beyt: Eger Ḥayyu lā-yemūt olan Ḥūdādan ḥaberūñ var ise ya‘nī ‘ārif-i billāh iseñ kendi ağzuñ üzerine sūkūt mührini ço. Ya‘nī ḥāmūş olub kimseye söz söyleme meger ki Ḥaḳ söz ola.

ای پسر پند و نصیحت کوش کن
کر نجاتی بایدت خاموش کن

پند bā-yı ‘Acemīnūñ fethīyle ve nūnuñ sūkūniyla naşīḥat ma‘nāsınadır. نصیحت añā ‘atf tefsīri vāḳi‘ olmuşdur.

Maḥşūl-i Beyt: Ey oğul pend ü naşīḥat diñle eger saña meşakḳatdarından ḥalāş gerek ise ḥāmūş ol. Zāhir budur ki mışrā‘-ı şāñide olan کن şev ma‘nāsına ola şīn-i mu‘cemenūñ fethīyle ve vāvuñ sūkūniyla emr-i ḥāzurdur.

هر کرا کفتار بسیارش بود
دلدارون سینه بیمارش بود

کفتارش بسیار [29a] بود Taḳdīri de şīn zamīr-i ḥaḳīḳatde güftāra muḳayyeddür. Taḳdīri dimekdür ve

سینه اش بیمار بود Taḳdīri de olan zamīr daḥī ḥaḳīḳatde sīneye muḳayyeddür. Taḳdīri dimekdür. Lākin bu taḳdīrce sīnede olan hā-yı resmīden şoñra bir hemze-i müctelibe yazılır ḳā‘ide-i külliye üzere. Nitekim beyānı mūrūr itmişdür.

Maḥşūl-i Beyt: Her kimūñ ki sözi çoḳ olur; ya‘nī çoḳ çoḳ söyler anuñ gönli derūn-ı sinesinde ya‘nī sinesi içinde ḥaste olur.

هر کرا da rā-yı zā’idedür dīn-i taḥşīşden agāh olmuş. Ma‘lūm ola ki Ḥazret-i Şeyḥūñ çoḳ söylemeden men‘ itmesi من کثر کلامه کثر ملامه²⁶¹ mūcibince çoḳ söz melāl īrās itmesin eş‘ardur. Ammā bu kelām mā-lā-ya‘nī olub hiçbir menfa‘ati olmayan söz ḥaḳḳındadır. Ḥuşuşā zabt-ı lisānına ḳadir olmayan kimesne ki diline gelen maḳāli eyü ve kim her ne ise

²⁶¹ Sözü çok olanın yalamı çok olur.

söyleye taşarruf-ı zebānına mālîk olmaya pes böyle kimse ²⁶²البلاؤ مؤگل بالمنطق mūcibince ‘amel itmekle bāliyyeden sālîm olmayub ²⁶³سکوت اللسان سلامة الانسان muḳtezāsınca mübtelā-yı meşakḳatdārın olması muḥakḳakḳdur. Ammā ol söz ki şıdḳ u şevāb ve pend ü va‘z ve zıkrū’llāh olub ‘ammā nāsa dūnyā ve āḫiretleri cihetinden nef‘ olub pes bu güne kelām-ı ‘ayn-ı ‘ibādet maḥz-ı t̄ā‘ atdür. Her ne kadar çok söylense ol kadar şevābdur. Belki bu maḳūle kelām ḫayr-ı encāma mālîk olan kimesnenüñ sūkūtı cā’iz degüldür. Zīrā kelāmında hem kendüye menfa‘at var ve hem ḫalka menfa‘at var. Pes bu güne şāḫib kelāmuñ sūkūtı mecelden nāşīdür [29b] ve baḫīl olan kimesnenüñ ise ḫālî ma‘lūm zīrā ḫadīş-i şerīfde buyurmuşlardur ki: ²⁶⁴البخیل لايدخل الجنة

عاق لانر ايشه خاموشى بود
پيشه جاهل فراموشى بود

‘عاق لان’ dan murād bunda ehl-i ‘aḳıl olan ‘ulemādur. Zīrā cāhilūñ zıddı ‘ālimdür ve ‘āḳilūñ zıddı aḫmaḳdur.

پيشه bā-yı ‘Acemīnūñ kesriyle şan‘at ma‘nāsınadır ve

خاموش ve ferāmūşda olan yālar maşdariyyedür.

Maḫşūl-i Beyt: Ehl-i ‘ilm olan ‘āḳillerūñ şıfat ve ‘ādeti ḫāmūşluk olur. Cāhil olan aḫmaḳūñ şıfat ve ‘ādeti ferāmūşluk olur. Ya‘nī kendüye unudub lisānına kelāmın getirir (??) ve mā-lā ya‘nī sözleri söylemek ‘ādeti olur dimekdür. Zīrā ferāmūş bunda unutma ma‘nāsına ism-i maşdardur ammā yā-yı maşdar ile unutmak ma‘nāsına olur.

بود kelimeleri daḫi bānuñ fetḫeleri ile ve zammeleri ile fi‘l-i muzāri‘dür ammā şem‘-i merḫūm edāt-ı ḫaber ma‘nāsına olmaḳ rüşendür dimiş bu da cā’izdür.

خاموشى از كذب و غيبت واجيست
ابلهست ان كو بگفتن راغيست

²⁶² Belâ, nutk-ı müvekkeldir.

²⁶³ Dilin sūkūtu insanın selâmetidir.

²⁶⁴ Cimri cennete giremeyecektir. (Hadis-i Şerif)

كذب kāfuñ kesriyle yalan ma' nāsınadır ve

غیبت ğayınuñ kesriyle bir kimesne ardından ya' nī ğıybetinden söylenen söze dirler.

Maḥşül-i Beyt: Kizb ve ğıybetden süküt idüb söylemek vācibdür. Aḥmaḳdur ol kimse ki zıkrı'llāhdan ğayrı söz söylemege ḫālib ü rāğıbdur. Zīrā ve

²⁶⁵من ترك كلمة من الغيبة أحبّ الى الله من الف ركعة

ای برادر جز ثنائی حق مکوی

قول حق را از برای دق مکوی

دق daluñ fetḫiyle luğatde döğmege dirler. Ammā bunda mecāza işıtdürmek ma' nāsınadır. Nitekim nās beyninde daḳḳa kapu eyler. Ya' nī ḳoḳardı çalardı denilmek meşhūr sözdür.

Maḥşül-i Beyt: Ey ḳarındaş Ḥaḳ şenā [30a] Ḥazretlerinüñ şenāsından ğayrı söz söyleme. Ya' nī dā'imā zıkrı'llāh eyle ve Ḥaḳ sözi nās ḫaḳḳında ḫüsn-i zan (??) nice ḫalka işıtdürmek için söyleme. Zīrā bunda rızḳ u riyā rāyiḫası vardır.

Şem' i merḫūm mışrā'-ı şānīnūñ ma' nāsında daḳḳa ve ğamzdan ötüri Ḥaḳ sözi söyleme; ya' nī söz Ḥaḳ ise de çok söylemek ğamza ĩcāb itdi. Anı söyleme deyu ta' bīr itmiş yerindedür. Zāhir budur ki daḳḳı ğamz ma' nāsına almışlar.

هرکه در نبد عبارت میشود

هرچه دارد جمله غارت میشود

Maḥşül-i Beyt: Her kimse ki dāimā feşāḫat ve belāğatle söz söylemek ḳaydında olur, her nesi var ise cümle ğāret ü yağmā olur. Ya' nī evḳāt ezminesi feşāḫat ve belāğat taḫşīli sevdāsında geçer ve bir ' ibādet ü ḫā'at ve ' āmel ü şāliḫadan maḫrūm ḳalub ' ömr-i nāzenin ve eyyām-ı şıḫḫat-ı ' azīzin cümlesin yoḳ yere telef ü zāyi' eyler.

²⁶⁵ Ğıybeti terk etmek bin rekat namazdan sevimidir Allah'a.

دل ز پر کفتن بمیرد در بدن
کرچه گفتارش بود در عدن

درد fi' l-i muzāri' müfred gāyibdür yā-yı meksūre te'kīd içündür.

عدن diyār-ı Yemenden bir şehriñ adıdur.

Maḥşül-i Beyt: Göñül bedenden çok söylemeden ölür. Ya'nî insān çok söz söylemeden göñlü bedeninde ölür egerçi söylediği söz 'Aden incüsü gibi kıymetli ise de bazı nüshada tā-yı ḥiṭābla güftāret vaḳi' dür; böyle olunca ma'nāsı senüñ sözüñ demek olur.

وانکه سعی اندر فصاحت میکند
چهره دل را جراحت میکند

Maḥşül-i Beyt: Ve daḥi ol kimse ki feşāḥat ve belāgata sa'y ider. Ya'nî dīn ü imānına ve 'ibādet ü ṭā'atine müfīd olan ve islāmına lāzım olan eşyā-yı terk idüb muttaşıl feşāḥat ve belāgāte çalısan kimesne göñlünüñ çehresini mecrūḥ eyler. Ya'nî ḳalbi dīn-i mübeyyine mesā'ilden ḥāli ḳalur. [30b] Ma'lūm ola ki;

فصاحت isti' māle muvāfiḳ ve vāḳi' ye muṭābiḳ kelām söylemege dirler. Ḥaḳiḳatle bu feşāḥat ve belāgātüñ ma'naların ve mābeyninde farkların bilmek dilin me'ānī kitāblarına mürāca'at etsun.

رَو زبانا در دهان محبوس دار
وز خلاق خویش را مایوس دار

Maḥşül-i Beyt: Yüri var diliñi ağızında maḥbūs ṭut ya'nî ḥabs u zabṭ eyle. Ḥāşıl-ı kelām kimseye söz söyleme dimekdür. Zīrā من صمت نجا²⁶⁶ buyurulmuşdur ve ḥalḳdan kendüñi nā-ümīd ṭut. Ya'nî kimseden ümīd-dār olma. Zīrā Allāhu te'ālā Ḥazretlerinden ḡayrı kimse nesneye ḳādir degüldür.

هر که او بر عیب خود بینا شود
روح او را قوتی پیدا شود

²⁶⁶ Dilini tutan kurtuldu. (Hadis-i Şerif)

بينا şıfat-ı müşebbehedür ism-i fâ‘ il ma‘ nāsına ya‘ nī görücü dimekdür.

Maḥşül-i Beyt: Her ol kimse ki kendi ‘aybını görücü olur cānib-i ileyhiyyede anuñ rūḥuna bir ‘avn u kuvvet peydā olur. Zīrā ğaflet ü ğurūrdan ḥalāş bulur. ‘Ayb bin olmaz. طوبى لمن شغل عيوبه عن عيوب الناس²⁶⁷ mefhūmuyla ‘āmil ola.

Der Beyān-ı Şıfat-ı ‘Amel-i Şālih Mī Güyed

Maḥşül-i Terkiḅ: Ḥazret-i Şeyḫ ‘amel-i şālihūñ şeyleri beyānında buyurur. ‘Amelde bir muzāf maḥzūfdur. Taḫdīr-i kelāmdur sebab-i ‘amel-i şālih dimekdür ve bazı nüshada ‘amel-i ḥāliş vāқи‘dür. Pāk-i ‘āmil dimekdür.

هر که باشد اهل ایمان ای عزیز
پاک دارد چار چیز از چار چیز

چار ism-i ‘adeddür dört ma‘ nāsınadır.

چار nesne dimekdür ‘Arabīde şey’ gibi.

Maḥşül-i Beyt: Ḥiṭāb-ı ‘āmm ṭarīқиyla buyurur: Ey ‘azīz kimse ki ehl-i ĩmān ola dört şey’ dört şeyden pāk tutar yāḥūd pāk tutsun dimek ola naşīḥat-i ṭarīқиyle dāred kelimesin emr-i ğāyib ma‘ nāsına tütmuş ola.

از حسد اول تودل را پاک دار
خویشتن رابعد زان مؤمن شمار

Maḥşül-i Beyt: Evvel gönlüñü ḥasedden pāk tut; andan şoñra [31a] kendüñü mü’min-i kāmīl şāy.

پاک دار از کذب و از غیبت زبان
تا که ایمانت نه یفتد در زبان

کذب ü ğıybetüñ beyānı sebḳat itdi ve

²⁶⁷ Kişi noksanını bilmek gibi irfan olmaz. (Hadis-i Şerif)

زبان zānuñ fethiyle ve zammıyla luğatdur dil ma‘nāsına ki ‘Arabīde lisān dirler; lākin zānuñ fethiyle oqunmaq ‘ādet ehl-i nezāketdür zebān da dirler yā-yı fāye tebdīl ile.

تا edāt-ı ta‘līldür ki ḥarf-i beyāndur.

تائیدde nūn-ı meftūḥa edāt-ı nefīdür ve yā-yı maẓmūma ḳā‘ide üzere vārid olan yādur. Zīrā ibtidāsın elif olan kelimenüñ evveline yā-yı te‘kīde yā nūn-ı nāfiye dāḥil olsa anlardan şoñra birer yā işbāt olunur. Bazılar didigi elif, yāya tebdīl olunur.

Maḥşūl-i Beyt: Kizb ü ğıybetden diliñi pāk tut tā ki ĩmānuñ ziyāna düşmeye. Ya‘nī noqsān üzere olmaya.

پاک اکر داری عمل را از ریا
شمع ایمان ترا با شاد ضیا

Maḥşūl-i Beyt: Eger ‘amelüñü riyādan pāk tutar iseñ ĩmānuñ şem‘ine ziyā ve nūr ḥāşıl olur. Ya‘nī ĩmānuñ nūrı artar.

چن شکم را پاک داری از حرام
مرد ایمان دار باشی والسّ لام

شکم şīnuñ kesriyle ve kāf-ı ‘Arābīnūñ fethiyle ḳarın ma‘nāsınadır ‘Arabīde baṭın gibi. Lākin bir zamīr-i muttaşıl tā-yı ḥiṭāb muḳadderdür. Meşelā taḳdīr-i kelām şekāmet rādur ve

دار ایمان dār ĩmānlı demek ma‘nāsına işlāḥlarında ĩmān-dār mü‘mīn-i kāmīle iṭlāḳ olunur. Nitekim māl-dār malı çok olan kimseye dirler.

السّ لام kelām-ı temāmında isti‘māl olunur. Ya‘nī kelām-ı temām oldı. Allāhuñ selāmı senüñ üzeriñe dimekdür. Taḳdīri ve’s-selām-ı ‘aleykümdür.

Maḥşūl-i Beyt: Çünki derūnuñı ḥarāmdan pāk tutarsan mü‘min-i kāmīl murād olursun [31b] kelām temām oldı. Allāhuñ selāmı senüñ üzeriñe olsun.

هر که دارد این صفت باشد شریف
ورنه دارد دار دایمان ضعیف

Maḥṣūl-i Beyt: Her kimse ki bu dört şıfatı tutar ol kimse şerîf ü ‘azîz olur ve eger tutmaz ise o kimsenüñ imānı za‘îf olur ḥāşıl-ı ma‘nā budur. Ammā ma‘nā-yı terkîb ol kimse imānı za‘îf tutar dimekdür. Zîrâ terkîbden ifāde iden ma‘nā bu minvāl üzeredür.

هر که باطن از حراش پاک نیست
روح اوراره سئی افلاک نیست

حراش'da olan zamîr şîn ma‘nāsı bâṭine muḳayyeddür. Taḳdîr-i Kelām her ki bâṭineş ez ḥarām dimekdür.

Maḥṣūl-i Beyt: Her kimse ki anuñ derûn ḥarāmdan pāk degüldür. Anuñ rūḥuña eflāk cānîbine yol yoḳdur. Ya‘nî ol kimse ‘ālem-i süflîde ḳalub hergiz ‘ālem-i ‘ulvîye şu‘ūd itmez. Ma‘lûm ola ki bu beyitler zîkr olunan dört yaramaz ḥaşletlerüñ ‘illetleridür. Ya‘nî ol yaramaz ḥaşletlerden ihtirāzuñ sebeblerin beyān ider.

چون نباشد پاک اعمال از ریا
هست بی حاصل چو نقش بوریا

اعمال elfûñ fetḥiyle ‘amelüñ cemî‘dür.

هست bunda şūd ma‘nāsın ifāde ider.

بوریا bir nev‘ ḳamışdur andan ḥaşır yapub fuḳara olur. Zîrâ gāyet ucûz olur. Ḥaşıruñ alçağı būriyādan olan ḥaşırdur.

Maḥṣūl-i Beyt: Çünki ‘amellerüñ riyādan pāk olmaya būriyā ḳamuşundan olan ḥaşıruñ naḳşı gibi ‘amellerüñ bi-fa’ide olur.

هر کرا اندر عمل اخلاص نیست
در جهان از نبد کان خص نیست

Maḥṣūl-i Beyt: Her kimūn ki ‘amelinde ḥulūṣṣiyyeti yokdur, cihānda ol kimse Allāh teālā Ḥazretlerinūn ḥaṣ ve maḳbūlü ḳullarından degūldür.

هر که کارش از برای حق بود

کر او پوسسته بارونق بود [32a]

Maḥṣūl-i Beyt: Her kimse ki anuñ işi Allāh için olur. Ya‘nī riyā olmayub ve rūṣt mā-ḳablinde olmaya böyle olan kimesnenūn işi muttaşıl revnaḳlı letāfetli olur. Ya‘nī dā‘imā güzel olur dimekdür.

Der Beyān-ı Ān Ki Pādişāhān Rā Ziyān Dāred

Ḥazret-i Şeyḫ pādişāhlaruñ ‘arz u nāmūsuna noḳşān viren sebeblerūn beyānında buyurur.

چار حصلت ای برادر درجهان

پادشاهها نراهمی دارد زیان

حصولت ḥuy ma‘nāsınadır ve

دارد fi‘l-i muzāri‘ müfred ḡāyibdür ma‘nāsı ṭutar dimekdür. Lākin bunda dehed ma‘nāsına olmaḳ rūṣendür. Ya‘nī virir dimek ola.

Maḥṣūl-i Beyt: Ey birāder cihānda dört ḥuy pādişāhlaruñ sermāye-i salṭanatına noḳşān ve ziyān virür. Ya‘nī bir pādişāh ki bu dört ḥuyuñ birisiyle muttaşif ola ol pādişāhuñ ‘azz u şevketi ve nāmūs u salṭanatı noḳşān ve ziyān ṭutar. Pes imdi cihānda pādişāh-ı ‘ālīşān olanlar lāzım ve vācibdür ki Ḥazret-i Şeyḫūn bu naṣiḫatıyla ‘āmel olub bu dört ḥaşletden iḥtirāz ideler.

پادشاه چون درملاخندان بود

بی کمان در هیبتش نقصان بود

ملا mīmūn fetḫiyle cemā‘at ve ḥalk ma‘nāsınadır.

خندان şıfat-ı müşebbehedür gül-gün ma' nāsına. Lākin ism-i fā' il ma' nāsına isti' māl (??) dūr. Ya' nī gülici dimek olur.

Maḥşül-i Beyt: Çünkü pādişāh halk arasında gülici ola, şübhesiz anuñ heybet ü 'azametinden noqşān vāki' olur.

باز صحبت داشتن باهر فقیر
پادشاهانرا همی دارد حقیر

باز bunda te'kīd ifāde ider ancak ve cā'izdür ki daḥī ma' nāsın ifāde ider.

Maḥşül-i Beyt: Ve daḥi her faḳīr ile şöbet tutmak pādişāhları ḥaḳīr tutar. Ba'zı nüshada mıṣrā'-ı ṣānī böyle vāki' olmuştur:

پادشاه را عیب باشد کوش کیر

Ma' nāsı [32b] pādişāha 'ayb olur, kulaḳ tut, diñle bu naşīḥati dimekdür.

باز نان بسیار اگر حلوت کند
خویشتن را شاه بی حرمت کند

Maḥşül-i Beyt: Eger 'avratlar ile ḥalvet ve muşāḥabet eyleye pādişāh kendüsini ḥürmetsüz ve raḡbetsüz eyler.

هر کوافرّ جهان داری بود
میل اوسوی کم ازاری بود

فرّ fānuñ fethiyle ve rānuñ teşdīdiyle bunda kuvvet ü ḳudret ve revnāk u leṭāfet ma' nālarınadır.

داری 'جهان'de yā maşdariyyedür.

دار cihān tūtucu dimekdür vaşf-ı terkībdür. Pādişāhlara itlāk olunur kim de kāf-ı 'Arabīnuñ fethiyle bunda küll-i terkden 'ibāretdür.

ازار ẓulm ü te‘addi ma‘nāsıdur yā maşdariyyedür böyle olunca kim azārınũ ma‘nāsı ẓulmsüzlük dimekdür. Zīrā kim küll-i terkden ‘ibāret olunca edāt-ı nefīdür. Maḳāmında ḳā‘im olmak cā‘iz görölür.

Maḥşül-i Beyt: Her kimũ ki cihāndarlık kuvveti ola; ya‘nī ‘ālemde pādişāhlığa ḳādir olub ve pādişāhlık daḫi ol kimse ki şānından olduğı ḫālide murādı anũ da pādişāhlık ola anũ meyli ẓulmsüzlük ve çāresizlik cānibine olsun. Zīrā pādişāh ki ‘adil ü ‘adālet üzere olmayub ẓulm ü tea‘ddī idüb ve ra‘iyyet ü fuḳaraya merḫameti olmaya ḫalk andan nefret idüb firār iderler. Böyle ise salṭanat elinden gitmek lāzım gelür.

عدل بايد پادشاهها نرا و داد
تاز عدلش عالمی کردند شاد

و'olan vāv-ı ‘āṭife elifden soñra vāḳi‘ olmağla ḳā‘ ide-i külliye üzere zammıyla telaffuz olunur. Ve yādan soñra vāḳi‘ olan yine böyledür. Lākin Sūdī merḫūm bu ikisinden soñra vāḳi‘ olan vāv-ı zamma telaffuz olunmaz, feth ile telaffuz olunur dimiş ammā anũ bu kelāmı de‘b-i A‘cāma göredür. Pes lāzım olan kitāblarda zıkr olunan ḳāi‘ de üzeredür. Ve zā-yı meksūre min ibtidāiyye ma‘nāsınadır ve

کردند kāfuñ ‘Acemīnũ fethiyle fi‘l-i mazi‘ cem‘ ḡāyibdür. [33a]

Maḥşül-i Beyt: Pādişāhlara ‘adl ü dād gerekdür; ya‘nī pādişāhlar ‘adil ü şāḫib-dād olmak gerekdür tā ki ol pādişāhuñ ‘adlinden ḫalk-ı ‘ālem şād olalar. Ya‘nī emīn ve asūde ḫāl rāḫatlıkla zind-i kāfī eyleyeler. Zīrā ثبات الملك فى العدل²⁶⁸ buyurulmuşdur.

کرکنند اهنک ظلى پادشاه
سود نکند مرورا خيل سپاه

اهنک elif-i memdūde ile ve hānuñ fethiyle ve nūnuñ sükūnıyla ve kāf-ı ‘Acemīyle ḳaşd ma‘nāsınadır ve

²⁶⁸ Mülkün sebatı adalettedir.

ظلی 'de olan yā tenkīr içündür ammā ba‘zı nüshada yā yoğdur. Lākin zārūret-i vezn için lāzımdur.

سود sīnūñ zammıyla fā‘ide ma‘nāsınadır. Vāvda bir miğdār işbā‘ olmağ lāzımdur ki vezn yerine bula ve

نکند'de kāfuñ zammıyla zammesi sür‘atle oğunmağ lāzımdur. Hatta sūkūne qarīb oğuna. Lākin mağzā sūkūn üzere oğuna cā‘izdür. Zīrā vezn tekml olunmağ gerekdür ve

مرورا 'nuñ beyānı sābiqān mūrūr itmişdür.

خیل bunda çoğ ma‘nāsınadır yā ile daği luğatdadur.

سپاه ve ispāh ispāhdandır atlu ‘askere dirler zīrā ispāta dirler ve āğirinde hā tağşīş ifāde ider. Ya‘nī ata mağşūş dimekdür. Ve evvelinde elfūñ ħazfı ve isbātı cā‘izdür ve daği hā tağşīş ve te‘kīd içündür. Āğirine bir yā-yı nisbetü’l-ħāğ idüb sipāhda dirler.

Mağşūl-i Beyt: Eger pādişāh zūlm qaşdın iderse aña çoğ sipāh ve ‘asker fā‘ide eylemez. Ya‘nī bir tārāfdan dūşmen teveccūh idüb ma‘reke iğtizā itdikde cümle ‘asker yüz çevirüb ol zālīm olan pādişāha yardım itmeyüb belki zararına sa‘y iderler ve ba‘zı nüshada genc vāki‘dür. Ĥayl yerine ve Ĥayl-i ‘asker ma‘nāsına da olsa cā‘izdür. Böyle olunca sipāh ‘atf-ı tefsiri qābilinden olur.

چون کند سلطان کرم بالشکری
[33b] بهرا و بازند صد جان بر سری

Bazı nüshada cān ve seri vāki‘dür vāv-ı ‘āṭife ile.

Mağşūl-i Beyt: Bir pādişāh zālīm olursa ħāline öleceği ma‘lūm oldı. Ammā çünki pādişāh ‘askerine kerem ü luğf eyleye. Ya‘nī vazife ve ‘ulūfelerin ve rūsūm u levāzımların mağhallinde virüb ‘adl-i ‘adālet ħıfz u ħiyānet üzere ola ‘asker daği ol pādişāhuñ için bir bāş üzerine yüz cān oynarlar. Ya‘nī pādişāhlarınuñ yoluna cānlarını ve bāşlarını fedā iderler dimekdür. Ma‘lūm ola ki vāv-ı ‘āṭife ile irād olunan nüsha bu zıkr olunan nüshadan

evvelidür. Zîrâ bu didügümüz ma‘nâ bu nüshada tariḫ-i sehle maḥrecdür. Ammâ bizim ihtiyâr eylediğimiz nüshadan mezkûr ma‘nâ te‘vîl ü taḫdîr ile maḥrecdür. Lâkin Şem‘i merḥûmuñ muḫtâr olduğı cihetden biz daḫi anı ihtiyâr itdük ve leşkerîde tâ tenkîr içündür. Serîde olan muḫtârımıza göre vahdet için olur vâv-ı ‘atîfe ile îrâd olunan nüshaya göre tenkîr içündür.

Der Beyân-ı Ahlâḫ-ı Ḥamîde Mî Güyed

Hâzret-i Şeyḫüñ güzel ḥulḫlar beyânında buyurur.

چار چیز امد برزکی را دلیل
هر که ان دارد بود مرد جلیل

ی'برزکی de kâf-ı ‘Acemîdür ve yâ-yı maşdariyyedür.

ان ism-i işâretdür ba‘îd ve tevassuḫ için mevzû‘ahdur. Ya‘nî bu iki ma‘nâ da müştarekdür. Eger müşârun ileyhini çâr çiz tütarsaḫ böyle işâret olur ‘Arâbîde zâlik gibi. Ve eger delîl işâret olursa tevassuḫ olur ‘Arabîde zâlik ma‘nâsınadır.

Maḫşûl-i Beyt: Dört nesne ululuğa delîl ve sebep geldi. Her kimse ki ol dört nesne tûtar, merdi celîl olur; ya‘nî ulu ar olur [34a] yâḫud kimse ki ol dört delîli tûtar demek ola ilâ âḫire.

علم را اغزاز کردن بی حساب
خالق را دادن جواب با صواب

اغزاز elfûñ kesriyle ef‘âl bâbından maşdardur. Ma‘nâsı bir şey’in ululuyub ta‘zîm itmekdür.

Maḫşûl-i Beyt: Ol ululuğa delîl ve sebep olan dört nesnenüñ birisi ‘ilmi ḥesâbsız re‘âyet ve ta‘zîm ü tekrîm itmekdür ve birisi daḫi ḫalḫa iyilikle cevâb virmekdür. Zîrâ

الكلمة الطيبة صدقة²⁶⁹ buyurulmuşdur.

هر که دارد دانش و عقل و تمیز
اهل عقل و علم را دارد عزیز

دانش ism-i maşdardur ‘ilm ma‘nāsınadır.

تمیز tānuñ fethiyle ve mīmūñ kesriyle ve zānuñ sükūnyıla ‘aqlıyla bir şey’ūñ eyüsünü ve kimini birbirinden farq idüb sipaḥki dirler ve bunuñ aşlı temyīzdür mīmūñ sükūnyıladur yā-yı evvelūñ kesriyledür şānīnūñ sükūnyıladur; lākin A‘cām bir yā ile isti‘ māl idüb mīmi kesriyle oḡuyagelmişler.

Maḥşūl-i Beyt: Her kimse ki ‘ilm ve ‘aql u idrāk tutar. Ya‘nī ‘ilm ve ‘aql u idrākı vardur. Ol ehl-i ‘aql ve ehl-i ‘ilmi ‘azīz ve ulu tutar. Ḥazret-i Şeyḥūñ bu beyt-i lāṭīfde ‘ilme ri‘āyet ve ta‘zīm teveccühle olduğuna nükte ile telmīḥ vardur. Zīrā ‘ālime ta‘zīm ehl-i ‘ālime ta‘zīm ve ri‘āyet itmekle ḥāşıl olur. Meşelā bir kişi ‘ālime ta‘zīm itse ‘ālime ta‘zīm ve tekerrüm itmiş olur. Ve taḥkīr de böyledür. *Ne‘ūzū bi’llāh* ve ḥadīş-i şerīfde vārid olmuşdur ki:

²⁷⁰من تقدّم عالمًا فكأنما جلس على المصحف وفضل العالم على العابد كفضلي على ادناكم

İmdi mü’mīn-i kāmīle lāzımdur ki ve vācibdür ki ‘ulemāya ve ‘uḡalāya dā’imā ta‘zīm ve i‘rāz eyleyüb tā ki anlaruñ ḥayr du‘ālarına maḡhar ola.

ای برادر کرخرد داری تمام
نرم شیرین کوی با مردم کلام

نرم nūnuñ fethiyle yumuşaq ve mülāyim ma‘nāsınadır.

²⁶⁹ Güzel söz sadakadır. (Hadis-i Şerīf)

²⁷⁰ Alīmin ibadet eden bir kimse üzerine üstünlüğü; bilen insanın sadece ibadetle meşgul olan, ilimle meşgul olmaksızın sadece ibadetle meşgul olan bir kimse üzerine üstünlüğü, benim sizden en aşağı bir kimsenin üzerine olan üstünlüğüm gibidir. (Hadis-i Şerīf)

Maḥşūl-i Beyt: [34b] Ey arındaş eger temām  aqluñ var ise ya nī  aql-ı kāmīl ve zıhn-i müstaīm-i mālīk iseñ ḥalka sözi atlu ve yavaş söyle. Ya nī ḥalk ile melāmīyet ve rıfla mükāmele eyle zīrā من عذب لسانه كثر اخوانه²⁷¹ buyurulmuştur.

هر كه باشد ترش روی و تلخ كوی
دوستان ازوی بكر دانند روی

ترش روی tānuñ zammıyla ve rā ve řīnūñ sükūnlarıyla vařf-ı terkībdür ma nāsı ekři yüzlü dimekdür. Ya nī aşm ve gözün birine atub yüzünü buruşdurmuş kimseye dirler.

تلخ كوی tānuñ fetḥiyle ve lāmuñ ve ḥā-yı mu cemenūñ sükūnlarıyla vařf-ı terkībdür. Bunda acı sözli ma nāsınadır ve

دوستان sīnūñ sükunıyla dostuñ cem idür.

بكر دانند bā-yı meksūre tekīd ifāde ider.

كر دانند kāf-ı  Acemīnūñ fetḥiyle fil-i mażī cem ğāyibdür.

Maḥşūl-i Beyt: Her kimse ki ekři yüzli ve acı sözli ola; dostlar andan yüz döndürürler.

هر كه از دشمن نباشد بر حذر
عاقبت ببند ازو رنج و ضرر

Maḥşūl-i Beyt: Her kimse ki düşmenden řaunub ḥāzer üzere olmaya; ol kimse āibet ol düşmenden elem ve ziyān görür.

در جوار خود عدورا ره مده
از برای انكه دشمن دور به

جوار cimūñ zammıyla ve kesriyle luğatda yakınlık ve oñşuluk ma nāsınadır ve

²⁷¹ Kimin dili tatlıysa seveni çok olur.

دور dāluñ zammiyla ve vāv ve zānuñ sükūnlarıyla ba‘īd ma‘nāsınadır ya‘nī uzaq ve ırak gibi lākin dūr bunda dūruşdan taqđirindedür.

Maḥşūl-i Beyt: Ḥazret-i Şeyḥ beyt-i mezkūruñ ‘illetini tavzīh ve tenvīr idüb buyurur: Kendi koñşuluğunda düşmene yol virme; ya‘nī düşmeni yaqıniñe ve koñşuluğuna götürme. Ol eelden ki düşmen yanuñda ırak olması yekdür. Zīrā düşmen yanına qarīb olunca muḥtemeldür ki fırsat düşürüb bir zarar işābet itdüre.

با محبان [35a] باش داءِ همنشین
تاتواخی روی اعدارا مبین

همنشین luğatda bile oturucu ma‘nāsınadır muşāhabe ma‘nāsına da gelür.

Maḥşūl-i Beyt: Dā‘imā dostlaruñla hem-nişīn ol ya‘nī anlar ile otur ve muşāhebet eyle mādamki kādīrsūñ düşmenüñ yüzünü görme.

درمیان دوستان سرور باش
کر خرد داری ذد شمن دور باش

Maḥşūl-i Beyt: Dostlar arasında da‘imā mesrūr ve şādumān ol eger ‘aqluñ var ise düşmenden ırak ol.

ای پسر تدبیر ره راتوشه کن
پس حدیث این وان یک کوشه کن

Maḥşūl-i Beyt: Ey oğul yol tedāriki için azıq u zād ve zevād-ı ḥāzır eyle. Ya‘nī yol azıgını tedarik eyle andan şoñra anuñ bunuñ sözünü qulağına qo. Ya‘nī hiç diñleme murād ‘avāmdan iḥtilāḥ qaḥ idüb āḥiretüñe iştiğāl sebeble kūşe-i ‘uzlet iḥtiyār eyle dimekdür. Zīrā ululuğā delīl olan dört şey’üñ biri daḥi budur.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Feridüddin Attar'a ait Pend-nâme'nin Abdurrahmân Abdî Paşa tarafından yapılan Türkçe şerhinden oluşan "Müfid" in Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi'nde kayıtlı 1679 istinsah tarihli nüshasının metninin transkribe edilip incelendiği bu çalışmayla Pend-nâme'nin bir şerhi daha okuyucuların dikkatine sunulmuştur.

Müfid'in bu tez kapsamında incelenen bölümlerinde güzel ahlak ve edebe rağbet ettirmeyi amaçlayan nasihatler yanında peygamberlerden Hz. Adem, Hz. Nuh, Hz. İbrahim, Hz. Lut, Hz. Davûd, Hz. Süleymân, Hz. Yûnus, Hz. Eyyûb, Hz. İsbâ, Hz. Üzeyr'e ve onların kıssalarına yer verilerek Allah'ın kudreti dile getirilmiştir.

Abdurrahmân Abdî Paşa, Müfid'de ilk olarak şerh edeceği beytin aslını vermiş ve şerh kısmında beyitteki her kelimenin üzerinde tek tek durmuştur. Farsça olan bu kelimelerin yazılışlarının hemen ardından hareketler dikkate alınarak telaffuzları da verilir. Sonrasında ise kelimelerin lügat manaları, gramer yapıları ve asıl kastedilen manaları dile getirilir. Ayrıca beyitte yer alan eklerin yazılışlarının ve telaffuzlarının ardından kelimeye kattıkları anlamlar açıklanır ve bu eklerin eklendiği farklı kelimeler ve anlamları da örnek olarak gösterilir.

Kelimelerin açıklamalarının hemen ardından "*Mahsûl-i Beyt, Mahsûl-i Terkîb*" gibi ara başlıklarla şerh ettiği parçanın Türkçe çevirisi yapılmıştır. Eserde şerh edilecek beyitlerin hangi konu hakkında olduğunu açıklayan ara başlıklar da kullanılmıştır.

Abdurrahmân Abdî Pâşâ kelimelerin sözlük anlamlarını verdikten sonra metinde hangi anlamda kullanıldıklarını da "bunda murâddur." şeklindeki yapıyla vererek okuyucuyu bilgilendirir. Beyitte anlatılmak isteneni daha da anlaşılır kılmak adına özellikle Mahsûl-i Beyt bölümünde "*yani, hâsıl-ı kelâm*" gibi zarfları kullanarak çıkarılması gereken anlamı kendisi söylemiştir.

Abdurrahmân Abdî Paşa'nın şerh metodunun önemli özelliklerinden biri olan çeşitli göndermelere başvurusudur. Abdî Paşa, metinde önceden şerh ettiği ifadelerle

tekrar karşılaştığında, önceki şerhine gönderme yapar. Bu kısımlarda “sâbıkan beyânı tafsil üzre”, “sâbıkan mürur etti.”, “mürur etti.”, beyânı mürur etti.”, “yine zıkr olunan gibidir.”, beyânı zıkr olundu.” gibi ifadeler kullanarak daha önce yapılan şerhin geçtiği yeri belirtmeden o yere atıfta bulunmaktadır.

Abdurrahmân Abdî Paşa'nın metni şerh ederken bazı isimlere ve kaynaklara göndermelerde bulunduğu da görülmektedir. Eserin tarafımızca çalışılan bölümünde şu kaynaklara göndermede bulunulmuştur: Kemal Paşa-zade, Dakâyıku'l-Hakayık, İbn-i Kemâl, Mevlâna Bedreddin Eymen Hazretleri, Gülistan, Nuşirevan-ı Âdil, Tuhfetü's-Senîye, Şem'i ve Sûdî.

Abdurrahmân Abdî Paşa eserinde ayet, hadis-i şerîf, kelâm-ı kibar ve beyitlerden de iktibâslar yaparak hem anlam akıcılığını hem de şerhinin zengin bir içeriğe sahip olmasını sağlamıştır.

Kur'ân-ı Kerîm, hadis, peygamberler tarihi ve İslamî ahlâk anlayışı konularında geniş bir bilgi birikimine sahip olduğu anlaşılan Abdî Paşa'nın Müfîd adlı eseri bu açıdan bakıldığında dini ve tasavvufî bir nitelik taşımaktadır. Dolayısıyla eserin didaktik bir üslûpla yazıldığı görülür.

Müfîd'in dili sade ve anlaşılır olup eserin didaktik tarzda yazılmış olması sebebiyle “*ey birâder, ey oğul, ey karındaş*” gibi hitaplar ile okuyuculara seslenilmiştir.

Arapça ve Farsça kelimelerin nasıl okunacağını şerh boyunca açıklanmasına, kelimelerin lügat anlamlarının ve bu kelimelerin metinde kazandıkları anlamların verilmesine ek olarak kelimelerde bulunan eklere, eklerin görevlerine ve metin içinde kazandıkları anlamlara da yer verilir.

Çalışmamızda bu önemli eserin ilk 35 varağı transkribe edilerek incelenmiştir. Eserin geri kalanının da başka bilimsel çalışmalarla neşredilmesi sayesinde Attâr'ın Pend-nâme'sinin bu önemli ve sade şerhinin okuyuculara bütün olarak sunulması imkânı doğacaktır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Ağırman, Ali (2014), **Hz. Adem'den Hz. Muhammed'e İslam Medeniyetine Etki Eden Doğal Afetler**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ahmet Cevdet Paşa (1981), **Kısas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefa**, (Çev: Önsöz: Ahmed Davutoğlu), Ankara: Çile Yayınları.
- Ak, Ahmet (2006), "Maturidi'nin Şükür Anlayışı", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 47(2), 185-194.
- Akçay, Gülçiçek (2013), **Mustafa Refi'a-Berg-i Dervişân (Karşılaştırmalı İnceleme-Metin)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aslantürk, H. Ahmet (2012), **Abdurrahmân Abdî Paşa Kanunnamesi**, 1. Baskı, İstanbul: Okur Kitaplığı.
- Atik, M. Kemal (1988), "Kur'ân'da Lût Kavmi ve Düşündürdükleri", **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2, 287-308.
- Bal, Oğuz (2014), "İslam İktisadı'nın Kilometre Taşlarından Ebû Yûsuf'un İktisadi Düşüncesi", **Türkiye İslam İktisadi Dergisi**, 1(2), 1-41.
- Benli, Şeyma (2013), "Dîvân Şiirinde Ebû Hanîfe", **Turkish Studies**, 8(1), 1043-1060.
- Canan, İbrahim (1993), **Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi**, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Cebecioğlu, Ethem (1997), **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü**, Ankara: Rehber Yayınları.
- Cengiz, Nazlı Şenel (2004), **Sa'adet-nâme (Şerh-i Pend-i Attar)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Çapan, Pervin (2005), **Mustafa Safayi Efendi Tezkire-i Safayi (Nuhbetü'l-Asar Min Fevâidi'l-Eşâr) İnceleme-Metin-İndeks**, Ankara: AKM Yayınları.
- Çınar, Safi (2014), **Kur'an-ı Kerim ve Kitâb-ı Mukaddeste Hz. Davut Anlatımı-Farklılıklar ve Özgün Noktalar Açısından Bir Karşılaştırma-**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çınarcı, Mehmet Nuri (2011), **Mustafa Şem'î'nin Şerh-i Dîvân-ı Şâhî Adlı Eseri (İnceleme-Tenkitli metin-Sözlük)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çubukçu, İbrahim Agâh (1967), "İslam'da Sevginin Önemi", **Radyo Konuşmaları içinde**, 1(10-12), Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Derin, Fahri Ç. (2008), **Abdurrahman Abdî Paşa Vekâyi'nâmesi [Osmanlı Tarihi (1648-1682)]**, İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Devellioğlu, Ferit (2008), **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, 25. Baskı, Ankara: Akaydın Kitapevi.
- Dündar, İbrahim Halil (2008), **İslâm'da Edep Geleneği ve Feridüddîn-i Attâr'ın Pendnâme'si**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ekinci, Ekrem Buğra (2006), **İslam Hukuku Tarihi**, İstanbul: Arı Sanat Yayınevi.
- Erdoğan, Mustafa (1997), "Edebiyatımıza Şerh Geleneğine Genel Bir Bakış", **Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 1, 1-9.
- Gültekin, Emine (2006), **Âşık Edebiyatında Peygamber Kıssaları**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gürler, Kadir (2004), "Cerhin Gıybet Olup Olmadığı Yönündeki Tartışmalara Eleştirel Bir Katkı", **Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, IV(3), 33-48.
- Hamidullah, Muhammed (2009), "Mucize, Kerâmet, İstidrac", (Çev. Zahit Aksu), **Hikmet Yurdu (Düşünce, Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi)**, 3, 81-93.

- Hizmetli, Sabri (1991), **İslam Tarihi (Başlangıçtan İlk Dört Halife Devri Sonuna Kadar)**, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- İçli, Ahmet (2009), “Hamdullah Hamdi’nin Yusuf u Züleyha Mesnevisi’nin Sembol ve Kavram Boyutu”, **EKEV Akademi Dergisi**, 39, 189-200.
- İmam-ı Gazali (2014), **Mükâşefetü’l Kulûb (Kalplerin Keşfi)**, (Tercüme: Salih Uçan), İstanbul: Çelik Yayınevi.
- Karaismailoğlu, Adnan ve Şanlı, İsmet (2011), “Arap ve Fars Edebiyatları”, Kemal Yavuz ve İsmet Şanlı (Ed.), **VIII-XIII. Yüzyıllar Türk Edebiyatı**, 1. Baskı içinde, (34-59), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- Karaman, Hayrettin ve diğerleri (2003) **Kur’ân Yolu-Türkçe Me’al ve Tefsir**, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Karataş, Osman, (2009), **Kur’an’da Nefis Muhasebesi**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kasapoğlu, Abdurrahman (2006), “Kur’an’da Gıybet Olgusu-Bir Davranım Bozukluğu Olarak Dedikodu ve Korunum Yolları”, **Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 11(2), 51-70.
- Koşık, Halil Sercan (2014), “17. Yüzyılda Yazılmış Bir Pend-nâme-i Attar Şerhi: Abdurrahmân Abdî Paşa’nın Müfid’i”, A. Dinçel, K. Şahan, N. Gür, Y. Yalçınkaya, E. B. Yeni (Haz.), **İstanbul Kültür Üniversitesi V. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Öğrenci Kongresi Bildiriler**, İstanbul, 253-267.
- Köksal, M. Asım (2014), **Peygamberler Tarihi**, 19. Baskı, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Köpür, Âdem (2011), “Eski Edebiyat ve Kültürümüzde Birbirini Çağrıştıran Bazı Kelimeler”, **Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 9(2), 341-373.
- Kurul, Mustafa (2007), **İslam Resim Sanatında Hz. İbrahim ve Hz. İsmail**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Küçük, Serhat (2013), “Feridüddin Attâr’ın Hayatı ve Eserleri”, **Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi**, 2(1), 241-262.
- Macit, Yusuf (2013), “Psiko-Sosyal Açıdan Karun Kıssası (Ekonomik Olguların Tutum ve Davranışlara Etkisi)”, **Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, 13(3), 33-68.
- Mehmed Murad Nakşibendî (2012), **Pend-nâme-i Attâr Şerhi**, Muhammed Altaytaş ve Emir Hüseyin Yiğit (Haz.), İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları.
- Memişbey, İhsan (2014), **İlk Sûfîlerde Riya Kavramı, Muhasibi Örneği**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Odunkıran, Fatih (2010), “Nâilî Salih Efendi ve Kenz-i Nasâyih İsimli Manzum Pend-i Attâr Şerhi”, **İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, 42(42), 113-132.
- Okatan, İbrahim (2013), “Sûdî’nin Bostan Şerhi’nde Geçen Edebî Sanatlar, Gramer Terimleri ve Temel Kavramlar”, **EKEV Akademi Dergisi**, 56, 217-275.
- Okumuş, Namık Kemal (2014), “Lütuf Kavramı Dolayımında Şükrün Gerekli Şartları Üzerine Farklı Bir Bakış”, **Kelâm Araştırmaları Dergisi**, 12 (2), 201-252.
- Özdemir, Ahmet (2007), **Vahiy Sürecinde Yûnûs Peygamber Kıssası**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özuygun, Ali Rıza ve Baysan, Hasibe (2014), “Şeyh Gâlib’in Düştü Redifli Gazelinin Şerhi ve Yapısalcılık Açısından İncelenmesi”, **EKEV Akademi Dergisi**, 60, 321-338.
- Pekcan, Ali (2012), “İmam Azam Ebû Hanîfe’nin Kişisel ve Toplumsal Yaşamına Bir Bakış”, **İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi**, 19, 11-43.
- Seyyid Eyyûb bin Sıddık (2014), **Menâkıb-ı Çihâr Yâr-i Güzîn (Dört Halifenin Üstünlükleri)**, İstanbul: Hakikat Yayınevi Yayınları.
- Soysaldı, Mehmet (2005), “Kalbin Manevi Hastalıklarından Yalan ve Korunma Yolları”, **Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi**, 6(15), 89-105.

es-Süyûtî, Celâluddin Abdurrahman (1985), **el-İtkan Fi Umumi'l Kur'an**, 2, Kahire: Mektebetü Dâri't-türâs.

Şemseddin Sâmî (2012), **Kâmûs-ı Türkî**, 2. Baskı, İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.

Şihanoğlu, Yaşar Yılmaz (2011), **Peygamberliğin İspatında Mucize Gerçeği**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Turgay, Nurettin (2004), "İslam'da Hased Kavramı", **Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi**, 12, 73-96.

Uludağ, Süleyman (1989), "Âlem", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi içinde**, 2, (360-361) İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

_____ (2001), **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, 2. Baskı, İstanbul: Kabalcı Yayınları.

Ünal, Ali (2006), **Allah Kelâmı Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli**, İstanbul: Define Yayınları.

Yeğin, Hüseyin İ. (2010), "Öfke Duygusu ve Dini Açıdan Baş Edebilme Yolları", **Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, 10(2), 235-258.

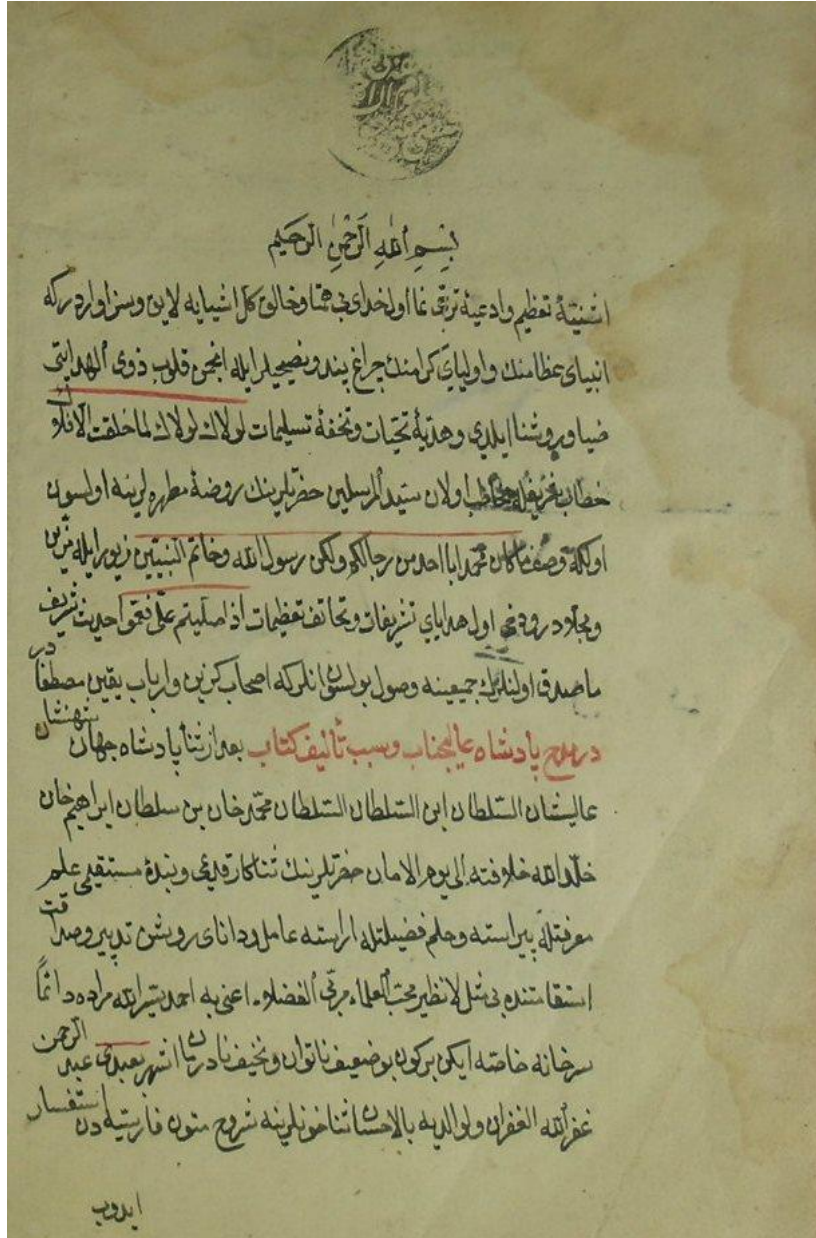
Yıldız, Fahreddin (2001), "Helâl Kazanç ve Önemi", **Altınoluk Dergisi**, 179, 19.

Yılmaz, Ozan (2007), "Klasik Şerh Edebiyatı Literatürü", **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, 5(9), 271-304.

_____ (2008), **16. Yüzyıl Şârihlerinden Sûdî-i Bosnevî ve Şerh-i Gülistân'ı (İnceleme-Tenkitli Metin)**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

EKLER

EK-1: Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi 19 Hk 2130 Numaralı Nüsha

باش دایم هشتین تا تو فی روی اعدا امین هشتین لغتده بله او تو جمع معناه سنه
 در مصاحبه معناسنه ده کلور محصول دایم دو سنه که هشتین اول یعنی
 ایلر ایله او تو مصاحبه ایله مادامکه قادر سنک دو شمشک یوزنی کورم در سنه
 دو ستا سرور باش کر خرد داری ز دشمن دور باش محصول دو ستا سرور سنه
 دایم سرور و شادمان اول اگر عقلک وار ایسه دشمنه ابراق اول
 ای پسر تدبیر باقا نوشته کن پس حدیث این وان یک نوشته کن محصول ای اول
 بول تدارک ایچون از ق و زاد و زواد حاضر ایله یعنی بول از یعنی تدارک
 ایله اندن صکنه انک بونک سوزنی قولاغنه قو یعنی هیچ دکله مراد عواید
 اختلاوط قطع ایدوبه آخر تکه اشتغال سببیه کوشه غزلت اختیار ایله
 دیکلر زبل اولویفه دلیل اولان درت شینک بری دخی بودر **چا سیز**
که باخط است محصول بونصیحه درت شینک بیانده در که خطر ایدر
 چا چیز است ای برادر باخط تا تو فی باش از بنه بر حدر چیز شده
 سین و تا اواخر در خطم مقید در تقدیری باخط است دیکلر محصول
 درت سنه خطر در یعنی خطر ایله در هر کز خطر دن ایرمان یادی که قاسم
 اول شیلردن حدرا وزه اول خطر قور قو معناسنه در قریب سلطانی
 و الفت بابدان رغبت دنیا و صحبت باز نان محصول اول درت شینک
 برسی سلطان یقنلغیدر و بری دخی بر اولرله دوستلوق ایلاکدر و بری دخی

ÖZ GEÇMİŞ

Büşra Karacan, 1986 yılında Gümüşhane’de doğdu. İlk ve orta öğrenimini Gümüşhane’de tamamladı. 2005-2009 yılları arasında Erzurum Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Türkçe Öğretmenliği Bölümü’nde öğrenim gördü. 2010 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında Yüksek Lisans Eğitimine başladı. 2013 yılında Ağrı ili Mehmet Âkif Ersoy Ortaokulu’na Türkçe Öğretmeni olarak atandı. Hâlen aynı okulda Türkçe Öğretmeni olarak görev yapmaktadır. Karacan’ın yabancı dili İngilizce’dir.